

**A MAGYARORSZÁGI
AGRÁRMUNKÁSMOZGALOM
TÖRTÉNETE
(1890 — 1900.)**

ÍRTA
Dr. GABONA BÉLA

1934

ATTILA-NYOMDA R.-T. BUDAPEST, I., SZENT JÁNOS-TÉR 1/A.

I. A szociáldemokraták első szárnypróbálgatásai.

Az első népgyűlés Dömsödön. Az agrármunkások panaszai az 1890. évi szociáldemokrata kongresszus előtt. A munkáskörök megalakulása. Az orosházi és békéscsabai zavargás. A közvélemény tájékoztatatlansága az eseményekkel szemben. A munkásoknak aratósztrájkra készülődése. A mozgalom továbbterjedése. A battonyai véres zavargás. A magyar agrármunkás lelki átalakulása.

A XIX. század végén a magyar életben egy új néposztály szereplése kezdődött, amellyel a kormányzó köröknek kénytelen-kelletlen számolniuk kellett. A társadalom nem értette meg, hogy mi folyik mögötte és az ébredező osztályt magára hagyta, evvel a magyar földtől idegeneknek dobta áldozatul. Ezeknek, a szociáldemokrata páritniak ez ép kapóra jött, mert taz ipiartalan Magyarországon az ipiarii munkás mozgalom nem fejlődött. Uj eletetné« lendületet az agrármunkásság megszervezésével reméltek.

A szociáldemokraták agitációja a mezei munkások között már 1889-ben «megkezdődött, midőn a pártvezetőség többször észlelte, hogy az agrármunkásság különféle ok miatt elégedetlenkedik.¹⁾ Erről az elégedetlenségről és ennélfogva az agitációra vialó fogékonyágról a szociáldemokrata párt kiküldöttei: Csillag Zsigmond dr. és Kürschner Jalkaib először egy népgyűlésen győződtek imieg, imelyet Dömsödön 1889-ben ia községi választás alkalmával tartottak s melyire ezeket Mészáros Péter ottani lakos és a Népszava olvasója hívta imieg.²⁾

Az 1890. december 7—8-ikán tartott kongresszuson (már megjelent néhány agrármunkás is, akik ott tele torokkal panaszkodtak.³⁾ Különösen a bérek alacsony voltát, a munkáslakások túlszűfoltságát, a munkaidő hosszú voltát, az u. n. új robotot és a nagy munkanélküliséget panaszták el.

Maga a szociáldemokrata párt sem volt tájékozva az agrárkérdések felől, azért történhetett imieg az, hogy a kong-

¹⁾ Gaal J.: Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalizmus alapján. 1896. 243. old.

²⁾ A budapesti fő és székvárosi m. kir. rendőrség működése 1894. évben, 122. old.

³⁾ BodrogJkjözx^filitáJXi-. A magyar agrármozgalmak története, 19129. 41. old.

resszuson a párt előadója a robot⁴⁾ megszüntetését nem kívánta és pedig szerinte azért, mert különben a községi adót kellene növelni és csöbörből vödörbe jutnának.⁵⁾ Általában az agrármunkások (indítványait lehetetlennek és feleslegesnek jelentették ki.

E kongresszuson a szociáldemokrata párt külföldi minták után indulva kifejtette a mezei munkásokra vonatkozó programját. E szerint azt követelték, hogy „a termőföld közös birtokká változzak át, hogy ez az állam által a gazdasági szövetkezeteknek adassék ki, amelyek köielezendők lennének arra, hogy a földet tudományosan aknázva ki, közvetlenül az államnak term el jen elk; az utóbbi azonban köteles a terményt közhasználatra fordítaná és igazságosain felosztani.“ A szükséges gazdasági ismereteknek a földműves nép közit (terjesztése céljából az államtól megfelelő képzőintézet felállítását, az állami és koromauradailmak, egyházi s *községi* ibirtokok, bányák iSitb. közvagyonná átváltoztatását követelte a Pártgyűlés, de ellenezte az állami és községi ingatlanoknak magántulajdonba adását s végül törvény hozatalát követelte iá mezőgazdasági (munkásoknak a „kizsákmányolás ellen.“⁶⁾

Habár la gazdasági (munkások ezt a pro grammot nem is értették s az általában nem is felelt ímeg la nép óhajának és érdekeinek és habár az ipari munkások a kongresszuson megjelent agrármunkásokat lenézték,⁷⁾ az agrármunkások trnégis csatlakoztak a szoiciáldemokriaita párthoz, unent ez volt az egyetlen párt, aimiely szociális kérdésekkel foglalkozva (feléjük fordult. Ezek közt volt a már előbb említett Mészáros, a dömsödiek és Günther, az orosháziai képviselője, akiket a párt bizalmi főriakul megnyervén a Népszava számos példányával, valamint .röpiratokkal látott el. A pártközlönnyel és röpiratokkal ellátott ezek az agrármunkások „azzal az elhatározással tértek haza, hogy apostolai lesznek a imunkásügynek.“ A központból agitátorokat küldtek vidékre az új apostolok segítségére.⁸⁾ Ott „mindenesetre találtak rétegeket, ahol eszméiket, ha „ideiglenesen is, de el tudták helyezni.“⁹⁾

Úgyhogy már az 1891-ik évben több alföldi községben előfizetői voltak a Népszavának. Orosházára 300 példány-

⁴⁾ A íkukoricaföldek után szokásos természetbeli járulékot robotnak nevezte a nép.

⁵⁾ Régi szocialista iratok I. A Magyarországi Szocialista Párt megalakulása 1916., 57. old.

⁶⁾ Régi szocialista iratok I. 55. old.

⁷⁾ Bodroγκöz: i. m. 42. old.

⁸⁾ Dr. Gaal Jainó: Társadalmi béke a közgzdasági patriarclizmus alapján 1896. 243. old.

⁹⁾ Bodroγκöz: A magy. agrármozg, tört. 42. old.

ban járt, itt alakítottak először munkáskört. Innen szivárogtat át a szocializmus eszméi a „közeli, helyiségekbe: Csorváásra, Csabára, Hódmezővásárhelyre stb.¹⁰⁾ Ezeknek táplálója, életetője, szervezője és kiinduló pontja Arad volt, ahol 1891. március 29-ikén megalakult a szociáldemokrata párt.¹¹⁾ Ezek csalkhamar szocialista lapot is alapítottak, mely Közjólét címen 1891. április 18-ikán jelent meg. Az újság hatása leírhatatlan volt. Egyszerű paraszt emberektől levelek érkeztek a szerkesztőségbe, melyekben keresetlen szavakkal (fejezték ki afölött örömeiket, hogy a hírlap által „igaz ügyük“¹²⁾ új bajtársat myert s „isimét egy világitó toronnyal“¹⁸⁾ több lett. A levelekben kívánságaikat és panaszait tarták fel. Elpanaszolták többek közt, hogy „amint sok kisbirtokos megtudta, hogy a harmadosa beiratkozott a munkakörbe (munkáskörbe) tagul: azonnal felmondta neki a már felvállalt harmados tengeniföldet, hogy csak majd annak adja, aki nem tartozik a munkáskörhöz.“¹⁴⁾ Majd egyszerire felszedelőzködtek s talán még életükbe soha el nem hagyott faluból Aradra vonultak azért, hogy a Közjólét szerkesztősége előtt az otthon hagyottak nevében is tolmácsolják üdvözlétüket.¹⁵⁾

A munkásegyletek egymásután alakultak „közművelődési fejlesztésének örve alatt“, amelyeknek irányítását Budapest és Arad ragadta magához. Ezek a munkáskörök azért szaporodtak goimba módra, mert ezektől várták sorsuk jobbrafordulását az agránmunkások.¹⁶⁾ A munkások azt gondolták, hogy miért ne alakíthatnának munkásköröket sérelmeik orvoslására, midőn a békési községek telve vannak 48-as olvasóköroekkel.¹⁷⁾

Az orosháziai kezdtek meg a mozgolódást. Már 1891. április közepén nagygyűlést akartak tartani, de a hatóság figyelemmel kísérte (működésüket s a gyűlés megtartását nem engedélyezte. Mégis tilalom dacára meg akarták tartani s Békésiről, Gyomárról, Berényből, Csorvásról, Gyuláról és Kigyósról munkásküldöttségek érkeztek, sőt a Budapestről meghívott Csillag is eljött. A gyűlésből nem lett semmi, mert a hatóság a csendőrséget mozgósította és a rendőrséget

¹⁰⁾ Jegyzőkönyv az 1897. évi január 31-én, febr. 1-én és 2-án Budapesten tartott első m. o.-i földműves munkáskongresszusról fi. old.

¹¹⁾ Dr. Gaal Jenő: Az alföldi munkásmozgalom 1891. 6. old.

¹²⁾ L. 13.) Közjólét 1891. ápr. 18.

¹³⁾ Közjólét 1891. április 25. sz.

¹⁴⁾ A ibpi fő és székvárosi m. kir. rendőrség működése 1894-ben 123. old.

¹⁶⁾ Rubinek Gyula: Parasztszocializmus 1895. 59. old.

¹⁷⁾ iSzeberényi Lajos Zs.: A parasztok helyzete Magyarországon 1907. 47. old

permanenciába helyezte, sőt Csabán egy század katonaság is készenlétben várta az indulási parancsot.¹⁸⁾ Minden baj nélkül múlt el la nap.

Az agrármunkásokat könnyen lehetett a szocialista zászló alá toborozni, mivel a szocialisták felléptekor szervezetlenek voltak s elkeseredéssel látták, hogy szervezkedési törekvésükben nemcsak, hogy senki sem támogatta őket, hanem a hatóságok még akadályokat gördítettek ezen törekvésük elé.¹⁹⁾

A hatóság és a birtokosok nem nézték ölbe tett kézzel a nép nyugtalankodását. Békésmegye alispánja elrendelte a munkásegyleteknek szemmeltarlását. Mivel a mozgalom egyelőre csak a munkabér emelésére irányult s a munkások a mezei munkát idejében elvállalni vonakodtak, az alispán jóindulatúlag figyelmeztette a munkásokat, hogy ha nem vállalnak munkát, a hatóság helyükbe idegen ununkásokat hozat.²⁰⁾ Hasonlóképen a helybeli munkások alkalmazásának mellőzésében állapodtak meg az orosházi környéki uradalmak és birtokosok az április 17-én tartott értekezletükön. Az értekezlet a munkások (követelését méltánytalannak íálalta azért, mert az agrármunkások keresete Békésmegyében nagyobb, mint bárhol az országban s „mozgalmuk csakis szocialista izgatásra vezethető vissza.“²¹⁾

A mozgalmat első kezdeteiben a hatóságok vagy nem ismerték fel, vagy félresmerték s evvel szemben logikátlanul, kapkodva jártak el, egyszer keményen, durván lépték fel a mozgalomban résztvevőkkel szemben, másszor kedvezésekkel igyekeztek őket lekenyerezni: kisbírókká, útkaparókká, rendőrökké stb. nevezvén ki őket. Ez azonban csak olaj volt a tűzire, mert ebben eszméik igazságának elismerését, vagy azt látták, hogy hangoskodással a hatóság segélyével megélhetéshez juthatnak.²²⁾

Mindezekről a közönség alig tudott valamit.

A lappangó itüz egyszerre lángra lobbant s az ország, figyelme Orosháza felé fordult. Zavargás tört ki imájus elsején Orosházan s ezt folytatta .másnap Békéscsaba. A zavargások „részint a zsidóellenes izgatások, részint a budapesti szocialistákkal isűrű érintkezés“ és az ezekből táplálkozó az a remény idézte elő, hogy a zavargások következtében soruk jobbra fordul.²³⁾

¹⁸⁾ Arad és Vidéke 1891. április 26.

¹⁹⁾ Mailáth József gr.: Magyar munkásmozgalmak és szociális tevékenység 1904. Külanlenyomat a Gazdák Szemléjéből 3. old.

²⁰⁾ Orosházi Újság 1891. április 5.

²¹⁾ Arad és vidéke 1891. április 19.

²²⁾ Rubiniék: i. m. 39. old.

²³⁾ Gaal: Az alföldi munkásmozg. 1891. 10. old

Az agrármunkásság (május elsején Orosházán és más alföldi községben tüntető körmenetre készült, azonban a hatóság ezt betiltotta.²⁴⁾ Az orosháziak új zászlójukat szentelték fel, melynek „Szabadság, Egyenlőség és Testvériség” volt a felirata. A zászlószentelés után a munkáskör saját helyiségeinek házára kitűzte a lobogót. Ördög Lajos szolgabíró elrendelte a fehér zászló levételét, de a munkáskör nem volt hajlandó a parancsot teljesíteni.²⁵⁾ Ezért a csendőrség a munkáskör elnökét, pénztárnokát és jegyzőjét, meg a lobogót a főszolgabíróháza vitette. Ennek híre ment s negyed óra múlva az egész város tudta. Rögtön csoportosultak és vitakoztak, hogy mit tegyenek. Abban állapodtak meg, hogy ezt a sérelmet orvosolni kell és ezek után még szívósabban fognak ragaszkodni tervükhöz. Mlidőn a csendőrszázados a munkáskört bezáratta, több mint 500-an a főszolgabírói hivatal elé vonultak s Kunos elnök és Vági jegyző kiengedését, meg lobogójuk kiadását követelték. Zajongásban az asszonyok vezettek. A forrongó nép kétszer is küldöttséget menesztett a főszolgabíróhoz még pedig egy ízben asszonyküldöttséget, de csak annyit értek el, hogy a hatóság kihallgatásuk utánra megígérte Kunos és Vági szabadonbocsátását, de a zászló aznap viasszaadását megtagadta.¹²⁶⁾ Egyúttal katonai segítségért sürgönyözött a hatóság Csabára, mert csak 9 csendőr állott rendelkezésre a rend fenntartása céljából. A nyugtalanuló tömeget ez a 9 csendőr tartotta féken, közben a csendőrszázados igyekezett a tömeg lelkére beszélni. Mikor ennek sikere nem volt, a hatóság megkísérelte Kumos és Vági útján lecsendesíteni a tömeget, ámde a tömeg rájuk sem hallgatott. Sőt az asszonyok ismét tűzbe jöttek úgy, hogy csak azzal a további ígérettel lehetett őket lecsillapítani, hogy a zászlót este visszakapják.

Délután 4 óra körül ezernyi tömeg gyűlt össze. Végre egy század katonaság érkezett. A községi jegyző kérte a tömieget, hogy távozzék, de bugás támadt, majd azt kiáltották leginkább az asszonyok: adják ki a zászlónkat, agyonütjük a szolgabírókat, cudarság zsarnokság! Egy asszony nagy követ dobott a hivatal felé s erre a többiek betörték az ablakokat. A katonaság és csendőrség szuronyrohammal verte szét a zúdulókat.²⁷⁾

Az orosházi zavargások százszorosán nagyított híre érkezett másnap reggel a csabai munkások közé. „A békés-

²⁴⁾ Fábry; Azalföldi munkásmozg. 7. old.

²⁵⁾ ¹Arad és Vidéke 1891. május 2—3.

²⁶⁾ Orosházi Közlöny 1891. május 2. A gyulai törvényszék 391/1892. bftó sz.

²⁷⁾ /Arad és Vidéke 1891. május 2—3. Orosházi Közlöny 1891. május 2.

csabai tótok vérszemet kaptak, nagy csoportokban tárgyalták az eseményeiket, azt hitték, hogy eljön a jobb idő.²⁸⁾

Az orosházi zendülést másnap a békéscsabai lázadás követte. Ezt a munkáskörben készítették elő.

A békéscsabai zendülést február 27-én kezdték előkészíteni azzal, hogy a munkások munkáskör alapítását határozták el s választott ideiglenes tisztviselőkkel alapszabályokat dolgoztak ki s azokat előbb a főszolgabíróhoz, majd a pótlás végett visszaadottat Békés vármegye alispánjához Pluhár György földműves, a munkáskör elnöke nyújtotta be. Pluhár György az alapszabályok megsürgetésének ügyével áprilisban Budapesten járt, ahol szocialista lázító iratot szerzett s azt tót nyelvre lefordítván, 100 példányban kinyomatta és azokat a munkáskör tagjai közt kiosztotta. Az alapszabály április végéig vissza nem érkezvén, Pluhár és Maján elmentek a főszolgabíróhoz, hogy azokat adja ki. A főszolgabíró azt felelte, hogy még nem érkeztek meg.²⁹⁾

Május elsején a békéscsabai munkáskörben csoportokba verődve foyton azt találgatták az emberek, hogy mi az oka annak, hogy az alapszabályt nem kapták meg. A tagok az alapszabályok iránt azért érdeklődtek, mert köztük az a tévhit terjedt el, hogy az alapszabályok leérkeztek, de nem akarják kiadni, másrészt, hogy az alapszabályok rájuk nézve valami rendkívüli előnyt tartalmaznak, hogy abban a minisztérium nemcsak magasabb munkabért, olcsóbb bérföldet engedélyez, de megengedi, hogy akkor a munkásoknak minden szabad. Az izgatottságot növelte az a körülmény, hogy az előjáróság a közmunkaváltság helyeit kivételt úadóról szóló könyvecskéket a Lakosság közt ép amikor osztotta ki. Ebből arról győződtek meg, hogy a teljesen vagyontalanok annyit fizetnek, mint a kis vagyonúak, hogy ezt az intézkedést az urak azért találták ki, hogy a népi bank «tisztviselői által elsikkasztott pénzt beszédhessék. Több munkás lázító hangom egyenesen felszólította az ott jelen levő 40—50 embert, hogy másnap reggel gyűljenek össze a piactéren és a főszolgabírótól vegyék el az alapszabályokat, ha kell erőszakkal is. Ezt a jelenlevők meg is fogadták. Május 2-án ép heti piac lévén, a munkát keresők szokott gyülekező helyén a munkások összegyűltek és a munkások helyzetéről, az adó terhéről, meg különösen az úadóról élénk beszélgetést folytatva a közlekedést elzárták. Midőn a főrendbírtos őket szétoszlásra szólította fel, a rendőröket elkezdtek lökdösni, najd Rosenthal gőzmalomtulajdonost rohanták meg, akinek sikerült a városházára menekülnie. Rohoskát: egy jómódú földesgazdát, aki már előbb vitatkozott velük, hátulról leütötték, majd az ott levő

²⁸⁾ Fábry: Az alföldi munkásmozgalom 1895. 8. old.

²⁹⁾ A gyulai törvényszék 2540/1891. bfő ítélete.

rendőröket verték el.³⁰⁾ Ekkor Iván János elkiáltotta magát: most menjünk, verjük meg a főszolgabírórt. Megindultak a főszolgabírói hivatal felé. Időközben Spisják János főrendbíró a főszolgabírói hivatalhoz sietett jelenteni a zavargást.³¹⁾ A főszolgabíró ezt hallván a városháza felé vélte útját. Útközben találkozott a tömeggel, amely körülveibe s fenyegető hangon követelte az alapszabályt. Sztraka György főszolgabíró kijelentette, hogy még nem érkezett vissza, majd ha lejön, kiadja. Obsuzt azt kiáltotta: add ki az alap szabályokat, mert agyonütünk. Erre ennek s többnek a tnevét felíratta. Válaszul a főszolgabírórt s a csendbiztost leütötték, földre teperték s csizmasarokkal rugdosták. Ezek a tömeg karmai közül csak nagy nehezen tudtak kimenekülni. A lázadók a szolgabírói hivatal elé nyomultak s azt megtámadták. Be akartak hatolni és az alapszabályokat megszerezni, de időközben a csendőrség megérkezett s a kapukat lezáratta. A csendőrség védte ezt mindaddig, míg Seller Elek szolgabírónak sikerült a zavargók közt utat ítörve kocsiira kapaszkodni s a gyakorlaton levő katonaságot a helyszínre hívni.³²⁾ A katonaság gyors menetben a szolgabírói hivatal elé vonult, a tömeg ekkorra pár ezerre szaporodott. A katonaságnak nem volt tölténye, a parancsnok a szurony használatát is megtiltotta. A sokaság ezt látva megrohanta azokat s felhívta arra, hogy fegyverüket tegyék le s csatlakozzamak hozzájuk s megfenyegették, hogy ha majd leteszik egyenruhájukat, agyonverik őket. Formális harcot kezdték vívni a katonasággal úgy, hogy egy épülőfélben levő ház tégláit dobálni kezdték a katonákra, akik közül többen megsebesültek. A katonák erre Pongrácz Andrást, a mozgalom egyik vezetőjét leszúrták³³⁾ s 19 embert elfogtak.

A lázadók éjjel a jalminai szőlőkben elhatározták, hogy bárminő erőszakosságok árán kiszabadítják az elfogottakat.³⁴⁾

Május 3-ikán is folytatódtak a zavargások. Délután a külvárosból a nép a piacra özönlött. Itt szokták a gazdák a munkásokat felfogadni. A nép egyideig nyugodtan beszélgetett. Egyszerre a tömegeből kiváltak mintegy félszázan és a városháza elé vonultak. Ott a tömegeből időről-időre kivált egy-egy zavargó s belopódzott a városháza udvarára. Amint kb. 50-en már bejutottak, a kinlevők s a letartóztatottak feleségei és rokonai a letartóztatottak szabadon bocsátását követelték. A karhatalom az 50 benlevőt ki-

³⁰⁾Arad és Vidéke 1891. júl. 22.

³¹⁾Budapesti Hirlap 1891. május 6.

³²⁾Budapesti Hirlap 1891. május 3.

³³⁾A gyulai törvényték 2540/1891. bftő Ítélete.

³⁴⁾Budapesti Hirlap 1891. május 7.

szorította. A tömeg nőtt és követelődött: Adjátok ki Sztraka főszolgabírórt és Kocsinszky városbírórt, meg Seilert. Kevés csendőr és katona állt a kapu alatt, a katonaság ugyanis a vasúti vendéglőben pihent. Fábry Sándor megyei főjegyző a katonaságért gyors stafétát küldött. A tömeg közben ezerre szaporodott, mögötte 3—4000 főt meghaladó sokaság tétlenül szemlélte a zajos jeleneteket. A katonaság felvonult, de a tömeg nem ijedt meg a 750 fegyverestől. Fábry oszlásra szólította fel a sokaságot, de eredménytelenül. Ezután a katonaság megindult a nép ellen. Az elkeseredett tömeg pedig azt ordította: Úgy sincs semmink, ha meghalunk, az se baj. A katonaság az utcákat megtisztította a lázongóktól.³⁵⁾

Tehát a szociáldemokratáknak Békés vármegyébe való behatolásuk kudarcra végződött, mert zendülésbe tört ki. De arra e kudarc is alkalmas volt, hogy a tömeget megmozdítsa és pedig sokkal alaposabban, mint a közvetlen szemlélők első időben hitték. Sajátságos hatása volt ezen első mozgalomnak. A zendülést leverő katonák közt volt Csizmadia Sándor is, aki midőn az egyenruháját levette, leglelkesebb híve lett a szocializmusnak.³⁶⁾

E zendülések a magyar közvéleményt váratlanul éirtók, mert meg voltak győződve, hogy itt minit nem ipari állaimban szocializmusról szó seUn lehet s hogy a külföldi szocialista mozgalmiakat mintegy páholyból fogják nézni. Ez a vélemény 1888-ban is, mikor azt írták, hogy „a Népszavának szavai a mezei néphez nem hallatszanak el, különben a magyar nép nem fogja drága idejét és józan felfogását a külföld e csodagyerekének dédelgeltésére fordítani.”³⁷⁾ Egészen 1897-ig a közvélemény abban a hiszemben élt, hogy boldog földművelő állam Magyarország, „a szocialista tanok a magyar földművesre befolyást nem gyakorolnak, mert a külföldi szocialisták iparosok. Ezen ürügy alatt a nagyipar és kereskedelem s ennek köréhez tartozó intézmények előnyben részesített gyermekei lettek a kormánynak, míg a földművelőik nemcsak saját erejükre hagytak, hanem ki lettek szolgáltatva az ipar és kereskedelem illegitim törekvéseinek.”³⁸⁾ Sokan — köztük különösen Apponyi — azon az állásponton voltak, hogy ipar fejlődésével párhuzamosan fogják fejleszteni a szociális intézményeket s a külföldön bevált orvosszereket fogják alkalmazni.³⁹⁾ Most azon-

³⁵⁾ A gyulai törvényszék 2540/1891. bftó Ítélete, Alföld 1891. máj. 5. Arad és Vidéke 1891. máj. 3—5.

³⁶⁾ Szeberényi: i. m. (A parasztok helyzete M.-o.-on) 74. old.

³⁷⁾ Ambrus István: A szocializmus 1888. 182. old.

³⁸⁾ Mailáth József gr. Szociálpolitikai tanulmányai és beszédei 1903. 201. old.

³⁹⁾ Dr. Gr. Apponyi Albert: ülvén év 1922. 131. old.

ban arra a keserű valóságra ébredtek, hogy itt a szocializmus, de annak rosszabb fajtája s most törhetik a fejüket a tűz eloltásán.

Teljesen tájékozatlanok voltak, hogy tulajdonképen mi is folyik körülöttük: „nem értjük az eseményt; nem tudjuk, mi köze van az orosházi és békéscsabai munkásnak a munkásünnephez, hiszen ő nem oly hontalan, jött-ment, földönfutó, kinek sorsa egy bizonyos gyári munkához van kötve, mely ha bármi okból szünetel, ő elveszíti kényeiét s világgá menni kénytelen, míg oly munkát talál, melyhez ért. Az alföldi munkás munkaerejét egész éven át érvényesítheti helyben, jobban is él, mint a felföldi paraszt — miért lázadott hát fel? miért elégedetlen?“⁴⁰⁾

Mivel a munkások a mezei munkát idejében elvállalni vonakodtak s magasabb munkabért követeltek, az egész mozgalmat közönséges bérmozgalomnak gondolták, amelyhez a hatóságnak semmi köze sincs. Majd „a rettenetes nap“ történetét kezdték boncolgatni s abból akarták megállapítani a valót. Először a lobogó elkobzásban, a gyűlés betiltásában vélték megtalálni a kitörés okát, majd azért, mert a városházát támadta meg a tömeg, a város uraiban is a szocialista izgatásban találták meg a hibát. A mozgalom szerintük „eredetileg agrárjellegű volt s csak a budapesti szociáldemokrata párt adott más irányt.“⁴¹⁾ A halóságok a hírlapok szerint nem értik mesterségüket, mert ním számoltak a köznép hangulatával. A lapok ezt a kedvező alkalmat a közigazgatás államosításának propagálására használták fel, meit a bajok okának a közigazgatás meg nem felelő voltát tartották. Ezenfelül bajnak vélték, hogy Békés megyében a gentry és az arisztokrácia kis számmal van képviselve, míg a parasztság túlteng. Az ottani intelligencia a fővárosba húzódik, azok pedig, akik ott maradnak, nem eléggé érintkeznek a néppel s nincs elég befolyásuk a félig művelt tömegre, amely mindenkinek bedől. Az iskolával és az általános művelődésnek fejlesztésével lehet segíteni — írta a Pesti Hírlap. „Itt érezzük egyrészt a városi polgárságnak s másrészt a gentry befolyásának híjját. Az ilyen roppant községek szélsőségekre könnyen csábíthatók, csak a szenvedély hangját tudják megérteni. A félig művelt parasztok radikalizmusát nem mérsékli a városi polgárság.“⁴²⁾ „A roppant községek nem tudnak várossá alakulni, mivel a földbirtokos parasztság nem engedi. A parasztság önmagában megfeneklett“: a gazdag és szegény panaszt egymást gyűlöli s csak

⁴⁰⁾ Pesti Hírlap 1891. máj. 4.

⁴¹⁾ Egyetértés 1891. máj. 2.

⁴²⁾ Pesti Hírtap 1891. május 4.

egy szikra kell s azonnal robban.⁴³⁾ A közvélemény nagy tévedésben volt, midőn a baj okait keresve azt hajtogatta, hogy nem hallják, hogy munkái kért volna a tömeg, vagy kenyerei éhezõ családja számára, hisz hogy lehetne, midőn az alföldi munkás helyben érvényesítheti egész éven át munkaerejét, sőt jobban él, mint a felföldi panaszt.⁴⁴⁾

Mind világosabb lett a közvélemény előtt, hogy a szociáldemokrata agitáció is csak incidentális dolog, melynek előfeltételre volt szüksége. Különbözõ okok is játszottak közre a mozgalom kitöréséhez: nagyobb terhek, a gabonarak hanyatlása, mindezek dacára a földbirtok árának emelkedése, a földbirtokosok olcsó termelés által igyekeztek fenntartani eddigi jövedelmüket, tehát leszállították a munkabért.

A békési zendülésnek történeti előzményei voltak. A szabadságharc okait Orosházán földosztó zendülés tört ki. A 60-as években pedig Csabán zavarogtak, mert reparálni akarták a kisgazdáknak a földmegváltás és tagosítás körül esett séremét.⁴⁵⁾ A 70-es években pedig Somogyban volt földosztó mozgalom a függetlenségek szereplése alatt, kiktől azt várták, hogy az uradalmiakat a parasztság kezére fogják adni.⁴⁶⁾

E lobbanékony népet a 48-as és a 60-as években sem volt könnyű megfékezni, sőt most imég kevésbé, mert hátúik mögött álltak a szocialisták, lakik folyton tüzelték őket. Hiába oszlatta (fel a belügyminiszter a munkáskörökéft, a munkások magánlakásokban, kocsmában jöttek össze, vagy kimentek az országútra és tanácskoztak jövőbeli magatartásuk felett. A szocialista lapokat kézről-kézre adták, a piac-téren egy-egy csoportnak (felolvasták s azt rebesgették egymásközt, hogy majd jö# a ímiegtorlás napja, .mihelyt a katonaság elmegy.⁴⁷⁾

A gazdák nyugtalanul néztek az aratás elé, toert az izgatók a munkásokat a munkavállalás megtagadására szólították fel s a felhivasuknak nem engedelmeskedõket terrorizálni törekedtek. Céljuk nagyszerű »sztrájknak az aratás előtt irendezésévfcl a ~muinlkabérek Ifõlemeiéséhek kierõszakolása volt.⁴⁸⁾

A kormány Reiszig Ede vasmegyei alispánt 1891. júniusában Békés vármegye főispánjává és kormánybiztossá nevezte ki. A főispán beutaztia a fenyegetett vidéket s összehívta a megye képviselőtestületeit és a környék nagy-

⁴³⁾ U. a. máj. 3.

⁴⁴⁾ U. a. máj. 4.

⁴⁵⁾ *Szeberényi*: i. m. 46. old.

⁴⁶⁾ Beksics G.: A m. faj terjeszkedése 58. old.

⁴⁷⁾ Orosházi Közlöny 1891. május 9.

⁴⁸⁾ Gaal: *Az alföldi munkásmozg.* 1891. 14. old.

birtokosait, hogy informálja magát a munkás viszonyokról.⁴⁹⁾ Majd eréllyel és tapintattal lépett fel a munkásszövetségek ellen, amelyek alapszabályok nélkül működtek s[^] intézkedéseivel sikerült megakadályozni az általános részes arató/sztrájk (megszervezését).⁵⁰⁾

Ezután egyidőig csak kisebb (mozgalmak voltak. Ezek leginkább sztrájkok megszervezésére irányultak. Ilyenek voltak Csorváson, Ókígyóson stb. A csorvási mozgalom abban nyilvánult, hogy az uradalmi cselédek éjjel összejöveleiket tartottak, hol előkészültek az általános sztrájkra. A tanácskozások eredménye az lett, hogy a csorvási Wenckheim uradalom cselédei együttesen felmondták a szolgáltatást az uradalmi ispánt, aki kocsin Dorozsmára indult cselédek fogadni, agyanütéssel fenyegették.⁵¹⁾ Általában véve az egész megyében, a szeghalmi járást kivéve, észlelhető volt bizonyos forrongás.⁵²⁾

Csanád vármegyébe a mozgalom első szálai Békésiből 1891. május első felében terjedtek át. A kovácsházi járásban úgy kezdődött, hogy munkásgyűlés tartására kérvényt adtak be a hatósághoz. A gyűlés megtartását megengedték, amely 400 munkás jelenlétében minden baj nélkül folyt le. Ugyanez időben Mező- és Református Kovácsházán észleltek mozgalmat, de ezek sem öltöttek fenyegető jelleget⁵³⁾ Gyulára, meg, Nagy-Lakra is áterjedt a nyugtalanság. Az utóbbin a munkások kukorica kapálásra addig nem akartak beállni, míg a termés egy harmadát nekik nem biztosítják. A munkások okvetetlenkedésükkel rosszul jártak, mert a gazdák a szomszéd Egresről hoztak munkásokat.⁵⁴⁾

A munkásmozgalom most már Csongrád, Csanád, Békés és Arad megyékre terjedt ki. Ezekben mind gyakoribbak lettek a város- és községházák előtti tömeges csoportosulások és sztrájkok. Így történt, hogy Tornyan (Csanád-megye) egyszerre egy csoport gyűlt a városháza elé és a jegyzőtől követelte azt az írást, melyben a miniszter elftörület a közmunkát, az „új robotot“ és a napszámot felémelte. (A jegyző nehezen tudta a népet lecsendesíteni.⁵⁵⁾

A (mozgalom minden előzmény nélkül átcsapott a batonyai járásba. Marczibányi-Dombegyháza községben a munkások közül többen helyzetük javítását célzó különböző követelésekkel álltak elő. Erre a hatóságok fa következő

⁴⁹⁾ Orosházi Közlöny 1891. jun. 6.

⁵⁰⁾ Gaal: *i. m.* 13. old.

⁵¹⁾ Arad és Vidéke 1891. máj. 7., Budapesti Hírlap 1891. máj. 8—9.

⁵²⁾ Gaal: *i. m.* 13. old.

⁵³⁾ U. a. 14. old.

⁵⁴⁾ Budapesti Hírlap 1891. máj. 28.

⁵⁵⁾ Orosházi Újság 1891. június 7.

rendszabályokat léptették életbe: az összes gyűléseket betiltották, a főszolgabírák a nép hangulatának kipuhatólása, lecsendesítése, az izgatók kinyomozása és letartóztatása végett járásaikat hetenkint bejárták, a gyanús egyénéknél a szocialista nyomtatványok felkutatása végett házkutatásokat tartottak, továbbá a munkások viselkedésének megfigyelése végett hetenként kétszer csendőr járatok jártak be a vidék nagyobb gazdaságait. A munkások oly békéseknek mutatkoztak, hogy egyéb intézkedések imiegtétele teljesen fölöslegesnek látszott⁵⁶⁾ Ily nyugodt atmoszférában váratlanul tört ki 1891. június 21-ikén a battonyai véres zendülés. Minden vasárnap, reggelenként Battonyán a városháza és a katolikus templom közti téren szokták a munkaadók a népet felkeresni munkásfelfogadás ügyében. Rendszeresen 1500—2000, sőt néha 2800 munkás is volt együtt. Így volt június 21-ikén is. Kora reggel Nagy György András 8 társával Varga Igmác városi aljegyzőhöz ment. Varga kerületi ügynöke volt az Alianz életbiztosító farsaságnak. Nagy azt a kívánságot terjesztette Varga elé, hogy a nép heti 10 *krajcáros* fizetés mellett biztosítani alkarja életét. Csomó prospektust kért s kapott Vargától.⁵⁷⁾ Nagy ezekkel visszatért a térre, ahol nagy tömeg várta a kihirdetést. Midőn a hirdető (kidoboltató) belefogott a mondókába, valaki oda szólt, hogy jól hirdessen, mert kihegyezzük, a többieket oda benn, baj lesz! A hirdető tréfának vette s a hirdetésit elvégezte. Ekkor Pakurár Demeter valami kérvényfélért kezdett felolvasni. Ez többek között arról szólt, hogy a munkabér emeltessék fel egy forintra, az aratás tizedrésze történjék, hogy a robotot töröljék el meg hogy az urak nyomnak minket és hogy a minisztérium elrendelte, hogy a gazdák a nép követelését teljesítsék: ezt a rendeletet a főszolgabíró nem akarja kiadni, mert az urakkal cimborál.⁵⁸⁾ E kérvényre Pakurár és Szoldán Árkádia aláírásokat gyűjtöttek. Ezalatt haladt el előttük Lung Áron battonyai városi biztos s látván Pakurár tevékenységét és tartván attól, hogy a munkások kolmolyabb mozgalomra készülnek, Pakurárt a község házára hívta felszólítván, hogy a munkásokat ne ámítsa, hagyja abba az aláírások gyűjtését. E felhívásra ez durván és kihívóan válaszolt, ezért Lung Pakurárt letartóztatta. Míg ez történt, ezalatt Nagy György kezében az Allianz biztosító társaság hirdetményével az összegyűlt népet a sétatérre hívta s ott egy padra felállva felolvasott. Miután azt tapasztalta, hogy a munkások figyelmét eléggé magára vontta, hirtelen áttért a napirendre is nyilvánosan kezdte hirdetni, hogy a napszámot két forintra kell felemelni, hogy

⁵⁶⁾ Gaal: i. m. 15—16. old.

⁵⁷⁾ Budapesti Hirlap 1891. jun. 23.

⁵⁸⁾ Arad és Vidéke 1891. jun. 22.

miniszteri rendelet jött, hogy a nép követeléseinek tegyenek eleget s szükség esetén erőszakkal vigyék ezt keresztül. Híre járt, hogy Pakurart lefogták és (bezárták. A tömeg Nagy vezetésével a községháza elé vonult s Pakurár szabadonbocsátását követelte.⁵⁹⁾ A nép lázongott, egymást a főbíró agyonütésére és a városháza megtámadására biztatták s a jegyzőt okolták a nagy robot miatt.

Hervay főszolgabíró a városháza felé indult, midőn Szabó szolgabíró jelenítette a gyülekezést a városháza előtt. Nagy jött a tömeg élén s követelte Pakurár kibocsátását. A főszolgabíró megígérte, hogy ha jogtalan cselekményt követtek el velük szemben, akkor Pakurárt szabadon bocsátja. Csak 6 csendőrrel rendelkezhetek ezért a főszolgabíró segítségéért táviratozott. Majd a tömeghez, beszédet intézett, hogy adják elő panaszukat, Pakurárt szabadon bocsátják, csak oszoljanak szét. Kissé lecsillapodtak, de az asszonyok biztatták az embereket, hogy húzzák ki laz uraikat. Pakurárt szabadonbocsátották. Ez azonban erre vérszemmet kapott s a szolgabíróra rontott és követelte a rendelet kiadását s hogy a jegyző írjon kérvényt a miniszterhez.⁶⁰⁾ A főszolgabíró magyarázni takart valamit, de a nép a kapun beözönlött. Végre abban állapodtak meg, hogy a jegyző folyamodványt ír a miniszterhez, melyben a munkásnép ezen kívánságának (t. i. a robotot és az uzorát állítólag eltörülte a kormány) (kifejezést adjanak. T. i. az Alföldön az a hiedelem volt elterjedve, hogy a király és a miniszterek az ő kívánságukat teljesítik, csak a szolgabírák ellenzik, műnél fogva az izgatás a főszolgabírók ellen irányult. Azonban a nép a kérvény megírásával sem volt lecsillapítható. Mikor a jegyző hozzáfogott az íráshoz, egyszerre kő repült be az ablakon. Az ostrom megkezdődött. Az asszonyok ordítottak, hogy nyúzzák meg a szolgabírót, mert a csendőröknek nincs golyójuk. A csendőrök felszorultak a folyosóra. Ekkor az egyik csendőr arcát léccel megütötték, majd középpont zúdítottak a csendőrök felé. Németh József a csendőrök elé állt s így ordított: Én katoná voltam, nem félek! Erre megragadta az egyik csendőrt, mire a miögötte álló tüzelt: Németh holtan rogyott össze. Azt hitte a nép, hogy vaktöltéssel lőttek. Nincs töltve a puskájuk — kiáltották — Nem szabad löni! Be kell menni! Agyon kell ütni az urakat!⁶¹⁾ A csendőrök felszólították a népet, hogy oszoljon szét. Hidy Mihály megfogta a csendőr puskáját. Ordítottak, hogy agyon kell ütni a zsványokat. Erre 4 lövés dördült el. Hidy és többen meg-

⁵⁹⁾ Arad és Vidéke 1891. szept. 22. A szegiedi törvényszék 7898/1891. irf. sz. vádhatározata.

⁶⁰⁾ Budapesti Hírlap 1891. jun. 23.

⁶¹⁾ Arad és Vidéke 1892. jun. 22.

haltak. Erre kitisztult a kapu alja. Az asszonyok sívítottak: Majd visszajövünk még! Felakasztunk benneteket! Búcsú-záskor beverték az ablakokat.

Délután 3 óra tájban tanát gyülekezett a nép. Az asszonyok ingerelték a férfiakat: „Menjetez hát már az uraknak. Meg kell nyúzni őket!“ Döngették a bezárt városháza kapuját, imlajd köveiket zúdítottak úgy, hogy a tanácsterem tele lett kövel. „Be kell pörkölni az urakat!“ kiáltották. Majd az a hír jött, Hogy jön a katonaság. Az asszony nép így ordított: „Ne várjátok a katonaságot, gyújtsátok fel elébb!“

A katonaság Szegedről csak Mezőhegyesig jött, hol a rendes esti vonatot várta. A nép mikor megtudta, hogy a katonaság jön, lecsendesedett. De midőn az Aradról jövő vonattal nem érkeztek meg, t. i. azt hitték, hogy onnan jönnek — egyszerre az a hír terjedt el, hogy a katonai segítséget megtagadták. „Nem kapnak katonát!“ — kiáltották — „nincs mitől félni.“ Különösen az asszonyok ordítottak. Kisné a férfiakat rohamra lelkesítette s midőn beszédét a várt hatás nem követte, gyalázta a férfiakat: „Gyává! Ha én férfi volnék, már égne a városháza.“ Alföldiné hasonlóképen rikoltozott: „Petróleummal kell leönteni a városházát s be kell pörkölni a hivatalnokokat.“ Erre a tömeg a városháza hátsó kapuját bezúzta s az udvámra nyomult. A csendőrök szuronyt szegeztek és kijelentették, hogy aki belép, halál fia. Ez hatott, s a kapuig húzódtak vissza.⁶²⁾ Hét óraker megérkezett a katonaság. A városháza elé vonultak. A tömeg legnagyobb része szétfutott. Szabó szolgabíró a népet oszlásra szólította fel. Szerzte azt ordították: „lássuk azt a hájfejű főszolgabírót, aki a rendeletet visszatartja.“ Hervay főszolgabíró akart a néphez beszélni, de zsvaj fogadta. „Az Istennek sem megyünk!“ ordította válaszul a makacs nép. A csendőrség rohamot vezényelt és a kiszemelt főcinkosokat elfogták, mire a makacs zendülők eszeszetten elmenekültek.

Amíg ezen véres események folytak, az egész idő alatt a helybeli parasztgazdák passzív közönbösséggel nézték, hogy ő miattuk mint állja ki a hatóság a tömeg ostromát. A gazda közönség érdekeit fenyegették s ez pipázva várta a fejleményeket. Elítélte a mozgalmat, de kisujját se nioizdította a hatóságért.⁶³⁾

Ezt a zendülést is Aradról szították. Néhány nappal a kitörés előtt „kaputos“ emberek jártak Battonyán és izgató iratokat osztogattak⁶⁴⁾ és a munkásnép sanyarú isorsát a legrrlkítőbb színekben festették le. Noha az izgatásnak tápot nyújtott az a körülmény, hogy a munkásnak oka volt

⁶²⁾ Battonya és Környéke 1891. jun. 28.

⁶³⁾ Pesti Napló 1891. jun. 23.

⁶⁴⁾ U. a. jun. 22.

panaszkodni, mert nem élt rózsás helyzetben⁶⁵⁾ s moha a békési munkások minden követ megmozdítottak, hogy követeléseiket keresztülvigyék, az aradi és a pesti szociáldemokratáiknak egyesült erővel sem sitkeirült megszervezniük az általános aratósztrájkot. Ezt a kormánybiztos érdeméül tudták be.

A békési munkások, miután nem lelhettek a szíiírájk fegyverével, azért minden más utat igénybe vettek követeléseik érvényesítésére. Írtak Irányinak, aki válaszaiban elítélte követelésüket azzal, hogy „nem lenne helyes, ha a munkások, mikor a munkaadók meg vannak szorulva, ezt a szorultságot túlcsigázott követelésekre használnék fel. Az ellentétet kölcsönös méltányosság alapján kell kiegyenlíteni.“⁶⁶⁾ — írta Irányi, aki a földművelésügyi miniszterhez (fordult, aki „elvben elfogadhatónak találta“⁶⁷⁾ azt, hogy a vízszabályozásit neszben nem vállalkozóiknak, hanem« a munkásoknak adják ki. „Míg Csillaggal az összeköttetésit nem szüntetik meg“ — mondta a miniszter úr — „addig a munkáskörök alakítását a kormány nem engedi meg.“ Irányi figyelmeztette az emberéket, hogy a szociáldemokraták „veszedelmes elvet hirdetnek“, ezért a Népszavától őrizkedjenek. A bajom úgy kell segíteni, hogy „munkát és keresetet kell“ a népnek „szerezni“. A kereskedelmi miniszter figyelmét felhívta a háziipar létesítésére, aki helyeselte. Ajánlotta Irányi, hogy „vállaljanak munkát az aratásra“ és a munkaadókkal békében éljenek.⁶⁸⁾

Az Alföldön azután is voltak kisebb mozgalmak, amelyek miatt Hieronymi felfüggesztette a gyülekezési jogot az Alföldön.

A Közjólétet, amelynek még óvadéka sem volt, betiltották, szerkesztőjét s főbb terjesztőit letartóztatták.⁶⁹⁾

E zavargások után kiadták a jelszót: háziipart kell teremteni; így keletkezett a békési kosárkötő, a csabai szövőiskola stb. Azonban a csabait albérletbe adták a szegedi kender gyárnak. Mezőberényben keletkezett szövőiskola, de az állam pénzzel nem segítette a magánvállalkozást, ezért megszűnt.⁷⁰⁾ Beksics szerint: „Mind az a kísérlet, amely akár a háziipar, akár a fonó és szövőipar tekintetében történt, az Alföldön egytől-egyig hajótörést szenvedett. A parasztság a Dunántúlon is, de legfőképp az Alföldön, semmi mással nem akart foglalkozni, mint mezőgazdasággal. Ez az oka egyszersmind annak, miért nem lehet iparral orvosolni az agrárszocializmust.“⁷¹⁾

⁶⁷⁾ Veras: A szociális kérdés I. 16. old.

⁶⁹⁾–^{67,88)} Egyetértés 1891. június 23.

⁶⁹⁾ Gaal: i. m. 19. old.

⁷⁰⁾ Pesti Hírlap 1894. jam. 12.

⁷¹⁾ Beksics Gusztáv: A magyar faj terjesztése 1896. 67. old.

A közvélemény továbbra is értelmetlenül állott az eseményekkel szemben, de lassankint belátta, hogy a mozgalom nem helyi jellegű, hanem országos, amelynek okát helytelenül vélte a felheccelésbesz⁷⁸⁾ megtalálni. A munkaadók s a tájékozatlanok abban az illúzióban éltek, hogy a munkabér emelése méltánytalan, mert az Alföld „a Magyar Kánaán”, ahol a munkás táplálkozása jó, a gazda alacsony gabonaárak miatt jobb bért nem adhat, a baj csak az, hogy a birtokos parasztnak nincs tekintélye s az kihasználja a munkást. Az emberek egyideig azt tartották, hogy a vármegyei hatóság a mozgalom okozója, majd amikor földesgazdát vertek meg, egyszerre azt hitték, hogy a mozgalom a birtokos osztály ellen irányul.⁷³⁾ Ezt azzal vélték alátámasztani, hogy a munkások a munkabér emelését is követelték.

Bár avval tisztában voltak, hogy a mozgalmat a szociáldemokraták agitációja készítette kitörésre, mégsem tartották „az alföldi munkások mozgalmát, szocialista jellegűnek. A mezei munkások nem hajlanak a szocializmus felé még ott sem, ahol ez irány erősen gyökeret vert. Németországban és Franciaországban is a gyári munkások és a kisiparosok köréből toborozza a szocializmus híveit. A föld doktrinár értelemben nem töke ... A zendülés közvetlenül a közigazgatási hatóság ellen volt intézve — ez pedig csak nem képviseli nálunk a tőkét — írta indignálódva az Egyetértés — közvetve pedig a földtulajdonos ellen irányult. A vezetők sem voltak szocialisták, hanem leszámazottai a Dózsa hadában szereplő lázadóknak, (melyek legnagyobb része épen azokon a vidékeiken sorakozott, ahol a legutóbbi zendülések folytak.“⁷⁴⁾

A pártvezetőség látván, hogy az agitáció mily nagyfokú osztálygyűlöletet volt képes eredményezni az agrármunkások közt, megijedt és tevékenységét mérsékelte annál is inkább, mert az agitáció következménye által magát is veszélyeztetve látta. A pártvezetőség legtöbb tagja a munkásbetegségélyező és rokkant pénztárnál volt alkalmazva. A budapesti lapok a zavargásokért a pártvezetőséget okolták és azt ajánlották a kormánynak, hogy az agitátorokat távolítsa el, sőt magát a pénztárit szüntesse meg, mert ez szolgáltatja a pénzt az agitációra. Ezért azok visszavonultak a működéstől és az Alföld elcsendesedett.⁷⁵⁾

Ha keressük az ismertett mozgalom heves kitörésének okait, akkor azt találjuk, hogy a szocialista izgatás tapasztalt nagy eredményeit: a mozgalom heves kitörését első sorban a nép elégedetlensége magyarázza. A nép elégedet-

⁷²⁾ Pesti Napló 1891. jun. 23., Egyetértés 1891. ju>n. 23.

⁷³⁾ Pesti Hírlap 1891. jun. 23.

⁷⁴⁾ Egyetértés 1891. szept. 27.

⁷⁵⁾ A bp.-i fő és székvárosa rendőrség működése 1894-ben, 123. o.

fenségét a megélhetési viszonyok megnehezülése, a földszerzésnek gyakran lehetetlensége s a földbérletek kibírhatatlan terhei szították. A megélhetési viszonyok megnehezülését a nép igényeinek megnövekedése, a vasút s a művelődés elterjedése, a népességnek egyes Vidékeken megkétszereződése s ezzel kapcsolatban a munkaalkalmak csökkenése s az ezzel járó munkanélküliség, a termények értékesítési viszonyainak megromlása, a munkabérek leszállítása s a jövedelem csökkenése idézte elő. A munkanélküliség egyrészt a gépek elterjedése, másrészt a munkáltatók jövedelmének csökkenése s az árvízi- és vasútépítési munkálatok legnagyobb részének befejezése folytán következett be. Az árvízi és vasúti munkálatoknál alkalmazott kubikusok munkaalkalom megszűnte miatt visszaözönlöttek falvaikba, ahol korábban zsellérek voltak és szaporították a munkaalkalomhoz nem jutó agrármunkások számát. A földszerzést nehezítették az uradalmak, amelyek vasgyűrűként vették körül a falvakat s megakasztották a falvak terjeszkedését. A földbérletnél meg egymásra licitáltak a versenyzők s kibírhatatlan terheket s az u. n. robotot, a természetbeni szolgáltatmányokat vállaltak. A mozgalom hevességét az alföldi nép hevesebb, felforrtanó, forrongó természete, kitörésre hajlamossága is növelte. Ehhez járult a liberalizmus befolyására a vallásosság csökkenése,⁷⁶⁾ minek következtében a szenvedélyesség kitörését fékező erő jelentékenyen meggyengült.⁷⁷⁾

Az alföldi földműves emlékezett arra, hogy a volt úrbéres a volt földesúr birtokából részére kihalított úrbéri teleknek az 1848. évi úrbéri törvény szerint tulajdonosa lett, — ezért „azt a földet, amelyet ő (mint bérlő vagy földmunkás „mívelt“, szintén tulajdonának tekintette.”⁷⁸⁾

Nem csoda tehát, hogy az elhanyagolt s lenézett nép ment az izgatók után, jobban mondvá azok után, akik jó szóval szóltak hozzá s azokra hallgatott, akik bajainak okozóit mutatták meg. Így az alföldi nép kapott az antiszemitizmus után, mely arra mutatott rá, hogy a munkás bajainak forrása a zsidóik visszaélése, majd a passzív természetű nazarénizmus, baptizmus és a szocializmus után ment, tmely a szegénység orvoslását meggyőző szavakkal igéri. Mert a vármegyei hatóság, a népképviselők, az irányító körök nem igen törődtek az alföldi méppel, legfeljebb, ha szükség volt rá. A hatóságnál, ha igazát kereste, azt nem

⁷⁶⁾ A szoc. dem. céljai és a liberális eszmék: Pachler Mihály után Huszár Károly 1894. 45. old.

⁷⁷⁾ Néhány szó a szocializmusról: Völgyi K. 1899. 14. old. Szentiványd: Vallás és szocializmus 1890. 37. old.

⁷⁸⁾ Milhofferer Sándor: A mezei munkásviszonyok hazánkban 1898. 304. old.

igen találta meg, ami azt érlelte meg benne, hogy vele nem akarnak törődni. De nem voltak különbek az ő soraiból felcserepesedett paraszt nagygazdák sem, akik szokásaikban, világnézetükben teljesen a gentryhez hasonlva, származásukból érthető makacssággal védtek érdekeiket a szegénységgel szemben, almi annál könnyebb volt, mivel az 1876:XIII. t.-c. a cseléd és gazda közti viszonyt régi, patriarehálfis alapom szabályozta, s a gazdát a cseléd fölött szinte a római potestas pátris familiae-vel ruházta fel: „2. §. A cseléd szolgálatiba való lépésével a gazda, illetőleg családja háznépének tagjává válik, miből mindkét félre nézve a pusztán anyagi kötelezettségeken túlmenő, a jelen törvényben körülírt viszonyos jogok és kötelezettségek támadnak.⁷⁹⁾ 29. §. köteles a gazda módot nyújtani és felügyelni arra, hogy szolgálatába lépett tanköteles gyerekek és ifjak a népiskolai oktatás tárgyában keletkezett 1868:XXXVIII. t.-cikknek teljesen megfelelőleg rendesen járjanak iskolába. Valamint köteles a gazda intézkedni, hogy cselédje, — anélkül, hogy köteleességét mulasztaná, — időiről-időre a saját hitfelekezeli isteni tiszteletben részt vehessen. 30. §. Köteles a gazda ügyelni arra, hogy cselédje, mint háznépének tagja, józan, takarékos és erkölcsös életet folytasson, továbbá, hogy cselédje testi erejét meghaladó, vagy egészségét veszélyeztető munkával ne terheltessék.“⁸⁰⁾ Legfeljebb a képviselőválasztáskor törődtek a néppel, de a parasztság akkor sem tanulhatott valami épületest az úri néptől, mert a ipártoik egymást igyekeztek befektetnem, valóságos tekintélyrombolás folyt. Az úrygyűlölethez tápot nyújtottak a közügyezgatási tisztviselőik sikkasztásai is.⁸¹⁾ A parlamentben sem volt a helyzet különb. A késhegyig menő közjogi harc megakadályozta, hogy szociális kérdéssel foglalkozzanak.

A közvéleményt az a kérdés izgatta, hogy lett a józannak hitt magyar panaszt szocialistává. Egész lelkiéletét boncolgatni kezditek s arra jöttek rá, hogy a imagyar parasztban a lelkikrizist az okozta, hogy magára maradt, az úri hatalom magára hagyta s így zárkózottá lett. A magára maradottságot teljessé tette a nagy községeikben és szétszórt talnyákon lakás, hol az adminisztrációval nagyon elfoglalt pap, tanító nem foglalkozott a néppel. Így magára maradt fegyelmezetlen vágyaival, fantasztikus ábrándképeiv⁸²⁾ Mivel elérhetetlen vágyai mem teljesültek, a vagyonos és intelligens osztályt elnyomójának kezdte tekinteni. Elégedetlenségének okai: az anyagi gondjai, amelyeket nagy

⁷⁹⁾ Magyar törvénytár 1875—1876, évi törvénycikkek 346. old.

⁸⁰⁾ Magyar törvénytár 1875—76. t.-c 349. old.

⁸¹⁾ Geőce Sarolta: A szocializmus női világitásban 1898. 7. old

⁸²⁾ Fabry ,S.: Az alf.-i munkásmozg. 1895. 15. old. Ur. Greguss Gusztáv; Vádbeszéd, Melléklet az Ügyvédek Lapja 46-ik számához 4.

részben az okozott, hogy a földművesek a téli hónapban át hevernek s ezalatt nem keresnek, hanem, fogyasztanak.⁸³⁾ A gyakran megismétlődő korrupció és a vele szemben elkövetett, visszaélések miatt bizalmának megrendülése. Télen a tétlenség hónapjai alatt egyéb szellemi szórakozás híján a népolvasó körökben hallgatott szocialista agitátoroknak az elégedetlenséget szító szónoklatai.⁸⁴⁾ Továbbá a földbirtok szabaddátétele következtében a kevésbé élelmes és kevesebb szerencsével dolgozó földművesek egyrészenék tönkremenése, akik kénytelenek eladni birtokaikat is kénytelenek napszámos sorba süllyedni.

Amely községben a tönkrementek száma elég nagy volt arra, hogy önmagukról tudomást vegyenek, nem kiesett megjelenni népbolondító terveivel a szocialista agitátor s megszületett a szocialista társaság.⁸⁵⁾ A földműves nép földéhségének kielégítetlensége elősegítette a szocialista izgatás eredményességét.⁸⁶⁾ Magára hagyatva, az ismertett okokból elkeseredve a nép a szocialistákra bízta magát anélkül, hogy tudta volna, mit tesz s hova vezeteti magát.

Ily lelki átalakulással elérkezett a magyar paraszt az agrárszocializmushoz. A hírlapok nemsokára észrevették, hogy az agrárszocializmus más, mint a szociáldemokrácia, bár ekkor megformulálni nem tudták.⁸⁷⁾ Két év múlva már tovább ímentek tannak a megállapításaiban, hogy az agrárszocializmus különbözik a szocializmustól, bár eszközeiben hasonlatos ahhoz, bár céljai elérése végett szövetkezik a szocializmussal.⁸⁸⁾ Nemsokára megállapították, hogy a nép nem is szocialista s neon is lehet az tudatosan, hiszen a szocializmus céljait a nép képtelen megjelölni s „merész jelszavak után megy“. „Nekik nincs földjük, szerezni alkarnak.“⁸⁹⁾ Majd megpróbálták az agrárszocializmust megformulálni: „tényleges sérelmek és a közvetlenül égető nyomorúság elemi kifakadása“,⁹⁰⁾ „a jobb módra való vágyódás feBázadása.“⁹¹⁾ „A maga vágyait beleképzeli a szocialista programimiba“⁹²⁾ „szívével szociáliskodik, a tett propagandáját gyakorolja és szabad folyást enged vad ösztöneinek.“

⁸³⁾ Zlinszky István: Az agrárszocializmus Békés vm.-ben, Köz-
«azd. iSzemte 1895.* 146. old.

⁸⁴⁾ Pesti Napló 1897. ott. 28.

⁸⁵⁾ Horváth János.-. Munkásviszonyok és ken bértermelés, 1894.
7. oldal.

⁸⁶⁾ Bodrogközi: i. m. 62. old. -

⁸⁷⁾ Pesti Napló 1892. jul. 30.

⁸⁸⁾ Egyetértés 1894. ápr. 23.

⁸⁹⁾ Egyetértés 1894. ,aug. 8.

⁹⁰⁾ Egyetértés 1895. máj. 1.

⁹¹⁾ Pesti Napló 1895. jul. 9.

⁹²⁾ Pesti Hírlap 1897. jan. 31.

Nem maradandó a „cocilizmus“, de veszedelmes, mert erőszakoskodik⁶³⁾ — írta a Pesti Hírlap. Szervezett parasztösszeesküvésnek látták egyesek a mozgalmat.⁹⁴⁾ Mások, mivel az izgatók németül beszéltek, azt a vádat emelték a szocialisták ellen, hogy azok tulajdonképpen az osztrákok küldöttei, mert a német „a magyart a magyarra akarja uszítani“ és hogy ezért „drága pénzen küldték a lázítókat.“ Továbbá hogy a szocialisták azon munkálkodnak, hogy „miképpen legyen vége a szegény hazának“, vagyis ezek hazaárulók.⁹⁵⁾

II. A hódmezővásárhelyi zavargás.

A hódmezővásárhelyi zendülés. A nemzeti demokrata munkáspárt mozgalma. Tanácskozások a munkáskérdés ügyében. Az 1894. évi szociáldemokrata kongresszus földműves programja. A hódmezővásárhelyi szocialista pör. Nyugtalanító hírek. Értekezlet a miniszterelnöki palotában. Az első szocialista községi képviselőtestületi tag. Az 1896-iki szociáldemokrata kongresszus. A telepítések lefolyása,

A battonyai véres zavargás után több évig nem volt nagymervu zendülés. Az Alföld leesendesítéséhez hozzájárult a hatóság erélyes fellépése, amely a lázadókat szét szórta és megfélemlítette, meg az a körülmény, hogy a budapesti szocialista központban pártszakadás keletkezett, mely a párt egész erejét lefogva tartotta.

Arad után Hódmezővásárhely vette át a szervezés szerepét. Ugyanis 1890. derekán Neumann cipészsegéd Aradról Hódmezővásárhelyre jött s itt előbb szaktársai körében — a műhelyben —, majd az agrármunkások közt — a piacon — lappal és nyomtatványokkal terjesztette a szocializmust s az általános munkásegylet alapítása mellett agitált, de hasztalanul. E kudarc az aradi központot nem csüggesztette el, mert Forgács József cipész személyében más s az előbb mielő alkalmasabb személyt küldött, akinek sikerült Hódmezővásárhelyen önképző és szakegyletet alapítania. Forgács a népköröket is felkereste, ahonnan a hasonló érzésű agrármunkásokat, köztük Szántó Kovács Jánost, az általa alapított egyletbe meghívta fülelni, ahol szabadabban beszélhetnek, mint a népkörökben.⁹⁸⁾ Hódmezővásárhelyen a szociáldemokrata párt tanai Villámgyorsan terjedtek el. Ezt bizonyítja az, hogy már 1892. május elsején ezrekre

⁹³⁾ Pesti Hírlap 1895. márc. 17.

⁹⁴⁾ Pesti Napló 1898. febr. 13.

⁹⁵⁾ Márton bácsi: Új veszedelmünk 1898. 8. old, Zih Károly: A hazaárulók, 1897. 13. old., Sarlós Boldizsár: A szocializmus. Gazdasági Néplap, 1898. febr. 1.

⁹⁶⁾ Dr. Ormos Ede: A szocializmusról, 1896. 64. old

menő munkástömeg gyűlt össze a Sziget-téren. Török ügyvéd beszélt a néphez, de nem a nép szája-íze szerint, ezért megabcugolták, épügy a Himnusz is, amely helyett már ekkor a munkások a marseillaisét követelték. A rendőrség feloszlatta a gyűlést. Tartottak aztán is gyűléseket. Volt u. n. olvtasóházak, ahol a szocializmus termékeit olvasták, magyarázták s ahonnan azt terjesztették. 1893. május 1-én a Szabadságtéren több ezernyi tömeg s részvételével gyűlést rendeztek, amelyen Sz. Kovács János első beszédét tartotta s annyira heveskedett, hogy az elnöklő Szombati Géza cipészsegéd kénytelen volt őt meginteni.⁹⁷⁾ Tartottak máskor is gyűléseket, de a Susán városrészben június 18-ikán tartott oly népes volt, hogy az összegyűlt tömeg a közlekedést meg akasztotta. „A budapesti kongresszuson már két kiküldöttjük jelent meg.”⁹⁸⁾ Hegedűs Bálint, a mezői munkáskör elnöke 30—35 paraszt nevében beadványt írt, melyben az adófizetést megtagadták azzal, hogy az adót fizessék a birtokosok. Ekkor ébredt a hatóság annak tudatára, hogy szervezett szocializmus van városukban.

Szervezkedés folyt vidéken a községekben. „Mikor 50—60 tag volt, választottak 11 bizalmi férfit. Azok közül választottak elnököt, pénztárnokot és jegyzőt. Minden tag havonta 5 kr.-t krajcár — 2.32 pöngőfillér) fizetett a párt költségének fedezésére.”⁹⁹⁾ Nyáron az aratók este összeültek a góiné mellé, szónokoltak is forradalmi dalokat énekelték.¹⁰⁰⁾ Tehát míg a hódmezővásárhelyiek mozgalma eddig csak a gyűlések tartásában aiyilvánult, addig egyes vidékeken veszedelmes jelleget öltöttek e mozgalmak. Ez a szociáldemokrata párt serényebb működésére vezethető vissza. Nékik alkalmul szolgált erre a imult évj 1893.) rossz termés folytán beállt nyomor így volt 1891. jan-febr.-ban is s rája következett az orosházi zendülés stb.). Tél elején a budapesti szociáldemokrata párt részire országszerte vidéki itaggyűjtést indítottak s mindenüvé lázító proklamációkat küldtek.¹⁰¹⁾ Ezekben különösen az általános választójogot propagálták s a szenvedélyeik felkorbácsolására fölötté alkalmas azzal a hatalmas izgatószerkezettel éltek, hogy a népet a bizalmiiférfiak útján kiosztott apró cédulákkal leszavatták. A cédulákon a következő nyilatkozat volt kinyomtatva: „Alulírott óhajtom az általános szavazati jogot.”¹⁰²⁾

⁹⁷⁾ Ormos: i. m. 66. old.

⁹⁸⁾ U. o. 67. old.

⁹⁹⁾ Csizmadia Sándor: A mi hőseink! Hogyan küzdöttek az orosházi munkások a ikivételes állapot idején, 1904. 11. old.

¹⁰⁰⁾ U. a. 45. old.

¹⁰¹⁾ Fabry; Az alf. munkásmozg. 1895. 9. old.

¹⁰²⁾ Fabry S.: Az alföldi munkásmozgalom, 1895. 9. old.

E mozgalmak különösen Nagyvárad közelében 1892. július havában véres összeütközésekre vezettek. Ott Sterin Gyula tamási bérletén az aratók összetűztek a csendőrökkel. Ez úgy történt, hogy 180 részes arató a búzaaratást befejezván az elvállalt bükkönyt nem akarták levágni, hanem a búzarészt erőszakkal el akarták vinni. A bérelő csendőröket hívott. Az aratók a csendőrökkel összetűztek s csak csendőrsortűzzel lehetett a trendet helyreállítani: eredmény több halott.¹⁰³⁾

Több helyütt volt nyugtalankodás, különösen a vasútépítésnél, így például a szarvasi mezőhegyesi, szárnyvonal földmunkálatainál a munkások a következő év áprilisában zúgolódtak, a szájasok fanatizálták társaikat. Azt tartották sérelmesnek, hogy 3 forint napszámból 30 kr. betegtáppénzt vontak le. „Minek fizessük a betegpénzt“ — zúgolódtak, — „mikor nem vagyunk betegek,“¹⁰⁴⁾

A kormánykörök is foglalkoztak a munkáskérdéssel. 1893. szeptemberében Békés és Csongrád megye főispáni felszólította az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet, hogy nyilatkozzék az agrárszocializmus állapotáról és megszüntetésének módjairól. Ez az összes egyesületek véleményének megismerése után memorandumot szerkesztett.¹⁰⁵⁾ A földművelésügyi miniszter pedig telepítési javaslatot terjesztett az országgyűlés elé. A békési gazdasági egyletei bízták meg a gazda- és munkásviszony rendezésével. Az egylet új szabályzatot dolgozott ki, mely több reformmiszélt pendít meg. Így előírta a munkásigazolványt, ami nélkül a munkás más helyre munkába nem állhat. Az egylet ajánlotta a vasárnapi szünetet és azt, hogy a terménybeli járulékokat ne úrmértékben, hanem súlymértékben kelljen kiadni. A cselédet októberben fogadják líel, *imeri* jánúárbauegészségtelen a költöziködés. A rokkant agrárműiükások segélyző alapját megyeszer te önmegadóztatás útján gondolta keresztülvinni.¹⁰⁶⁾ A békésmegeyi gazdasági egyesület a gazda és cseléd közt felmerülő ellentétek kiegyenlítésére már 1894-ben az iparához; hasonlóan békéltető bizottság felállítását s a békéltetésnek a szolgabíró hatásköréből kivételét javasolta.¹⁰⁷⁾ Békés vármegye is kezdett szociális alkotásokra gondolni. Szabályrendeletet alkottak az újonnan építendő cselédlakásokra nézve.¹⁰⁸⁾ Szabolcsvármegye is mozgolódott: lkérte a betegsegélyezés és baleset elleni biztosítás 1891:XV. ít.-c.) kiterjesztését ;az agrármunkásokra

¹⁰³⁾ Arad és Vidéke, 1892. július 20.

¹⁰⁴⁾ Pesti Napló 1893. ápr. 4.

¹⁰⁵⁾ U. a. 1894. júni ús 24.

¹⁰⁶⁾ Pesti Napló 1893. aug. 3.

¹⁰⁷⁾ Szeberényi L.: A parasztlak helyzete M. o.-on 1907. 59. old

¹⁰⁸⁾ U. a. 48. old.

Ezt azonban a minisztérium azzal utasította vissza, hogy az agrármunkások nincsenek oly állandó alkalmazásban, mint az ipariak, de ezt a mezőgazdasági üzem sem kívánja.¹⁰⁸⁾ Gr. Bethlen András földművelésügyi miniszter által kezdeményezett telepítési akció 1894-tig csekély mértékben haladt előre, összesen 5 községeit telepítettek 1000 lakóval, holott 70.000-nél több földműves jelentkezett.¹¹⁰⁾ Így nem hogy lehűtötte volna a szenvedélyeket, hanem a kimaradtak tömege csak fokozta az elégedetlenséget.,

A mezőgazdasági munkások szociális nyugtalanságának a törvény keretei között levezetésére tett kísérletet a nemzeti demokrata munkáspárt azzal, hogy programjába vette a földművelő munkástörvény megalkotását és a rokkant törvénynek és a betegbiztosításnak a földművesekre kiterjesztését s egyéb munkás jóléti intézmények létesítését.“ Ezt a pártat az a körülmény hívta életre, hogy magyar munkásság hazafias érzésű része nem tudott megbarátkozni a szociáldemokrácia nemzetközi irányával. A pártvezetőség és a hazafias munkásság közt az ellentét akkor robbant ki, midőn a pártvezetőség rosszalta, hogy a hazafias érzésű munkásság résztvett az aradi vértanúk emékszobrának leleplezéséinél. A hazafias érzésükben megsértett munkások kiváltak a szociáldemokrata pártból¹¹¹⁾ s 1891. június 7-ikén Huszár János vezetése alatt nemzeti demokrata munkáspárt néven tömörültek. Csakhamar kiadták a párt hivatalos lapját, a „Mi Zászlónk“-at. Vidéken is visszhangot keltett a mozgalom s több városban fiókegylet alakult.¹¹²⁾

A pártban eleven élet és szervezkedés indult meg. Nyugdíjintézetei alapítottak,¹¹³⁾ de a pártvezetőség azt a nagy hibát követte el, hogy a csakhamar virágzó nyugdíjegyletet nem vette saját kezelésébe az a párttól függetlenül működött, csak annyiban függött a párttól, hogy a hivatalos lapjuk szintén a „Mi Zászlónk“ volt, mert ezáltal lehetett volna nagyobb tömeget beszervezni, illetőleg a párt programját a munkásság elolt népszerűvé tenni.

Vidéken hatalmas agitáció folyt, de kudarccal végződött. A vereséget az okozta, hogy a pártvezetők közül többen megbetegedtek, a párt kasszája kimerült s a hatóság akadályozta a párt működését, azt hívén, hogy ez a veszélyesebb mozgalom, mert a hazai törvényeik keretén belül tör az uralkodó osztályok ellen¹¹⁴⁾ s a társadalom pedig

¹⁰⁸⁾ Orsz. Levéltár, Földm. jegyzőkönyv 11/32714. 1892. IV.

¹¹⁰⁾ Dr. Szekfü Gyula: Magyar történet Hóman—Szekfü VII. kötet) 362. old.

¹¹¹⁾ A rendőrség működése 1894-ben 121. old.

¹¹²⁾ Egyetértés, 1891. jún. 8.

¹¹³⁾ Gaal: Társadalma béke, 245. old.

¹¹⁴⁾ U. a. 253. old.

sajnálkozott, de nem támogatta a mozgalmat. Növelte at kudarcot, hogy a mezei munkásokat sem tudták tömegesen és tartósan megnyerni, mert az ipari munkások körében nevelkedett pártvezetőség egyrészt nem tudott megfelelni banni a mezőgazdasági munkásokkal, másrészt nem tudta velük megértetni programjának a mezőgazdasági munkásokra vonatkozó részeit, még pedig tannál kevésbbé, mert hiányzott lábból a mezőgazdasági munkások földéhségének kielégítésére alkalmas programmpont.

E mozgalom így sohasem tudott a szociáldemokraták veszélyes versenytársává fejlődni s csak gyöngye palántaként tendődött-lengődött, ámbár többször fel-fellobbant s sok reménnyel kecsgetetett. Az 1895-ik év tavaszán hatalmas lendülettel a vidéken 30.000, a fővárosban pedig 2.000 hívet szereztek programjuknak.¹¹⁵⁾ A tagok számát emelte az a körülmény, hogy e párt leplezte le a szociáldemokrata párt azon szándékát, hogy a millerniumi ünnepekre általános sztrájkot tervez. Ezen kínálkozó alkalmat, hogy a hazafias munkásságot összefogják, a pártvezetőség iparkodott megragadni. Gyűlést gyűlés követett. A szervezet is kiépült: 12 tagú központi vezetőség állt a párt elén. 4 társadalom élőkeli is résztvettek a mozgalomban, egyetemi tanárok népszerű előadással oktatták a munkásságot. A kormány is támogatta a pártot annyiban, hogy a Mi Zászlónkat az állami gépgyárak járaták.¹¹⁶⁾

1896. március 15-ika ezt a napot minden évben megülték), Bochkor Károly egyetemi tanár a felsőbb osztály figyelmét felhívta a nemzeti demokrata munkáspárt támogatására.¹¹⁷⁾ Ekkor 12 pontba foglalták a párt programját, amely bár sokban megegyezett a szociáldemokraták programjával, mégis annál életképesebb volt, sőt sokban fejlettebb s megérdemelte volna azt, hogy magasabb osztályok felkarolják a mozgalmat s ennek irányításában cselekvőleg résztvegyenek.

Kellő megértésre és hathatós támogatásra azonban nem sokáig talált a nemzeti demokrata munkáspárt. Ez a fellobbamás isem sokáig tartott s 1897-ben már ta hanyatlás jelei mutatkoztak. Ismét ritkán gyűltek össze s a megjeleníttek, mint a mozgalom elején történt 1891-ben, legnagyobbbrészt a szociáldemokrata pártból kerültek ki, kik zajos jeleneteket rögtönöztek s minden komolyabb működésnek útját állatták. A párt helyiségeit gyéren látogatták s ott családi jellegű összejöveteleket és tudományos felolvasásokat tartottak, amelyek azonban a párt céljaival szoros

¹¹⁵⁾ Gaal: Társadalmi béke, 254. old.

¹¹⁶⁾ A rendőrség működése 1898-ban, 410. oldal.

¹¹⁷⁾ Gaal: Társadalmi béke, 256. old.

összefüggésben nem voltak, sőt a párt érdekével ellentétben állottak s ezek akadályozták meg a párt megerősödését.

Szikora Zoltán még egyszer megpróbálta a meglévő erőket összefogni és új vérkeringést indítani. Általános munkásvédegyületet alapított,¹¹⁸⁾ melynek elnöke: K. Jónás Ödön műegyetemi tanár volt. Ez az egyület az agrármunkások betegsegélyezésével és az ipari munkások munkaközvetítésével foglalkozott volna. Elnök érdekében Szikora a vidéken élénk agitációt fejtett ki, amennyiben ott népgyűléseket hívott egybe s népies nyelven szólott a néphez. Működése néhol eredménnyel is járt, mert fiókok alakultak.¹¹⁹⁾ Szövetkezet alapításának eszméjét is felvetette, de eredménytelenül.¹²⁰⁾

1898. évben már haldoklott a mozgalom, a párt működése gyűlések rendezésében merült ki. Az utolsó nagygyűlésüket Engel Tóbiás elnöklete alatt 1899. május 7-ikén tartották.¹²¹⁾ A gyűlés résztvevői elégedetlenségüket fejezték ki a párt addigi műlködésével szemben. A közhangulat legjobban fejezte ki az ott elhangzott következő nyilatkozat: „mondja ki a pártgyűlés, hogy a nemzeti demokrata munkáspárt az eddigi passzivitással felhagy és tekintettel a nagy misszióra, amely a pártnak feladatát képezi, ezentúl aktív cselekvés terére lép.“¹²²⁾ Hiába volt meg bennük a jó szándék és hiába adta át helyét a régi pártvezetőség az újnak, a mozgalomba nem tudtak lelket lehelni. 1900. június 12-ikével végleg megszűnt a nemzeti demokrata munkáspárt azzal, hogy e napon jelent meg utoljára a Mi Zászlónk.¹²³⁾

Térjünk vissza a hódmezővásárhelyiek szervezkedéséhez. Az 1894-ik évben már 1700 tagja volt az általános munkás olvasóegyletnek. Elnöke Szánthó Kovács János lett. Az egyület a belügyminiszter jóváhagyásáig ideiglenesen működött.

A szentesieket a hódmezővásárhelyiek szervezték meg, ez volt a mint. Mindenütt erősen mozgolódtak. Ez annak a következménye volt, hogy Budapesten a szociáldemokrata párt kebelében támadt szakadást megszüntették, a viszály elült, az ellenfelek kibékültek. Erre a budapesti agitáció nagyobb lendületet vett, mint eddig. Az orosházi tanyák népét Hódmezővásárhelyről elárasztották lázító iratokkal, minek következtében a belügyminiszter a hódmezővásárhelyiek által felterjesztett alapszabályokat nem hagyta

¹¹⁸⁾ A rendőrség működése 1897-ben, 590. old.

¹¹⁹⁾ Arad és Vidéke, 1898. jun. 11.

¹²⁰⁾ A rendőrség működése 1898-ban, 411. old.

¹²¹⁾ A rendőrség működése 1899-ben, 489. old.

¹²²⁾ U. .a. 488. old.

¹²³⁾ A rendőrség működése 1900-ban, 576. old.

jóvá. A hódmezővásárhelyi munkásmozgalom már oly nagygyá dagadt, hogy már 3 helyen is tartottak fenn mutnkáskört és összejöveleteket a városban. A hatóság nem aikkadályozta meg szervezkedésüket. A munkások azonban csakhamarkét pártra szakadtak, a véresebb hangú párt vezérlését Sz. Kovács János veit te át,¹²⁴⁾ akinek működésiét a hatóság máris gyanúsnak találta s éberén figyelte. A városi közigazgatási bizottság 1894. januári ülésén megállapították, hogy a szocialisták száma ezrekre növekedett, noha eddig még csak tömörülésre gondolnak s követelésekkel nem lépnek fel: Mindamellet — mondották — a hatóság mégsem nézheti nyugodtan ezeket az eseményeket, ámde e veszélyes elem megfékezését csak országos törvény alkotásával lehet elérni, mert az tadott viszonyok közit a gyülekezési jog törvényi szaibályozásánaikk hiányában icsaik, vészes -csoportosulás esetén léphet fel a hatóság ezt később is folyton hangoztatják a hatóságok). A mezei munkások működését, mozgolódását a városi közigazgatási bizottság megállapítása szerint a rendőrhatalóság ellenőrzi, amely azok minden ténykedéséről értesül, miért is a bizottság annak a nézetének adott kifejezést, „hogy a szociális törekvések vészebb jellegűek nem lesznek.“¹²⁵⁾ Ez a bizakodás, ez a jóslat csődöt mondott, mert néhány hónap múlva kitortek a zavargások.

Néhány nappal a mozgalom kitorése előtt a munkások fenyegető állast foglaltak el. Nyilvánosan izgattak a szocializmus mellett s a társadalmi rend ellen. A hatóság kénytelen volt beavatkozni. Nagy Sándor főkapitány elrendelte a munkásszövetség iratainak elkobzását. 1894. április 22-ikén az iratok elkobzása után Sz. Kovács két társával sietett a kapitányi hivatalba és kihívó hangon követelte vissza az elkobzott iratokat azon a címen, hogy a munkások tulajdona.¹²⁶⁾ A főkapitány kijelentette, hogy mihelyt elolvassa a röpiratokat s azokat veszélytelennek találja, akkor ki fogja adni. A főkapitány erélyesen követelte a tömegetől, hogy távozzék el. Sz. Kovács és serege nem akart tágitani a főkapitány hivatali szobájából. *Rábeszéléssel és a rendőrtiszt-viselők közreműködésével* a tömeget kiszorították. A lépcső felső talapzatán állt Kovács, aki ezt látva így kiáltott: „ne hagyjatok, hívjátok a többi elvtársakat.“ Póka kapitány figyelmeztette, hogy letartóztatja, mert ez már lázítás. Amaz azt felelte, hogy szeretné azt látni. Erre Kovácsot néhány társával letartóztatták. A tömeg a kaput

¹²⁴⁾ Arad és Vidéke 1894. ápr. 24.

¹²⁵⁾ Országos Levéltár: Hódmezővásárhely közigazg. bizottság 1893. év II. felének jelentése 860/M. E. Belügymin. jegyzőkönyv, 54. tétel, 24463/1894. II. ügyoszt.

¹²⁶⁾ Arad és Vidéke, 1894. ápr. 24.

megtámadta s döngetni kezdte, követelve elnökük szabadon bocsátását. Póka távozásra hívta fel a sokaságot, amely válaszul 10 percnyi időt adott az elnök kibocsátására. Ezután kitört a lázadás. A park fái mellett levő karókat kitörték s ezekkel felfegyverkezve rohanták a városháza ellen. Az ablakokat téglával beverték. Vak dühvel a kapuinak vetették magukat. E kritikus időben Hubert őrmester 4 csendőrrel volt a laktanyában. Ezek erre lovon a városháza elé vonultak. A tömeg a csendőröket téglazáporral fogadta. Az egyik tégladarab fején találta az őrmestert, aki erre a levegőbe lövetett. Az emberek erre sem tágitottak. Még egy vaktöltés a levegőbe, majd a tömeg közé lóttek. Hárman megsebesültek, akik közül egy, névszerint Vincze Imre még aznap meghalt. A tömeg ennek dacára sem mozdult. Fenyegetőztek, öklök emelkedtek a magasba, kénytelenek voltak a csendőrök meghátrálni, mert elfogyott a töltényük. A pusztítás akadálytalanul folyt addig, míg a főkapitány nem értesítette a hódmezővásárhelyi huszárszázadost, aki 75 huszárral a városháza elé robogott. A lázadók a huszárokat azzal akarták leszerelni, hogy ti is magyarok vagytok, ne bántsátok a magyarokat.¹²⁷⁾ A zendülőket huszárrammal verték szét.

Pár nap múlva meg akarták ismételni a támadást. A városháza előtt megint mintegy ezren gyűltek össze, de a nagy készültség láttára eloszlottak. Fenyegető leveleket dobaltak be a városháza ablakán, hogy a katonatiszteket agyonverik, Póka alkapitányból pedig halpaprikást csinálnak.¹²⁸⁾

Mikor a mozgalom elült, Hegedűs Bálint volt szocialista elnök felhívást intézett a vásárhelyi szociálistákhoz, hogy „ne feledjük el soha e szomorú napokat, melyekbe a nép⁴⁵ éretlensége miatt estünk. Józan szocialista nem tesz ily rombolásokat s bármilyen megbántások is érjenek, zavart csinálni nem áll érdekünkben, szervezzünk békés pártot. Kérjük a választójogot azoktól, akik azt megadhatják, kérjük a munkásvéd törvényt, de ne csináljunk botrányokat. A szocialista név öntudatos polgárit jelent, ne piszkoljuk be ezt a nevet.“¹²⁹⁾

A hódmezővásárhelyi események megint felkavarták az ország nyugalmát. A nemzet figyelme újra a munkáskérdésre terelődött. Az országgyűlés, a kormány, a vármegye, a sajtó a baj orvoslásán gondolkodtak.

Mindenkit meglepett a dolog ily váratlan fordulata. Békés és Csongrád vármegyéket félelem szállotta meg. Attól tartottak, hogy szocialista forradalom tör ki. A sajtó a zavargásért a helyi hatóságot, különösen a főkapitányt

¹²⁷⁾ Arad és Vidéke, 1804. ápr. 24.

¹²⁸⁾ Hódmezővásárhely, 1894. ápr. 29.

¹²⁹⁾ Bodrogközy: i. m. 73. old.

okolta. A helyi hatóság fejtellenül viselkedett, a rendőrség pedig teljesen felmondta a szolgálatot, a rendőrök ugyanis a szocialistákhoz húzták s megtagadtak az engedelmiséget. A rendőrség sokáig nem törődött a szocializmussal — állapították meg — aztán meggondolatlanul és készületlenül erélyeskedett. Rémhírek keringtek a levegőben: hogy Szántó május elsején fel akarta forgatni a rendet; Makón ezer szocialista áll készen, ki akarják kiáltani a köztársaságot és elnököt akarnak választani. Állítólag a telekkönyvet akarták megsemmisíteni, hogy az osztzkodás könnyebben menjen, mert nem tudják, kinek a birtoka.¹³⁰⁾

A sajtó a lázadás kitörésének okát abban találta, hogy a nép páriává süllyedt, se munkája, se ruhája, a társadalom nem törődött a néppel, egyetlen politikai párt sem foglalkozott vele.¹³¹⁾ Ha idejében hozzáfognak a szociális törvényhozáshoz, sok mindent meg lehet előzni. A törvényhozás nem igen törődött a szegény emberrel. Az Egyetértés azt ikövetelte, hogy adják meg a lehetőséget, hogy az alföldi ember tisztességesen megélhessen, hogy kis földet szerezhessen.¹³²⁾ Mert a paraszt nem alkalmas médium a szocializmusra, ha kis időre ifel is hevül a földosztás Ígéréteré. Nagyon egyszerűinek vélte a hírlap a kérdés eliniíezését. Egy kis okszerű telepítés, egy-egy latifundium parcellázása és a szocializmust megakadályozhatjuk¹³³⁾

Horváth Gyula országos izgalmak közt interpellált a Házban, amelyben aggodalmát fejezte ki, hogyha a kormány a bajokat gyökeresen ki nem irtja, akkor a zavargások hol itt, hol ott törnék ki. „Hogy ily nagy mérvben mutatkozik a baj, annak olka épen az, hogy laz ország egyetlen egy részében sem annyira elhanyagolt az adminisztráció, mint az Alföld ezen részén“. „20—25—30 ezer lakossal¹³⁴⁾ bíró városotk ügyeit oly egyének kezelik, kiknek nem egyéni becsületességüket, hanem egyéni képességüket véve, nem 20—30 ezer, hanem 20 emíber sorsát nem lehet bízni.“ Az új hitbiizományok folytonos engedélyezése is mérgecsíti a helyzetet.¹³⁵⁾

Az interpellációra tüstént válaszolt Wöckerle, aki Horváthot azzal igyekezett megnyugtatni, hogy a kormány tudta és figyelte a mozgalmat.¹³⁶⁾ A vasúti és vízszabályozási munkálatoknál az ország munkásait arányosabban

¹³⁰⁾ Pesti Napló 1894. ápr. 24.

¹³¹⁾ U. a. ápr. 26.

¹³²⁾ Egyetértés 1894. ápr. 23

¹³³⁾ U. a. 1894. aug. 28.

¹³⁴⁾ Az 1892—97. évi országgyűlés képviselőházának naplója XVIII. ki 168. old.

¹³⁵⁾ U. a. 169. old.

¹³⁶⁾ U. a. 170—171. old.

fogja foglalkoztatni. Új hitbizományi a kormány nem igen engedélyez. Törvényjavaslatot fog benyújtani a latifundium arányos megoszlása tárgyában.¹³⁷⁾

Pár nap múlva Bethlen András gr. földművelésügyi miniszter beszélt az országgyűlésen. Kifejtette, hogy „a munkahiány nem okozhatta a zavart“, mert a Tisza stb. szabályozásnál a békésiek és a csongrádiak közül „csak 70 ember jelentkezett.“¹³⁸⁾ A telepítés segíthet, de a kormány nem kürtölheti szét az ide vonatkozó szándékait, „mert a föld árát emelnék. A bajok orvoslásait a latifundiumokon való telepítéstől várja, amelyeknek mostani kezelése „kritikán ahili.“¹³⁹⁾ Kendertermelés kezdeményezése végett kenderáztatót állított fel, — mondta a miniszter, — mely foglalkozást ad. Hódmezővásárhelyen földművésiskolát állít fel.¹⁴⁰⁾

A képviselőház a telepítésre három milliót szavazott meg.¹⁴¹⁾ A Pesti Napló elkeseredetten írta: mosolyogni kell. „A proletárrá vált magyar földműves nép vagyonhoz juttatására 3 millió annyi, mint semmi.“^{141a)} Megígérte a kormány, hogy munkát ad a vasútépítésnél. Ámde a vasútépítésnél olasz munkásokat foglalkoztatnak a vállalkozóik.

Hódmezővásárhely törvényhatóságának a mozgalmas eseményeket követő első közgyűlése viharosan folyt le, mert Draskóczy Pál bizottsági tag élesen támadta a város főkapitányát és „gyáva bandának“ nevezte a rendőrséget, mert nem teljesítette kötelességét. A rendőrtisztviseleknek kellett a rendőrök kezéből kiragadni a lkadat, mert a zendülők ellen nem akarták használni. A rendőrség az izgatást eltűrte — kifogásolta Dmasikaczy.¹⁴²⁾ A közgyűlés a főkapitányt állásából felfüggesztette.

Hódmezővásárhely törvényhatósága bizottságot küldött ki azzal a megbízással, hogy a munkásmozgalmakkal szemben teendő intézkedésekre és különösen a munkások helyzetének javítására javaslatot dolgozzon ki. A javaslatban már szerepelt a legszegényebb agrármunkások gyermekeinek ingyenes iskoláztatása, a mezőgazdaság belterjesebbé tévése, a hú cselédek jutalmazása, a népkönyvtár felállítása, közmunkáknak házilag nem vállalkozókkal! tavasszal és ősszel való t. i. ekkor nincs munka) eszközlése, u. n. biztosok által a szerződések írásba foglalása, a segélyre szorultak nyilvántartása, katonaság létszámának emelése, a

¹³⁷⁾ Resti Napló 1894. ápr. 24.

¹³⁸⁾ Orsz. gy. képv. naplója XVIII. kt. 198.

¹³⁹⁾ U. a. 199. old.

¹⁴⁰⁾ Pesti Napló 1894. ápr. 27.

¹⁴¹⁾ Rubinek Gy.; Telepítés és földbirtokpolitika, 6. o!d.

^{141a)} Pesti Napló 1894. ápr. 25. d. e. kiadás).

¹⁴²⁾ Pesti Napló 1894. április 25. esti kiadás), Hódmezővásárhely 1894. április 26.

városban dohánygyár felállítása, a bor és sör fogyasztási adó csökkentése és a szabadságolt katonák május végi elbocsátása, hogy megkeresse nyáron *télire* kenyerét.¹⁴³⁾ E bizottság működésének kézzel fogható eredménye volt az, hogy Hódmezővásárhelyen, 700 holdat osztottak ki haszonbérlet-ként 15 holdas parcelláikban. De a haszonbérlet feltételei oly szigorúak voltak, hogy a földre jelentkezők legnagyobb nesze e súlyos feltételek miatt a föld használatától elesett.¹⁴⁴⁾

Május 5-ikén ankét volt a belügyminisztériumban, amelyen Békés, Csanád és Csongrád megyék főispánjai, meg Hódmezővásárhely polgármestere vett részt. Tanácskozásuk folyamán elpanaszolták, hogy nincs népkönyvtár, hol a munkás olvashatna és hogy a mezőgazdasági munkást nem védi senki és semmi. Ajánlották a mezőgazdaság belterjessé tevését, betegsegélyzöt, cselédek jutalmazását, népkönyvtárt, vasút építést saját kezelésben s nem vállalatban, fogyasztási szövetkezeteket, állami intézményeket a munkásnép foglalkoztatására.¹⁴⁵⁾ Bár ekkor érdemleges határozatot nem hoztak, de évek múlva ezen ajánlott orvosszerek közül többet megvalósítottak.

Az 1894. május 13—15-ikán tartott szociáldemokrata kongresszusom már 13 földmunkás jelent meg. Ezen a kongresszuson kívánták, hogy a kis tulajdonra vetett adót szállítják le, a paraszt osztályt olcsó hitelhez juttassák, a rokkant munkásokról gondoskodjanak és hathatós munkásvádtörvény alkottassák.¹⁴⁶⁾ A kongresszuson bevallották, hogy az alföldi munkásmozgalom a pártvezetőség által a halasi, orosházi, csorvási, hódmezővásárhelyi és szegedi választmányok útján vezetetik.¹⁴⁷⁾

Az aföld elcsendesedett, a katonaság visszatért állomáshelyeire. Ellenben Szabolcsban izgatók jártak és földet ígértek. Szaimár és Hajdú megyék is el voltak árasztva szocialista tanokkal, melyeket a földhöz ragadt, tudatlan nép gyorsan sajátított el. Alkonyatkor összeültek, tanakodtak, hogy mikép lehetne segíteni rajtuk.¹⁴⁸⁾

Habár az elégedetlenségnek egyik okául az emberek azt hozták fel, hogy kevés a munkaalkalom, mégis mikor az általuk ismert mezei munkán kívül másféle munkaalkalom kínálkozott, ezt a munkaalkalmat nem akarták megragadni, mert egyoldalúak voltak s csak az általuk ismert mezei munkát akarták végezni. Bizonyítja ezt az, hogy miikor

¹⁴³⁾ Pesti Napló 1894. máj. 31.

¹⁴⁴⁾ U. a. aug. 7.

¹⁴⁵⁾ Pesti Napló, 1894. május 7.

¹⁴⁶⁾ A rendőrség-működése 1894-ben 131. old.

¹⁴⁷⁾ U. a. 134. old.

¹⁴⁸⁾ Pesti Napló 1894. július 12

„1894. tavaszán: legnagyobb munkahiány idején megjelent a földművelésügyi miniszter kiküldötte az Alföld egyes községeiben s felhívta a munkásokat a Tiszánál kínálózó kubikus munkára, nem a folyó mellett fekvő községek-ből egyetlen egy munkás sem ment el a jól fizető munkához, hanem inkább nyomorogtak odahaza s bíztattak egymást a mesés jobb jövő közeli elérkezével“, mivel akkor még nem értettek a kubikus munkához s azt hitték, hogy pusztán az ismert mezei munkából is kell nekik megélhetésükre elegendőt keresniök. A cukorrépa mi vetést sem ismerték akkor s Gyulaváriban akkoriban nagy mérvben megindult cukorrépa termelésre az odaváló munkások nem vállalkoztak a kedvező feltételek dacára sem, mert ez előttük új fajta munka volt. Erre a munkára a Felvidékiről kellett munkásokat hozatni.¹⁴⁹⁾

Az Alföldről pár hónap múlva ismét nyugtalanító és szomorú hírek érkeztek. A Körösök vidékén rendszeres tanítás folyt a szocializmusról, a tanító leginkább a vezérkubikus volt.

Nyáron nagy aszály állt be úgy, hogy az annyiszor irigyelt „magyar Kánaán“, az Alföld kopár lett, a magyar föld népe éhezett, ezért a hatóságok mindent elkövettek, hogy kenyérhez juttassák. Az alföldi tranzverzális utat megépítették, hogy minél többen munkához jussanak. Az Alföldön az inség oly nagy arányokat öltött, hogy Békés, Csongrád és Hódmezővásárhely törvényhatósága feliratot intézett a pénzügyminiszterhez, hogy a jövő aratásig függesszék fel az adó végrehajtását. Az inséges nép a bankokból betéteit kivette.¹⁵⁰⁾

Az 1895-ik évben a szociáldemokrata pártnak nagyobb agitációra adott alkalmat a hódmezővásárhelyi szocialista pör. A pártvezetőség a perbe fogott szocialisták ügyében eljáró bírák terrorizálása céljából: „Egy kérdés a magyar nemzethez“ című röpiratot adott ki, amelyet a sajtóbíróság lefoglalt. E röpiratból látjuk, hogy a szociáldemokrata párt mennyire kénytelen alkalmazkodni a nép felfogásához, az alföldi néphez, lakik a 48-as párt híveiből kerültek ki. Ezért beszélt a röpirat — majd látni fogjuk — a magyar szabadságról, a szabadságharcról. Szerintük (a szociáldemokraták szerint) a bírák „most készülnek a magyar szabadság hátralevő romgyait megsemmisíteni. Azt, mire a magyar nemzet büszkén tekint, a szabadságharcokra, azt bűnül róják fel.“¹⁵¹⁾ Ilyen hazafiatlan eszközökkel igyekeztek a népet saját számukra megnyerni, elferdítve az igazságot.

¹⁴⁹⁾ Fábry: Az alf.-i munkásmozg. 1895. 20. old.

¹⁵⁰⁾ Pesti Napló 1894. szept. 20.

¹⁵¹⁾ A rendőrség működése 1895-ben 64. old.

Sz. Kovács János 5 évi börtönbüntetést kapott. A büntetés nagyságát a közvélemény sokalta. Attól félt, hogy súlyos büntetéssel mártírokat csinál a kormány, ezáltal a szocializmus népszerű lesz.¹⁵²⁾ Mentegette ezeknek az agrármunkásoknak vétkét azzal, hogy ezeknek bűnük csak az, hogy „nyomorral szövetkezett a szocialista izgatás“ és ezek nem nemzetközi szocialisták, hanem magyar szocialisták magyar szocializmusa, azaz tényleges sérelmek kifakadása. Sőt az újság szerint a zendülést szerencsésnek kell tartani, mert az állam tanulhat rajta,¹⁵³⁾ hogy verje le a bajt, amely mozgalom úgyis együgyű és kezdetleges *szervezetű*.

A szociáldemokraták tovább izgattak, az alföldi forrongás nem szűnt meg, csak hamu alatt lappangott, amit növelt az inség. Január 26-ikán a képviselőházban Sima Ferenc csongrádi függetlenségi képviselő a következő interpellációt intézte a kormányhoz: Van-e tudomása a belügy- és földművelésügyi minisztereknek, hogy az Alföldön két év óta Dél-Magyarországra kiterjedő rendszeres izgatás folyik a munkásmép közt a *vagyon* felosztásának hirdetésével. Az internacionális kéz intézi és már kezdi magával ragadni a némi vagyonnal bírót, de a múlt évi inséges termés következtében éhezöket, akik a rend- és hazaszeretettől voltak áthatva. A miniszternek van-e szándéka, még mielőtt a baj nagyobb terjedelmet öltene, megfelelő törvényes ellen-szer, de egyúttal a baj gyökeres orvoslására is szolgáló gyógyszer alkalmazásával kiragadni a lelketlen izgatók kezéből.¹⁵⁴⁾

Hódmezővásárhelyen tovább folyt az izgatás. Az izgatók házról-házra jártak az alatt az ürügy alatt, hogy aláírásokat gyűjtenek egy kérvényre, mélyben a nép a belügyminisztertől az általános választójog behozatalát kéri. Ezen ravasz trükkkel folytonosan érintkezésben állottak a néppel. Valóságban szocialista tanokat hirdettek és fejtettek s a nép kezdett abban hinni, hogy ha nem hagyják magjukat, a jövő választásnál általános választójog lesz.¹⁵⁵⁾ Pécsán is működtek a szocialisták. Az ottani vásáron a tudatlan néptől pénzt gyűjtöttek, elhitették a paraszttal, hogy kapnak 4 ezer hold szántóföldet és 3 ezer hold erdőt.¹⁵⁶⁾ Már a földesgazdák is csatlakoztak a szocialistákhoz, különösen Halason.¹⁵⁷⁾

¹⁵²⁾ Pesti Napló 1895. március 17.

¹⁵³⁾ Egyetértés 1895. máre. 17.

¹⁵⁴⁾ A rendőrség működése 1895-beu 66. old.

¹⁵⁵⁾ Arad és Vidéke 1895. jam. 27.

¹⁵⁶⁾ U. a. febr. 6.

¹⁵⁷⁾ u. a. febr. 15., Arató Frigyes: Földműves szocializmus 1899.

Ezek a nyugtalanító hírek ama kényszerítették az érdekelteket köröket, hogy az agrárszocializmus ellensúlyozásáról tanácskozzanak. Az értekezleten a miniszterelnöki palotában a fenyegetett vidék főispánjai gyűltek össze, akik közül némelyek rémképeket festettek, mások kicsinyelték a bajt. Legtöbbször kivételes intézkedést, katonaságot és pénzt kértek. Oly munkásegylet alapítását ajánlották, melyből a szocialisták ki lettek volna zárva s csak az egylet tagjai kaptak volna az államtól munkát. Még javasoltak telepítést és adóreformot.¹⁵⁸⁾ Egyik árvédelmi társaság igazgatója élénk érdeklődés közt rámutatott arra, hogy a bajnak igazi forrása Budapesten van s ha e forrást a kormány betömi, akkor a vidéki források is bedugulnak. A kormány később ezen tainás szerint járt el, mikor az agitátorokat lefényképezte, a szocialista lapokat lefoglalta.¹⁵⁹⁾ Az ankét természetesen érdemleges határozatot nem hozott, hanem csak javaslatot tett a miniszteriumnak.

De pozitív intézkedés is történt a szocialista mozgalom leküzdése céljából. A kereskedelmi miniszter Dékány Mihály miniszteri osztálytanácsost bízta meg és küldte ki az alföldi munkáskérdés tanulmányozására. Ennek jelentéséből a miniszter arról győződött meg, hogy a munkások végtelen elkeseredésének egyik lényeges oka abból ered, hogy egyes munkálatok vállalkozói utalvánnyal fizetnek és azt kénytelen a vállalkozó által engedélyezett barakosnál elkölteni. Ezért a miniszter az u. n. Jancsi bankót országszerte eltörülte.¹⁶⁰⁾ De ez jóformán semmit sem jelentett, mert egyrészt ez csak a kubikusokra vonatkozott, másrészt annyi más dolog szorult orvoslásra, úgy, hogy ez csak egy csepp volt a tengerben.

Aratósztrájkokról beszéltek, de csak a hódmezővásárhelyiek sztrájkoltak, akik vonakodtak a gazdasági egylet felhívására részes munkát vállalni. De később furfangos tervet eszeltek ki. Titkos összejöveteleiken elhatároztak, hogy mindannyian előre elszegődnek aratásra, 3 napig aratnak és egy meghatározóit napon sztrájkolnak. Így a gazdák kénytelenek lesznek kívánságaikat teljesíteni¹⁶¹⁾

Júniusban megjelent a Népakarat, amely a földmunkásoknak a szocialistáik táborába terelésén dolgozott. Csak 16 szám jelenít meg « szeptemberben mint a Népszava esti kiadása jelent meg.¹⁶²⁾

December közepén a szocialisták váratlanul azzal lepék meg a magyar közönséget, hogy Orosházán a képviselő

¹⁵⁸⁾ Arad és Vidék, e 1895. febr. 27.

¹⁵⁹⁾ Szeberényi: A parasztek helyzete Magyarországon. 48. old.

¹⁶⁰⁾ Pesti Napló 1895. júl. 2.

¹⁶¹⁾ Arad és Vidék 1895. jún. 16.

¹⁶²⁾ Népszava 1912. dec. 25.

lőtestületbe bejutottak.¹⁶³⁾ Ez volt akkoriban az első és egyetlen község, hol a szocialisták is belefolytak a község kormányzásába.

A földműves mozgalom oly lendületet vett, hogy december végén már földműves kongresszus összehívására gondoltak¹⁶⁴⁾ és a felhívásokat szétküldték, de erőlködésük hiába volt, a helyzet még nem érett meg s még két évig kellett várniok, hogy e törekvésük megvalósuljon.

1896. május 24-én a szociáldemokrata párt kongresszust tartott, amelyen elhatározták, hogy a következő képviselőválasztásnál, ahol a Viszonyok megengedik, szociáldemokrata jelöltekkel lépnek fel, ahol pedig ez nem lehetséges, ott a választók vonják kérdőre a polgári pártok jelöltjét az általános választójog kérdésében való állásfoglalásáért. E kongresszuson követek az alföldi kivételes állapot megszüntetését. Az egybegyűltek 12 személyből álló pártvezetőséget választottak, amelybe Csizmadia Sándort is beválasztották, a szociáldemokrata agrármunkások vezérével.¹⁶⁵⁾

A szociáldemokraták 20 helyen léptettek fel párttagokat képviselőjelöltként, habár tudták, hogy semmit sem fognak elérni. De nem is ez volt a céljuk, hanem csupán az, hogy ezáltal eszméiket minél szélesebb körben terjeszthessék. Szózat a magyar néphez! címen felhívást intéztek, melyben programjukat is közölték: ebben követelték többek közt az agrármunkások és munkaadók viszonyának törvényes szabályozását, betegségi és baleset elleni biztosítását. Várakozásuknak megfelelően a képviselőválasztásokon összes jelöltjeik felbuktak, de a községi választásokon eredményt értek el, mert több helyütt beültek a községháza képviselőtestületébe.^{165a)}

A szociáldemokrata pártban dülő egyenetlenség és az 1895—96. évi bő termésnek a forrongás kitörését csak elodázták, mert a bajt nem orvosolták, azért csak idő kérdése volt, hogy a régi elégedetlenség aratósztrájkba robbanjon ki.¹⁶⁶⁾

A legtöbbet várt parcellázások sem folytak le úgy, ahogy kellett volna. A telepítések nem voltak eléggé előkészítve, a telepések nem kaptak megfelelő földeket.¹⁶⁷⁾ Az erdélyi telepek, amelyeknek az egykorúak szerint is „nemzetiségi- és kulturmissziót kellett volna betölteniök a ga-

¹⁶³⁾ Pesti Napló 1895. dec. 15.

¹⁶⁴⁾ A rendőrség működése, 1896-ban 129. old., Pesti Napló 1895. december 20.

¹⁶⁵⁾ A rendőrség működése 1896-ban 131. old.

^{165a)} A rendőrség működése 1896-ban 132. old.

¹⁶⁸⁾ Eöseri Lajos: Az alföldi munkáskérdés és a gazdasági válság 1890. 98. old.

¹⁶⁷⁾ Eöseri L.: Telepítési ügyünk 1899. 14. old.

bonauzsora áldozatává lettek.¹⁶⁸⁾ Az ország más vidékein történő telepítések sem folytak le sikerrel.¹⁶⁹⁾ A magántelepítések még kevésbé sikerültek, mert ezekben nagy szerepet játszott az üzérkedés. Néhány ügyvéd és bank gazdagodott itt meg. A telepítésnél csak a tehetősebb paraszt kapott földet. A napszámos még rosszabb helyzetbe került így, mint amikor falujok latifundiumok közelében volt, ahol találtak mindig munkát, míg a lelépés községben a gyermekelikkkel dolgozó gazdáknak kevesebb munkásra volt szükségük, mint a nagybirtoknak.¹⁷⁰⁾

III. Várkonyi fellépése.

Várkonyi megalakítja a független szocialista pártot. A két szocialista párt földműves kongresszusa. Schmitt csatlakozása Várkonyihoz. >Az agrárszocialista párt taktikája. Aratósztrájk. A kormánynak ellenintézkedései: Az 1898:11. törvénycikk. Aratósztrájk a közvéleményben. A szabolcsi mozgalom. A szociáldemokraták II-ik főkimíves kongresszusa. Független szocializmus Bodrogeközben és Zemplénben.

A szociáldemokrata pártban gyakoriak voltak a változások, hol egy párttöredék szakadt ki belőle, hol megint egyesült vele. Így volt 1896-ban is, mikor Várkonyi István és hívei a szociáldemokrata pártból kiléptek. De ez a pántszakadás a többinél sokkal jelentősebb volt, mert Várkonyi kilépve a pártból, az agrármunkásokra vetette szemét és azokat törekedett eszméinek megnyerni. A szociáldemokrata pártra ez azért volt veszélyesebb a többi pártszakadásnál, mert agitációjára oly területet vett Várkonyi igénybe, hol a szociáldemokraták maguk is tapogatóztak s ahol ingatag talajon jártak s mivel nagy tömegekről volt szó, amelyek fölött nem uralkodhattak, ezért azokat könnyen el lehetett pártoltatni. Valóban Várkonyi gyorsan szerezte meg uralmát az agrármunkások fölött, de a fővárosban alig maradt híve. Megalapította pántját független szocialista néven és lapot adott kii: a Földművelőt. Várkonyi Cegléden lókupec volt s tekintélyes vagyont gyűjtött, sőt budapesti bérházat szerzett.¹⁷¹⁾ Mivel a mezőgazdasági munkások helyzetét ismerte, szereplési vágytól hajtva a szociáldemokrata pántba lépett. A pántban a hatalmat magához akarta

¹⁶⁸⁾ U. a. 22. old.

¹⁸⁹⁾ U. a. 28. old.

¹⁷⁰⁾ Szeberényi: A parasztok helyzete M.-o.-on 90. old.

¹⁷¹⁾ Gr. Mailáth J.: Szociálpolitikai tanulmányai és beszédei 1903. 61. old.

ragadni, ezért anyagi áldozatot is hozott. Midőn célját nem érte el, „összetűzött a pártvezetőséggel és külön pártot alapított.“ Mivel Békés, Csanád és Csongrád vármegyék le voltak foglalva, azért Szabolcsra vetette imágát, ahol a talaj a szocializmusra elő volt ugyan készítve, de ott a szociáldemokrata párt még nem vert mély gyökerei.¹⁷²⁾ Várkonyi látta, hogy az agrármunkásságot hidegen hagyják a szociáldemokrata eszmék, a földközösség, ezért ezt elvetette s a magyar nép lelkében élő motívumokhoz fordult. Elvei zűrzavara volt a szocializmusnak, hasonlított a kommunista és anarchista rendszerhez, melynek még egy magyar specialitása volt — a magyar paraszt veleszületett természetéből kifolyólag — a földosztás. Ebben elmentek 5 holdtól néhol 10 holdig is, a vezérek közt 50—60 holdat szerettek volna felosztani. Várkonyi a 400 holdas parasztgazdának szocialistaságát is lehetőnek; tartotta. Csatlakoztak is a parasztgazdák.¹⁷³⁾ A magyar lelkének megfelelően meg is eskette párthíveit. A mozgalom erősen antiszemita volt, mert a szociáldemokraták ellen irányult, akiket zsidók vezettek, másrészt Szabolcsban is erős volt az úrgyűlölet, a földbirtokosgyűlölet, mivel ott a földbirtokosok és a bérlők jobbára mind zsidók voltak; természetes, hogy ellenük kellett irányulnia ennek a mozgalomnak. Hogy mennyire távol esett a független szocialista mozgalom a szocializmustól: mutatja az, hogy Várkonyi oly társadalmat akart, melyben feltalálná minden osztály boldogulását és mindenki nyerne. A mai rendet azonban eil akarta törülni és nagyon- és munkaegyenlőséget akart.¹⁷⁴⁾ Azt hitte, hogy laz emberiség vallás nélkül is fennállhat, az embertömeg összefüggő kapcsául erkölcsi és nem theologta vallás kell, a szeretet és igazság vallása. Továbbá azt vélte, hogy a szocializmus ürügye alatt a szociáldemokraták a zsidó uralmat akarják létrehozni.¹⁷⁵⁾

Mindezek mellett a földosztás hirdetése volt az, amely független szocialistákká tette az agrármunkást.

Ily elvekkal csakhamar zászlója alá vonta egész Magyarország agrármunkásait. Úgyhogy a párt imár 1896. évi december 25—26-ikán Óbecsén értekezletet tartott¹⁷⁶⁾ és a következő év februárjaiban kongresszust. E kongresszus létrejövetelének érdekében Várkonyi parasztruhában betutazta az Alföldet. A kongresszusnak az volt a célja, hogy ellensúlyozza a szociáldemokrata párt által 1897. január 31. és február 2. között összehívott első kongresszusát, A szociáldemokrata kongresszus számos követelésben nagyon is

¹⁷²⁾ Gr. Mailáth J.: Szociálpolitikai tanulmányai 63. old.

¹⁷³⁾ Szeberényi: A parasztk helyzet M.-o.-on, 74. odd.

¹⁷⁴⁾ A budapesti főügyész 944/fü. 98. sz. jelentése.

¹⁷⁵⁾ A rendőrség működése 1897. évben 551. old.

¹⁷⁶⁾ U. a. 365. old.

külföldi minták után indult. Ilyen, a viszonyoktól teljesen elütő követelés: a mezei munkaidő korlátozása, a készpénzfizetés, a mezőgazdasági felügyelő kinek a munkások köréből választása.¹⁷⁷⁾ Kimondták, hogy titkon is egyesületeket alapítanak és a kongresszusnak a munkabérekre vonatkozó határozatát erőszakkal is érvényre fogják juttatni.¹⁷⁸⁾ Ez az elhatározás a fölzigatott kedélyeket egészen az aratósztrájk megszervezéséig ragadta, amely hivatva volt a legérzékenyebb oldalon megtámadni a magyar gazdaosztályt. Országszerte meg akarták akadályozni az aratást, hogy elzárják az ország fő jövedelmi forrását és kényszerhelyzet elé állítsák a gazdákat.¹⁷⁹⁾

Mivel Várkonyi a Földmívelő című lapot is magával vitte s így a szociáldemokrata agrármunkások lap nélkül maradtak, ezért a kongresszuson elhatározták, hogy Földmívelők Szaikilapja címen hírlapot iádnak ki. Ezt az elhatározásukat csakhamar végrie is hajtották s április 15-ikén megjelent a Földmívelők Szaklapjának első száma.¹⁸⁰⁾ Tizenegy tagú végrehajtó bizottságot választottak, amely az agrármnknások ügyét intézte és az ipari miuinkasoikkal a kapcsolatot fenntartotta. Megállapodtak, hogy minden városban végrehajtó bizottságot választanaik, amelyeknek egymással szoros összeköttetésiben kell lemniök. Ali tagú végrehajtóbizottság a maga kelbeléből 3 tagot az ügyvezetésre küld ki s kettő a pénzkezelés ellenőrzésére. Már ezen a kongresszuson beszéltek arról, hogy ha. a konmány meg fogja akadályozni a földmíves munkásegyletek alakítását, akkor u. n. szabadszervezetet fognak alapítani.¹⁸¹⁾

A szociáldemokrata agrármunkás oknak eleinte nem volt külön politikai szervezetük, hanem külön szakszervezetük révén tartoztak a szociáldemokrata párthoz. A Várkonyi-féle mozgalom idejében és annak hatása alatt azonban már különálló szervezetet nyertek Földmunkás Szövetség néven.¹⁸²⁾

A fentemlített szociáldemokrata kongresszuson elhangzott panaszok és kívánságok részben olyanok, amelyeknek orvoslását, illetve teljesítését méltányosság elve is követelte, de nagyobb részben elérhetetlen ábrándok voltak, „felfor-

¹⁷⁷⁾ Jegyzőkönyv az 18[^]7. évi jan. 31., febr. 1—2-án Bp.-en tartott lelső m.-o.-i földmíves munkáskongr.-ról, 20. old., Csizmadia S.: A földmívelő munkásság helyzete és feladata 1896. 40. old.

¹⁷⁸⁾ Jegyzőkönyv az 1897. évi kongr.-ról. 42. old.

¹⁷⁹⁾ Huszadik Század 1900. I. k., Szántó Menyhért: Mezőgazdái munkás törv.-,hozás kezdetei 41. old.

¹⁸⁰⁾ A rendőrség működésie 1897-ben 401. old., Révész I.: A magyarországi munkásmozgalom története 1913. 49. old.

¹⁸¹⁾ Jegyzőkönyv az 1897. évi kongr.-ról 42. és 55. old.

¹⁸²⁾ Jászai S.: A magyar szakszervezetek története 1925. 69. old

gató törekvésekkel vegyítve. Némely szónoklat és határozati javaslat a szociáldemokrata vezetőségtől került a .kongresszus elé“ s így az agrármunkások a szociáldemokrata ipari munkásság gyámkodása alá kerültek.¹⁸³⁾

Kár volt,-hogy a szociáldemokraták iaz ipari munkások követeléseit az agrár munkásoknak találták fel. E kongresszus határozati javaslata .mellett „hiába agitáltak, aglitációjuk a népinél a legcsekélyebb visszhangra sem talált. Ez igazolja, hogy az agrárimunkások nem a szociáldemokrata jelszavak után mentek, hanem jobb megélhetést óhajtottak elérni.“¹⁸⁴⁾ Az agrármunkások helyzetük javítására irányuló törekvésükben nem voltak egységesek, egyesek általános választójog, mások bérek minimálása, munkaidő maximálása stb. kivívásával gondolták a szociáldemokrata programot keresztülvinni. az agrárttiunkások a szocialista elvekkel ellenkezőleg kisbirtokon való önálló gazdálkodásra törekedtek és politika] szervezkedésükkel súlyt akartak adni követeléseiknek.¹⁸⁵⁾

A közvélemény az agrárszocializmust jogosultnak tartotta, mert a munkásnak módot kell nyújtani arra, hogy becsületes im unkája után megélhessen és életének alkonyán a munkásnak ne legyen egyedüli támasza a koldusbot.¹⁸⁶⁾

A szociáldemokratáknak fentebb ismertetett kongresszusánál sokkal népesebb volt a független szocialista földművestek kongresszusa, amely február 14—16. közt Ceglédén zajlott le. Itt 53 község képviseltette magát, míg ott csak 38. A független szocialisták községenként sokkal nagyobb szervezetet állítottak fel, azért, hogy egy-egy község szervezetében minél több tisztség legyen s így számítva az emiberek hiúságára, minél több tagot vonjanak be a pártba. Ezért a szociáldemokraták 11-es végrehajtó bizottsága helyicéit szakszervezeti vezetőséget állítottak fel, mely elnökből, igazgatóból és helyettes igazgatóból, titkárból, pőoztáriniokból, továbbá 20 rendes és 5 póttagból állott, ezenkívül még 5 rendes és 3 póttagból álló számvizsgáló bizottságot is szerveztek. Az egész «mozgalom vezet cséré 11 reindes és 3 póttagból álló felügyelő bizottságot is állítottak fel.¹⁸⁷⁾

Ezen a kongresszuson elkeseredetten fakadtak ki a budapesti szociáldemokrata párívezetőség ellen, szemére ¹⁸³⁾ Gr. Mailáth J.: Magyar munkásmozgalmaik és szoc-is tevékenység 4. old.

¹⁸⁴⁾ Ecseri L.: Az alf.-i munkáskérdés 100. old.

¹⁸⁵⁾ Takács Imre: Az agrárszocialista mozgalom a háború előtt, Társadalomtudomány 1932. jaíl.—dec. 249. old.

¹⁸⁶⁾ Mártonffy: Földművesszocializmus 12. old., Koerek J.: Társadalmi ellentétek 1895. 21. old. Az agrárszoc. megoldása M.-o-on röpirat) 8 old.

¹⁸⁷⁾ A rendőség működése 1897-ben 366. old.

hányván, hogy az kihasználja az agrármunkásokat és a vezetést nekik nem engedi át, hogy elhanyagolja, csak anynyiban támogatja őket, amennyiben érdekében áll. EgyenjOglosultságot követeltek az ipari munkássággal. A szervezkedésben a svájci.mintát fogadják el. Ezt azért teszik, hogy a pártvezetőség terrorjától mentesek legyenek. Eszerint országos vezetőség mines, csak községit, városit, járásit ismémmnek el. Országosnak csak a szövetségtanácsot ismerik el, amelyet a szervezetek saját kebelükből választott tagokból állítanak fel és küldenek tanácskozásira. Rögtön meg is választottaik; a földmívelő imunikások országos egyesületének központi titkáruul Csuzdi Ferencet, akit egyúttal megbíztak a Földmívelő szerkesztésével.¹⁸⁸⁾

A magyar ideális anarchisták vezetője, Schmitt Miksa szintén Várkonyi zászlója alá szegődött s cikkeket írt a „Földmívelő“-be, „mely ezáltal tartalmasabbá és egyúttal anarchista ízűvé lett. Az alföldi paraszt azonban az anarchista tanítást épúgy niem értette meg s nem tette magáévá, miiint a szoícialistákét.¹⁸⁹⁾

A közvélemény továbbra sem volt tisztában a paraszt-szocializmus lényegével, de annyit már helyesen állapított meg, hogy a „magyar parasztnak föld kell és nem kell neki kollektív termelés, állalmi földtulajdon, ez utóbbiakért nem lelkesedik. De hogy a magyar agrármunkás mégis heállt szocialistának, annak oka az, hogy ezek álltak vele szóba s karolták fel — hite szerliint — bajait. A magyar közvéleménynek a kongresszuson elhangzott azon kijelentés, hogy ott a haza, ahol megélünk, mély fájdalmat okozott¹⁹⁰⁾ s ebből azt a következtetést vonták le, hogy a magyar földmíves-szocializmus, mint munkáskérdés, mely ez ideig mint önálló nemzeti aspiráció került napirendre, ezen a koíngresszuson elvesztette nemcsak önállóságát, hanem tisztán magyar nemzeties jellegét is.

A képviselőházban a földmíveskongresszus hatása következtében szociálpolitikai vita keletkezett. Tallián Béla beszédében kifejtette, hogy a szocializmus elterjedt „egész Szlavóniáig, betört Torontálba és Bácskába és feljött s Pest vármegyéin keresztül átment a Dunán Tolnába, Sopronba és Mosonyba, túloldakon egész Debrecenig és a Felvidéken Kassa és Eperjes, Erdélyiben Kolozsvár, tehát a Királyhágót is átlépte, Arad megyében¹⁹¹⁾ is lért foglalt. Azt ajánlotta, hogy a szociális kérdések vezetését az állam vegye kezébe, nehogy a kérdés túlfelflödöttsége esetleg a törvényhozást kényszerítse nemtetsző dolog megtételére.

¹⁸⁸⁾ A rendörség működésie 1897-ben 390. old.

¹⁸⁹⁾ iMailáth: Magyar munkásmozgalmak 16. old.

¹⁹⁰⁾ Pesti Hírlap 1897. febr. 3.

¹⁹¹⁾ Pesti Napló 1897. jan. 27.

De komolyan nem lehetett foglalkozni az agrárszocializmussal, mert aki ezt tette, azt rögtön, megrágalmazták. Különösen állt ez a keresztény körökre, mert a liberális kormánykörök ezeknek a kérdéssel való foglalkozást megszerették volna tiltani. Mikor Prohászka a szocializmus kérdésével foglalkozott, felhördült az egész liberális közvélemény,¹⁹²⁾ köztük Tallián Béla is és megrágalmazták Prohászkát, hogy a „klerikalizmus a szocializmust a saját céljai elérésére akarja felhasználni.”¹⁹³⁾ és ennek megakadályozása céljából foglalkozniuk kell a kérdéssel. Talián általánosságban beszélt, hogy a. szocialista sajtóval szemben szigorúan fel kell lépni s megengedhetőnek tartotta, hogy „bizonyos időre és területekre rendkívüli intézkedések tétetnének”. Figyelmeztette a parlamentet, hogy a szocialisták aratósztrájkra készülnek.¹⁹⁴⁾

A szociáldemokraták választási szereplése arra indította a függetlenségeket, hogy ők is fellépjenek a képviselőválasztáson. Próbaképen és az agitáció érdekében Szentesen felléptették Csuzdi Ferencet, aki 17 szavazatot kapott.¹⁹⁵⁾

Vidéken továbbra is gyakoriak a tömeges csoportosulások, a községháza elleni ostromok, sztrájkok. Ez évben már januárban megkezdődtek a zavargások. Ilyen volt január 2-án a pest megyei Sári községben, ahol a nép feldühödött azon, hogy bíróválasztáskor a főszolgabíró a szociáldemokrata esküdték jelöltjét nem akarta a 3 jelölt közé felvenni. Ezért a nép a tanácsterembe hatolt. A csendőrök lőtték, 3 halott.¹⁹⁶⁾ Orosházán pedig háromnapos sztrájk volt.

Mindkét szocialista párt versenyre kelt a nép tudatlanságának felhasználásában. E versenyben minden eszközt felhasználtak. Az agitátorok azzal hitegették a népet, hogy Várkonyi mögött nagy hatalom áll, sőt azt is mondták, hogy Várkonyi a király embere. Avval ámították a parasztságot, hogy a király belátta, hogy az urakkal nem lehet

¹⁹²⁾ Jegyzet: a Pesti Napló 1896. dec. 19. számában Prohászkáról így nyilatkozik: „... azt azonban nem hittük «oha, hogy azok körében, akik a nagy magyar memzeti társadalomhoz tartozóknak vallják magukat, akadjanak, akik a tudatlanság vakmerőségével a nemzetközi eszmék híveivel kezdet fognak ... bemutatjuk a magyar társadalomnak azokat, akik legelőször elpártoltak tőle, akik legelőször szocialistáknak vallották magukat magyar földön. Bemutatjuk őket és bízunk benne, hogy arról a piedesztálról, amelyre ime helyeztük, nem fogja őket többé leszállítani semmiféle politikai hazudozás és mentegetődzés.”

¹⁹³⁾ Az 1896—/1901. évi országgyűlés képviselőházának naplója III. kötet 23. old.

¹⁹⁴⁾ Az 1896—1901. évi országgy. képv. naplója ML kt. 26. old.

¹⁹⁵⁾ A rendőrség működése 1897-ben 393. old.

¹⁹⁶⁾ A rendőrség működése 1897-ben 552. old.

kormányozni, tehát a néppel akar. A miniszterelnök megparancsolta, hogy jól bánjanak, a néppel és egyenlően osz-
szák fel a földeket. Katonáknak tilos lőni. Egyesek minisz-
terelnökként, vagy miniszterként szerepeltek és ezek fogad-
ták a parasztküldöttségeket, társalogtak velük és őket biz-
tató szavakkal bocsátották el.¹⁹⁷⁾ Ennek következtében a
nép abban a hitben élt, hogy Várkonyi vagy miniszter, vagy
ily benső összeköttetésben van a miniszterekkel, hogy az
ő kívánságait keresztül tudja vinni. Ez okból több folya-
modványt nyújtottak át Várkonyinak, melyek a miniszteri-
umhoz és a kormányhoz voltak intézve. Hívei az urakban
és a hivatalnokokban egyáltalán nem hittek, csak Várkonyi-
ban bíztak és minden bajukban tőle kérték tanácsot és őt
kérdézték meg, hogy nem történt-e velük törvénytelenység.
Azt hitték, hogy Rudolf trónörökös él és az ő védnökük.
Ebből laztán egész legendák szálltak szájról-szájra s meg-
megjelentek az ál Rudolf trónörökösök, megpihentek a falu
valamelyik házában, hova összecsoődült a nép és Várkonyi
igéit hallgatták. Meg voltak győződve, különösen a iszabol-
csiak, hogy Várkonyi őfelsége beleegyezésével és akarata-
ból működik. A földfelosztást Várkonyiék hivatalosan nem
hirdették, hanem csak agitációban. A földfelosztás volt az,
ami nagy tömegeket mozdított meg. A szülők még az Ame-
rikában levő fiukért is befizették a tagdíjat, hogy a föld-
felosztásnál annak jussát is érvényesítsék. Még 10 éves fiú-
kat is beléptettek a szocialista szervezetbe. A földosztás
vonta a szocialista pártba a nagy parasztagzókat is. Például egy 60 holdas parasztagzóól megkérdezte valame-
lyik főszoigabíró, hogyan állhat be szocialistának, erre azt
válaszolta, hogy „minden embernek 100 hold dukál, én a
40 holdat nem hagyom.“¹⁹⁸⁾ Pedig a földosztást nem Vár-
konyi találta ki, hanem a nép lelkében élt s a szocialisták
közös földelméletét is így értelmezték. Ezt látva Várkonyi a
földművesek szája íze szerint fejezte ki magát, hirdetve
titkon, néhol nyíltan a földosztást. Ennek a hirdetése emelte
oly nagyira a mozgalmat. Hogy nem Várkonyi találta ki a
földosztást, bizonyítja többek közt az a körülmény, hogy a
földmérésről már 1894-ben beszéltek. Mesélték azt, hogy a
szocialisták a földet felmérték s akinek sok volt, hagytak
annyit, hogy megélhessen belőle.¹⁹⁹⁾ Egy másik ilyen adat
az, hogy a szentesiek már 1895-ben egymásközt egyenlő
részben felosztották a határt.²⁰⁰⁾ De nemcsak a földosztást
nem Várkonyi találta ki, hanem azt sem, hogy Rudolf él
és a muszka cár segíteni fog a parasztom, hanem valósí-

¹⁹⁷⁾ Pesti Napló 1898. ifebf. 17.

¹⁹⁸⁾ Pesti Napló 1898. tfabr. 17.

¹⁹⁹⁾ Pesti Hírlap 1894. ápr. 24.

²⁰⁰⁾ Rubinek Gy.: Pszarsztszocializmus 1895. 6. old.

nűleg a függetlenségek izgatásából merítette a tápanyagot.²⁰¹⁾

Szabolcs megyében az elvtársak a független szocialisták lobogója alá való sorakozás alkalmával esküt tettek. Az eskütétel az éjjeli gyűlésen folyt le és pedig úgy, hogy „a résztvevők egy vagy két körbe összefogózkodtak; az első soir guggolva, másuk állva egymás mögé helyezkedtek el s fennhangon megesküdtek, hogy egymást sohasem hagyják el s aura fognak törekedni, hogy se úr, se szolga ne legyen.“²⁰²⁾ „Az örmezői parasztok 2 frt. tagsági díjat fizettek be fejenkint a községi munkásegylet pénztárába abban a hiszemben és meggyőződésben, hogy ezzel az összeggel minden terhüket lerótták.“²⁰³⁾ Akik éveken át olvasták a Földmívelőt, azokat teljesen megmétélyezték a téveszmék úgy, hogy azoknak nem kellett se haza, se király. A Földmívelő nagy hatást gyakorolt. Legtöbbször az eldugott falvakba nem is jutott el az izgató, hanem a lap ingyen példányai érkeztek meg s a nép ezeket olvasva a hírlap tanácsai szerint járt el s így megalakította a munkáskört. Járatták a hírlapot s ez aztán a pártvezetőséggel létesített összekötő kapcsolatot, amely azonban csakhamar megszűnt, mihelyt az újság elmaradt. A szocialista hírlapok folyton anyagi nehézségig el küzdöttek, mert az agrármunkások nem igen fellelt előfizetésre, de a pártvezetőségek fenntartották a lapot, ameddig bírták, mert a hírlap volt a leghatásosabb izgató eszköz. A kezdők még éltették a hazát, a királyt és Kossuthot. Ezek képei függtek még nem rég a paraszt lakások falain, majd ezeket felváltották Lassale és a Szabadság képei.²⁰⁴⁾ Jellemző taktikai fogás volt, hogy a vallásosságot, mely a magyar parasztban legerősebb, legutoljára irtották ki.²⁰⁵⁾

Hírek keringtek az aratósztrájk felől. Békésmegye közigazgatási bizottsága foglalkozott az esetleges agrármunkások sztrájkjával és annak megakadályozásával. Megállapította, hogy a mozgalom akadálytalanul s rohamosan terjed. Terjesztői a körösi munkálatoknál alkalmazott kubikusok és azok, akik a ceglédi munkáskongresszuson megjelentek. Az a vélemény alakult ki a közigazgatási bizottságban, hogy a munkások szervezhetnek saját érdekeik védelmeire, de aki elszegődött, azt a szerződés megtartására kényszeríteni kell és ezentúl hatósági ellenőrzés mellett gyűlésezhetnek, mert ha Cegléden lehet, nincs értelme, hogy Békésben ne lehessen. A bizottság tudatta a munkásokkal,

²⁰¹⁾ Pesti Hírlap 1891. jun. 27.

²⁰²⁾ Mailáth: Magyar munkásmozgalmak 19. old.

²⁰³⁾ U. a. 17. old.

²⁰⁴⁾ Vadnay A.: A Tiszamellékről 1900. 85. o. old.

²⁰⁵⁾ A rendőrség működése 1897. évben 534. old.

hogy szervezkedésük ellen milyen módon védekeznek a gazdák, mert így talán azt remélem, hogy a csak reájuk veszélyes mozgalommal felhagynak.²⁰⁶⁾

Az agrármunkások április 18-ika körül kijelentették, hogy egyáltalán nem fognak dolgozni, vagy hallatlan magas napszámot kérnek. A vidéki városokban a napszámok szakszervezeteket alapítottak s egész nap ültek, politizáltak s nem néztek a munka után és várták a nagy világfelfordulást. Hogy milyen lesz, nem tudták. Fejükben meg nem emésztett jelszavak zűrzavara gomolygott. Azt hitték, hogy minden szegény ember gazdag lesz s mindenki, akinek most vagyona van, szegény lesz.²⁰⁷⁾

Május 15-ike körül Orosházán alig, Bánfalván egyáltalán nem vállaltak aratási munkát.²⁰⁸⁾

Különösen Vánkonyi Földmívelő lapja propagálta az aratósztrájkot. A szociáldemokraták óvatosabbak voltak. A párt a mozgalommal szemben azt az álláspontot foglalta el, hogy az agrármunkások ugyan követeléseiket állítsák fel és terjesszék, azonban, ha békés úton eredményt nem tudnak elérni, a munkát ne hagyják abba, mert a sztrájk addig, míg az egész országra szervezve nincsen, a munkásokra káros következményekkel járna.²⁰⁹⁾ A szocialista lapok, — mivel a helyzetet még elég érettnek nem tartották, — a felizgatott nép szenvedélyét csillapítani igyekeztek, de eredménytelenül, mert a nép nem volt hajlandó a pártvezérek sakkhúzásait folyton nyomon követni s azok akarata ellenére — nem egyszer idő előtt — forrongásba tört ki. A Földmívelőnek nem volt nehéz a népet fellázítani, csak a szabolcsi nép képzeletében az úrbéri rendezés óta élő jogos vagy képzelt sérelmeket kellett független szocialista csomagolásban lújra beadni a népnek.²¹⁰⁾

Ily fenyegető helyzetben a békéscsabai gazdasági egylet sürgős kérelmet intézett Lukács György főispánhoz, hogy hívjon össze minél előbb ankétet, mely a munkabéreiket a közeli aratásra való tekintettel szabályozza s a nagy számban felmerülő mizériáikon segíteni igyekezzék, mivel az állapotok tarthatatlanok. A kérelem elpanaszolta, hogy munkásokat csak igen nehezen lehet kapni. Sokan, ha ígéretet is tesznek, vonakodnak a szerződést aláírni. Növeli a bajt az a körülmény, hogy a búzatermés balul ütött ki, főkép rozsa emésztette meg a legnagyobb részét.²¹¹⁾

²⁰⁶⁾ Pesti Napló 1897, április 15.

²⁰⁷⁾ Arad és Vidéke 1897. ápr. 18.

²⁰⁸⁾ U. a. 1897. máj. 15.

²⁰⁹⁾ A rendőrség működése 1897-ben 527. old.

²¹⁰⁾ Ecséri: Az alföldi munkáskérdés 1898. 95. old.

²¹¹⁾ Alföld. 1897. júliMuis 4.

Valóban a helyzet aggasztó volt, mert június 6-ikán a hajdú vármegyei Nádudvaron zendülés tört ki. Ennek okozói a debreceni szociáldemokrata párt kiküldöttei voltak, akik azért mentek oda, hogy izgassanak az arató munkások közt. Az izgatók előre jelezték jövetelüket s kitanították az elvtársakat, hogy titkon gyűljenek össze, nehogy a hatóság a gyűlés megtartását megakadályozza. Százával gyűltek egybe egy kubikus házánál. Ennek nesztét vette «a főszolgabíró és betoppant közjük. Szétoszlassa bírta ezeket azzal az ígérettel, hogy méltányos követeléseikkel szemben jóakaratot tanúsít. A szociáldemokrata debreceni izgatókat a község házára kihallgatás végett megidézte. A tömeg a község háza udvarán zajongott. A jelenlevő 9 csendőr szét akarta a tömeget oszlatni, mire az emberek éktelen aratózásba törtek ki: „Le a zsidókkal! Lőjjenek össze, de nem hagyjuk jogainkat.“ Téglá darabokkal dobálóztak. Egy csendőrt megsebesítettek, mire a csendőrök lőttek s egy halott maradt a csatatéren. Ennek ellenére a makacs tömeg csak akkor oszlott szét, amikor a püspökladányi csendőrség megérkezett.²¹²⁾

Pár nap múlva Torontál megyében tört ki véres zavargás. Német-Eleméren egy bérlő cséplőgépet akart a községi legelőn átszállítani. A tömeg meg akarta akadályozni. 700-an gyűltek össze. A csendőrök lőttek, 2 halottat hagyva hátra, a feldühödött tömeg elől meg akartak menekülni, de ezek a csendőröket agyonverték.²¹³⁾ Az általános gazdasági helyzetben s azon felül, hogy a nép egyrésze, t. i. 473 eleméri lakos, egy irat szerint egy szocialista szövetség tagja volt, főleg a bérlőnek a mezőgazdasági munkásokkal való szigorú bánásmódja volt a zendülés oka.²¹⁴⁾

Ezután a zendülések egész sora tört ki. A munkások a kedvezőtlen termés dacára sem hagytak fel bérköveteléseikkel. Szeged környékén, Csanád megyében és Bácskában izgatásuk magukkal ragadták a népet. Adán szintén zendülés készült, kaszát ragadott a nép, hogy megtámadja a földbirtokosokat s csakis a csendőrség tapintatos közbelépése okozta, hogy nem történt baj. Bács-Földváron már komoly jellegű zavargások fordultak elő. A birtokosok itt nem teljesítették a munkások követelését, hanem idegen embereket t. i. más vidékről szerződtettek munkásokat) fogadtak. Az első arató csoportot a falusi nép kaszákkal és botokkal várta. Halálos fenyegetésekkel elriasztották az aratókat. Ezután pedig szinte napirenden voltak az aratók és a sztrájkolók közti verekedések.²¹⁵⁾

²¹²⁾ Arad és Vidéke 1897. június 9.

²¹³⁾ Arad és Vidéke 1897. jún. 11.

²¹⁴⁾ Ecséri: Az alf.-i munkáskérdés 102. old.

²¹⁵⁾ Alföld 1897. jún. 4.

Csanád megye törvényhatósága sürgős-feliratban kérte a belügyminisztert, hogy a várható zavargások leküzdése végett szervezzen a megye területén újabb csendőr-őrsokeket.²¹⁸⁾

Az Országos Nemzeti Szövetség figyelmeztette a munkásokat, hogy a sztrájjal rosszul járnak és figyelmeztette a népet, hogy az izgatók meg akarják rontaná: „Ne engedjék ezt, legyenek józanok és hazafiak. A lovagias magyar munkással szemben lovagias lesz a magyar társadalom.“ A tonontálmegyei Gazdasági Egyesület felhívással fordult a néphez, hogy a gazdák elmentek a legszélső határig, fogadják el a feltételeket, mert különben helyettük idegen munkásokat kell fogadnia s ők nyomorba jutnak. A Gazdasági Egyesület több tagja körútra indult, hogy élőszóval figyelmeztesse a népet.²¹⁷⁾

Makkfalvay Géza orsz. képviselő a képviselőháznak 1897. június 12-iki ülésén a fenyegető sztrájkra hívta fel az ország figyelmét. Beszédében kiemelte, hogy az aratási sztrájk más sztrájknál súlyosabb következménnyel jár, mert „a gazdának egész évi termése indul pusztulásnak.“ De nem mentegette a gazdákat sem s ezért felhívta a kormány figyelmét arra, hogy „a munkaadó és a munkás közti viszonyokat úgy szabályozza, hogy mindegyik megtalálja a maga érdekei kielégítését.“²¹⁸⁾ A kormánynak szerinte a munkaadókat „biztosítani kell, hogy szükség esetén katonák aratnak“, a munkásokat pedig arról, hogy ha dolgoznak, a munkában nem akadályozhatja őket senki. Perczel Dezső belügyminiszter válaszában megnyugtatón igyekezett Makkfalvayt arról, hogy a kormány eréllyel megakadályozza, hogy a vidékieket a sztrájkoló háborgassák; továbbá bejelentette, hogy a kormány a munkásnépet felvilágosítani akarja arról, hogy a sztrájjal „első sorban is maguknak tesznek kárt, saját megélhetésüket veszélyeztetik“,²¹⁹⁾ mert arató gépeket vásárolnak és idegen munkásokat hoznak. Vidéki munkásokról gondoskodott és tárgyal arról, hogy katonák arassanak. — Ez utóbbi tárgyalás teljes eredménnyel végződött, mert a hadügyminiszter hozzájárult, hogy szükség esetén katonák arassanak.²²⁰⁾

Ezután sorban következtek a kormány intézkedései az aratósztrájk leküzdésére. Mindenekelőtt két értekezlet tartottak. A belügy miniszteriumi — majd a földművelésügyi értekezleten mindkét érdekelt miniszter felhasználta a

²¹⁶⁾ Alföld 1897. jún. 13.

²¹⁷⁾ Pesti Napló 1897. június 22.

²¹⁸⁾ Az 1896. évi nov. hó 23-ra hirtetett orsz. gy. nyomtatványai. Képviselőházi Napló VI. 407. old.

²¹⁹⁾ U. a. 409. old.

²²⁰⁾ Pesti Napló 1897. június 13.

kedvező alkalmat, hogy a közvéleményt terveik közlésével megnyugtassák, a munkásságot pedig a törvénytelen cselekedetek véghezvitelétől elrettentsék. A belügyminisztériumi megbeszélésen Perczellel együtt az érdekelt megyék fő- és alispánjai vettek részt. Perczel tudtul adta a megjelenteknek, hogy a fenyegetett megyékben a csendőrség létszámát felemelik és a leginkább exponált helyekre katonai őrséget fognak elhelyezni.²²¹⁾ A főszolgabíráknak meghagyta, hogy tanulmányozzák a munkáskérdést és a munkaadók és vállalkozók közti vitás kérdéseket a leggyorsabban s legigazságosabban intézzék el. A földművelésügyi minisztériumi értekezleten Darányi Ignác miniszter bejelentése sokkal meglepőbb volt, amelyen az érdekelt megyék gazdasági egyleteinek elnökei vettek részt. A miniszter előadta, hogy Mezőhegyesen munkástartalékot helyez el. Amíg nincs rájuk szükség, ott fognak alkalmazást találni, de ha szükség lesz, a veszélyeztetett területekre küldik. A munkabéreket az illető földbirtokos fizeti. Ha a munkástartalék kevésnek bizonyulna, akkor az erdőkincstári famunkásokat első táviratra a munkástartaléktelepre szállítják. Az igazságügyminiszter felajánlotta azt, hogy a foglyokat elküldi aratni, ha arra szükség lesz. Egyes nagy vállalkozók ajánlkoztak arra, hogy munkásaikat a megszorult földbirtokosoknak átengedik.²²²⁾

Az aratósztrájk ügyében a gazdasági egyesületek, a megyék közigazgatási bizottságai tanácskoztak.²²³⁾ 14 kormány Mezőhegyesen és Kisbéren itarfaléktelepet állított fel tót és rutén munkásokból. „A földművelésügyi minisztériumiban a mezei munkásügyek kizárólagos intézésére külön ügyosztályt szerveztek és ennek élére címzetes osztálytanácsosi minőségben Békés vármegye volt főjegyzőjét, Dr. Bartóky Józsefet állították.²²⁴⁾

Telepítettek is. Ez hivatva lett volna az agrárszocializmus méregfogait kihúzni. A telepítés Darányi legjobb szándéka ellenére sem folyt le oly arányokban, hogy németileg is csillapította volna a kedélyeket, sőt szűkmarkúság és a telepítés kisarányúsága izgató hatást gyakorolt. Gsak olyanokat telepítettek, akiknek volt valamijük.²²⁵⁾

1897. június elején Baja környékén zavargások törtek ki, „Már kukorica kapálás idején sok helyen abbahagyták a munkát, a kialkudott 70 kr. napszám helyett 1 frt. 50 kr.-t követelve.²²⁶⁾ A sztrájk nem volt újdonság, csakhogy

²²¹⁾ Pesti Napló 1897. jún. 18.

²²²⁾ Alföld 1897. június 19. Pesti Napló 1898. június 18.

²²³⁾ Alföld 1897. június 23.

²²⁴⁾ Ecséri: IAZ alföldi munkáskérdés, 105. old.

²²⁵⁾ Bodrogekő Z.: A magy. agrármozgalmak tört. 1929. 60. o.

²²⁸⁾ Ecséri: Az alf. munkáskérdés 103. old.

előbb a sztrájkok soha sem voltak általánosak. „Minden esztendőben volt eset, hogy rosszabb termésű részeket vonakodtak részért elvállalni. Ezek azonban szórványosak voltak s megegyeztek 11—12—13 rész helyett 8—9-be.“²²⁷⁾ Június végén Makó környékén szerződéseket bontottak fel, Mélylúton hasonlóképen. A sztrájkok 9-ed részt, a robot eltörlését és 12 órai munkaidőt követelték. Az első kettőt a munkaadók elfogadták.

Azt a körülményt, hogy „a munkaadók teljesítették a munkások követelését, a párt jól kihasználta. A Földművelők Szaklapja 1897. júniusában azt írta, hogy a szervezkedéssel oly eredményt értek el, hogy minden munkás 50 kr. helyett 1.50 frt.-t keres: Látjátok tehát munkástársak, hogy míg eddig mindig nyomorogtunk, addig most mint szociáldemokraták, emberek leszünk. Csatlakozzatok ezért tömegesen a szocialisták lobogója alá, családokat és az emberiség jólétéért küzdve.“²²⁸⁾ Fölvívásuk eredménnyel is járt, bizonyítja a tápiószentmártoniak levele, amelyben megköszönték a szocialistáknak, hogy őket ezzel az eszmével megismertették, ímért „soha eszükbe sem jutott volna, hogy niagu&on segítsenek, ámbár majdnem megfulladtak a nyomorban és íme alig néhány hónap óta ismerik az elveket, máris a viszonyokhoz képest szép eredményt értek el.“²²⁹⁾

„Isaszegen, mivel meghallották, hogy a földművelők síkra szálltak elnyomók ellen, beszüntették a munkát.“²³⁰⁾ A pécsi püspöki uradalom atratói 11-ed rész helyett 8-ad részt követeltek. Július elején Bács-Bodrog, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében tagadták meg a munkát. Egy-egy uradalomból kiindult a sztrájk és mint a futótűz terjedt át a többiekre. Úgyhogy „majdnem 2000 tairialékmunkást rögtön elszerződtek, különösen a csanád-megyei birtokokra, A sztrájk végéig 5277 munkást vettek igénybe az állami tartalékmunkásfelepekről. A munkástartalék szervezése egymagában is hatással volt a munkásokra; ahol ezek átutaztak, főleg Mezőhegyes Ikörnyékén, pusztá megjelenésük is elégséges volt, hogy a dacoló munkások felvegyék a munkát.“²³¹⁾

A mozgalom, egyes helyeken célt ért annyiban, hogy a munkaadók új egyezségekre léptek a munkásokkal nagyobb bér mellett; de a kongresszuson megállapított követelések egyetlen helyen sem jutottak érvényre. Egészben véve kudarcot vallott a mozgalom, de mégsem zajlott le minden eredmény nélkül. Az aratósztrájk és az alább elbeszélendő

²²⁷⁾ Mailáth; Magyar munkásmozg. 6. old.

²²⁸⁾ Ecseri: Az alf.-i munkáskérdés 106. old.

²²⁹⁾ U. a. 107. old[^]

²³⁰⁾ U. a. 109. old.

²³¹⁾ Gr. Mailáth: Magyar munkásmozgalmak 6. old.

szabolcsi zavargások arról győzték meg a kormányt és a törvényhozást, hogy mélyen lappangó társadalmi hajról van szó, melyen Okvetlenül segíteni kell. Ez a belátás hívta életre az 1898:11. t.-c.-et, mely a munkás és munkaadó viszonyát oly módomban szabályozta, hogy míg egyrészt a munkás terhére elkövetett visszaélést a törvény életbelépte után jóformám lehetetlenné tette, viszont azt is megakadályozta, hogy a munkások a törvény életbelépte után nagyarányú munkabeszüntetés lehetővé tétele céljából színlelt szerződésekkel többfelé elszegődjenek,²³²⁾ miértis elrendelte, hogy a munkás az aratási szerződést írásban kösse meg a földbirtokossal s azt mindkét szerződő fél megtartsa. A haliashthatatlain mezei munkák zavartalan teljesítésének biztosítását és a munkások könnyebb ellenőrzését célozta, a munkást munkásigazolvány váltására kötelező rendelkezés is, amely arra is szolgált, hogy a mezei munka vállalásáról szóló s a községi előljáró előtt írásban kötött szerződés tartalmát abba bevezessék.²³³⁾ A munkásigazolvány váltását évekkel előbb a békési gazdasági egyesület ajánlotta.²³⁴⁾ Ezt a törvényt a munkások mem szerették, mert az 1897.-i mozgalom megtorlásának tekintették s mert a gazda kötelemszegése enyhébb elbírálás alá esett és kévéseitek a benne levő munkásvédelmi intézkedéseket, meg hogy ír eszes kukoricafölddel kapcsolatos mellékszolgálmányokiat továbbra is megtúrte, meg a készpénz fizetést fakultatíve rendelte el. A mezei munkásbaleset, rokkantság eseteire segélypénztárt szerveztek.²³⁵⁾

„Miivel a munkásokkal ellentétben — a nagybirtokosok kivételével — a birtokos osztály — főleg a középbirtokosoké — szervezve nem volt s ez a munkabeszüntetés alkalmával egységes védekezésre még csak kísérletet sem tett, s mindenki külön alkudott és szerződött az egységesen megszervezett munkásokkal, természetesen a bérharcban többnyimé a munkások kerekedtek felül, habár jóformám egyik fél sem tudta, hogy csatát vesztett, vagy teljes győzelmet aratott-e. Kevés gazda volt, aki megtagadta a munkások túlkövetelési teljesítését.“²³⁶⁾ Az aratási sztrájkok elemi erővel állottak be, azokat a szocialista agitátorok sem irányították, viszont sem a gazdatársadalom, sem a kormány mem tudta azokat megakadályozni. Az aratási sztrájk a hatóság tapintatos eljárása, a munkaadók feltétlen behódolása s a munkástartalék szervezése következtében komolyabb bajt nem

²³²⁾ Mailáth: Magyar munkásmozgalmaik 27. old.

²³³⁾ Szántó Menyhért: Mezőgazd.-i munkástörvényhozásunk kezdetei, Huszadik Század, 1900. I. k. 41. old.

²³⁴⁾ Pesti Napló 1893. augusztus 3.

²³⁵⁾ Mailáth: Magy. munkásmozg. 36. old.

²³⁶⁾ Ecséri: Az alf.-i munkáskérdés 109. old.

okozott, mem veszett el a termés, habár néhol a gazdának belőle nem maradt semmi.³⁷⁾

A közvélemény az aratósztrájtól megijedt és a kétségbeesett emberek szánták és bánták bűneiket, hogy szociális kérdésekkel régebben nem foglalkoztak. Ijedtükben már községházák légberöpitését s egy pár szolgabíró meglincselését látták.

Az aratósztrájkot helytelenítették a hírlapok, mert a mezőgazdaság súlyos depresszióval küzd, az eddiginél nagyobb munkabérek nem bírja, a munkások maguk megsínylik a sztrájkot. Hogy a munkaadók kevés bért adnak, nem ők az okai, ezért a sztrájk jogosulatlan.³⁸⁾

A közvélemény az aratósztrájkot a legborzasztóbb sztrájkknak tartotta,³⁹⁾ mert az ipari sztrájknál csak egy vállalkozó megy tönkre, a mezőgazdaságnál ellenben az egész ország érzékeny veszteséget szenved, mert lábon vész el a termés.⁴⁰⁾ Senki sem tudta elképzelni, miért sztrájkolnak ép az Alföldöm, hol a munkáskézben „nem hiány, de fölösleg van s nagyobb a munkadíj.⁴¹⁾ Jogosultnak csakis anynyiban tartották az emberek a mozgalmat, amennyiben az agrármunkásoknak súlyos helyzetük miatt tényleg jogos okuk volt a panaszkodásna, mivel azonban e súlyos helyzet rajtuk kívül álló okok idézték elő s a birtokosok azon neim javíthattak, mert ők is nehézségekkel küzdöttek, azért a sztrájkot jogosulatlannak vélték.⁴²⁾ Jogosulatlannak különösen azért, mert az agrármunkások a szocialisták izgatására erőszakolják a napszám felemelését is vonakodnak részire dolgozni. A magyar paraszttal szemben a közvélemény jóindulattal viseltetett s megállapította, hogy ily esztelen követelés nem a mezei munkás agyában született meg, hanem a vállára nehezédő teher miatt elkeseredett paraszt fejébe a szocialista izgatás ültette be.⁴³⁾ Ezért a lapok figyelmeztették az agrármunkásokat, hogy vigyázzanak, mert az aratósztrájk azzal fog végződni, hogy a tótok 10.000-re elárasztja az Alföldet s így azt a kevés kenyeret is kiengedik szájukból s koldusok lesznek. „Várjanak! — bízatta az újság — el fogják nyerni jogaikat.“⁴⁴⁾ Megfenyegették a munkásokat, hogy a sztrájkoló munkások „az után me számítsanak se a birtokosok, se az állam támtogatására, ha saját hibájuk miatt szükségbe jutnak. A lázongást

³⁷⁾ Ecséri L.: Az alf.-i munkáskérdés 111. old.

³⁸⁾ Pesti iNapló 1897. ápr. 16. és 21.

³⁹⁾ Pesti Napló 1897. ápr. 21.

⁴⁰⁾ Pesti Napló 1897. jún. 18.

⁴¹⁾ Arad és Vidéke 1897. ápr. 27.

⁴²⁾ Pesti Napló 1897. ápr. 21.

⁴³⁾ Pesti Napló 1897. ápr. 16.

⁴⁴⁾ Ar,ad és Vidéke 1897. ápr. 18.

és a munkakerülést sem a magyar gazdák, sem a magyar állam jutalmazni és bátorítani nem fogják.²⁴⁵⁾

A mozgalom kitérésének okát abban látták, hogy a munkás fáradtságos munkája után .nem kapja meg kellő jutalmát és egyes lelketlen gazdák még ráadásul tőlük telhetőleg megrövidítjük a munkást,²⁴⁶⁾ ebben különösen előjárának a nagybérlők?²⁴⁷⁾ Beszélték még, hogy a bajhoz hozzájárult az aratásnak rövid időre való összetorlódása²⁴⁸⁾ és a közigazgatás mulasztása.²⁴⁹⁾ A kitérés közvetlen elősegítőjeként emlegették a budapesti és a ceglédi kongresszus határozatait és a termés rossz voltát.²⁵⁰⁾

A mozgalom megszüntetésére ajánlották, hogy a szerződések a rendőrség előtt kössék, hogy evvel minden visszaélésnek egyszer és mindenkorra véget vessenek.²⁵¹⁾ A gazdasági krízisből levonva a konzekvenciát, a búzaterület .redukciója mellett foglaltak állást.²⁵²⁾ A sztrájk legyűrésére alkalmasnak vélték a munkásság megfélemlítését: a csendőrség koncentrációját,²⁵³⁾ a munkaadók szervezését, hogy lássák, nincsenek kiszolgáltatva a munkások kénye-kedvének²⁵⁴⁾ és követelték, hogy az állam terrorizmust ne tűrjön, mert amikor a munkásság hátat fordít a szocializmusnak. Másrészt a társadalmi sebek orvoslása céljából ajánlották, hogy az értelmiség foglalkozzék a néppel.

Katonai aratástól nem sokat vártak.²⁵⁵⁾ Az ellenzék szokott módon a kormányt támadta, hogy csak az erősebbet védi s a miniszterek azon törik a fejüket, hogy újabb törvényeket gyártsanak és terheket rakjanak a lakosságra.²³⁶⁾ Rosszindulattal azt írta az Egyetértés, hogy a hatóság üldözése az oka, hogy az agrárszocialista mozgalom internacionális.²⁵⁷⁾ Viszont a kormány mellett harcoló lapok a törvényhozást okolták, hogy a krízis megelőzésére semmit sem tett.²⁵⁸⁾

Általában véve a kormány intézkedését helyeselték,

245) Pesti Napló 1897. ápr. 16

240) Pesti Napló 1897. ápr. 21.

247) Pesti Hírlap 1897. jún. 30.

248) Pesti Napló 1897. ápr. 16.

249) Egyetértés 1897. jún. 13.

250) U. a. ápr. 21.

251) Pesti Napló 1897. ápr. 21.

252) Pesti Napló 1897. júl. 1.

253) U. a. júl. 3.

254) U. a. 1897. aug. 7.

255) Pesti Napló 1897. ápr. 16.

256) Egyetértés 1897. júl. 16.

257) U. a. iaug. 14.

258) Pesti Hírlap 1897. jún. 30.

különösen a munkástantalékot és az új törvényt.²⁵⁹⁾ Elismerték, hogy Darányi érdeme, hogy lábon nem veszett el a termés. Az ellenzék is helyeselte, hogy a mozgalmat elnyomják: „a puszkagolyó megtanítja, hogy a haza számot tart.”²⁶⁰⁾

Alig lélezett fel a magyar közvélemény s alig csendesedtek el az aratósztrájk által okozott hullámok, újabb mozgalom támadt, amely rosszabb volt az előbbinél, ez volt a szabolcsi földosztó mozgalom. Ez a mozgalom földosztó célzatokat rejtegetett és a „kaputos” emberek ellen irányult. Ez először 1897. szeptember 12-én Apagyon jelentkezett, A mozgalom úgy keletkezett, hogy egy apagyi földbirtokos, de tápiószelei lakos ács munkálatok végzésére 1897. júliusában Tápiószeléről Apagyra hat munkást küldött.²⁶¹⁾ Ezek kb. 2 hónapig tartózkodtak Apagyon s ez idő alatt érintkeztek a község népével. Vasárnaponként és esténként titokban gyűléseket tartottak, amelyeken a szocialista lapok cikkeit olvasták fel, kísérvé oly kommentárokkal, amelyek közeli viszonyban voltak a hallgatóság helyzetével, panaszaival és kívánságaival. Beszéltek a földművesek nyomorúságos helyzetéről, hatóság és a földesurak részéről őket ért igazságtalanságokról, az adó nagyságáról, a föld egyenlő felosztásáról, a teljes egyenlőségről, olcsó napszámról.²⁶²⁾ 3—44 szocialista béremelést, harmados földeknek felébe való kiadását s azt kérte, hogy mellékszolgáltatások ne legyenek s idegen munkások a községben munkát ne vállaljamaik. A hatóság az ácsmunkásokat a községből kitoloncoltatta és a gyűléseket betiltotta.²⁶³⁾ De a nép tovább szervezkedett s munkásegyletet alakított. Az érdeklődés és a rokonszenv csakhamar átcsapott a szomszéd községekbe is úgy, hogy alig pár héttel a tápiószelei szocialista munkások eltávozása után már Leveleken, Napkoron, Ramocsaházán és Ibronyban is észlelni lehetett a szocializmus iránti érdeklődést. A csatlakozással egyidejűleg mindenüvé százsámra érkeztek a szocialista lapok ingyen példányai és ezek kedves olvasmányaiává váltak a népnek.²⁶²⁾ Levelek is érkeztek Várkonyitól, amelyekben arra izgatta a népet, hogy tettekkel vívják ki a vagyonegyenlőséget. Lapját ajánlva azt írta ugyanis, hogy lapjának olvasása által felvilágosodnak, teendők felett tanácskozni tudnák, a keresztül vitel megismeréséhez jutnak és így tenni tudó tagjai lesznek a földműves munkásszövetségnek, mert ő maga nem képes a világraszóló munka és vagyonegyenlőséget keresztülvinni, erre csak a

²⁵⁹⁾ Pesti Napló 1897. jún. 19.

²⁶⁰⁾ Egyetértés 1897. jún. 19.

²⁶¹⁾ Mailáth: Magy. munkásmozg. 1895. 16. old.

²⁶²⁾ Nyíregyháza 1897. dec. 2.

²⁶³⁾ Mailáth: Magy. munkásmozg. 17. old.

felvilágosult nép képes és ő csak az utat mutatja ,meg és annak jogosultságát.²⁶⁴⁾

A hatóság eleinte még alig sejtett valamit, ment a mezei munkások összejöveteleiket titokban, éjjel tartották s ügyelték ama, hogy egy-egy helyen nagy tömegben ne jöjjenek össze, amint azt a szocialista lapok előírták. Legtöbb helyen jó módú parasztagdák is csatlakoztak.²⁶⁵⁾

Ezek a mozgalmak leginkább abban nyilvánultak, hogy idegen munkások ellen ellenségesen léptek fel. Így Napkor községiben, ahol két esetben a csendőrségnek kellett az idegen munkásokat megvédenie. A napkari szocialisták azért elégedetlenkedtek, mert a régen felesbe kiadott földeket harmadába, vagy negyedébe adták ki s egy-egy hold föld csak 7—800 öles. Az utóbbi panaszt felméréssel orvosolták. Kálló-Semlyén ugyanilyen követeléssel léptek fel, de a főszolgabíró megjelenése lecsendesítette a háborgást. Petneházán a községházát támadták meg. A kisléčiaiak a nyírbátori járásbíróval szemben eredménytelenül intéztek támadást. Kis és Nagy-Bákán s más helyeken megesküdték, hogy feles és harmados földek után napszámot s terményben szolgáltatásokat nem fognak teljesíteni. Ezek kijelentették, hogy idegen izgató nem járt közöttük, csak a szomszéd község példáján okultak, pedig a Földmívelő mégis járt nekik. Kárászon a postahivatalba betörték s szocialista lapok után kutattak, mert azt hitték, hogy megérkeztek a szocialista lapok, de nem akarják kiadni.²⁶⁶⁾

A nyírbaktai csendőrség tudomást szerzett arról, hogy id. Lengyel János és ifj. Pap János leveleki lakosok a községi nép közt a szocialista tanokat terjesztik és aláírási ívetket köröztetnek. A csendőrség ifj. Pap házában házkutatást tartott s a keresett ívet meg is találta. Ez az aláírási ív kötelezvény címet viselt a következő tartalommal: arról a munkásszövetségről, hogy független szocialisták akarunk lenni, utolsó csepp vérig nem hagyjuk el egymást, azaz egy testvériség. Ezt a kötelezvényt 168-an írták alá. Ifj. Pap és társai azt vallották, hogy azért lettek szocialisták s azért szövetkeztek, mert már megélni nem tudnak s ennél fogva kívánják, hogy a földbérloők a harmados és feles földek után jövőre ingyen napszámot ne követeljenek, más községből napszámokat ne hozassanak, hanem mindenféle mezei munkára őket alkalmazzák s a napszámot is emeljék fel. Erre a nyírbátori főszolgabíró október 24-én kiment Levelekre s id. Lengyelt és ifj. Pap Jánost a községházára idézte. Ezeket ki is hallgatták. Míg a kihallgatás folyt, vagy 40 szocialista a községháza folyosójára tódult. Mikor érte-

²⁶⁴⁾ A debreceni főügyész jelentés« 621/fü. 98. sz.

²⁶⁵⁾ Nyíregyháza 1897. dec. 2.

²⁶⁶⁾ Nyíregyháza 1897. dec. 2.

sültek, hogy id. Lengyel a kihallgatásról felvett jegyzőkönyvet aláírta, a tanácsterembe tódultak s míg egyesek id. Lengyelt kérdőre vonták, hogy miért írta a jegyzőkönyvet alá, mások a főszolgabírótól a jegyzőkönyv átadását követelték,²⁶⁷⁾ ami Popovics Mihálynak a községházánál mondott következő izgató beszédének tulajdonítható: ha idősebb Lengyel aláírta a jegyzőkönyvet: eladta a falut, nem kell engedni a jegyzőkönyvet kivinni a faluból, el kell azt venni a főszolgabírótól.²⁶⁸⁾ Hiába igyekezett a főszolgabíró lecsendesíteni őket, id. Tóth István azt hangoztatta: mem hiszünk mi az uraknak, nem kell nekünk törvény, mi 42-en összesküdtünk, csinálunk mi magunk törvényt — mások azt kiabálták: elég volt már az urak huncutságából, ki kell húzni, el kell venni a jegyzőkönyvet, nem kell nekünk törvény. Eközben Badarász István ki is kapta a jegyzőkönyvet és elvitte.

A szabolcsi független szocialisták helyi programmpontokat készítettek. Helyi programmpontok közül egyes érdekesebb pontok: „Van szerencsénk tudomására adni, hogy mi szabolcsvármegyei munkás egylet tagjai, szeretnénk óhajainkat nyilvánosan kinyilatkoztatni, u. m.

1. a fokozatos adó behozatalát,

2. a független szociális reformoknak általános megalakítását. stb.

„13. pont: a falu-végek telekkönyvileg a községé és az urak eladták és több részét felárkolták és most a faluba vagyunk zárva, nemhogy mezői földünk volna, hanem 1—2 malacnak, vagy egy néhány libának csak az udvarom van helye. Egyhangúlag követeljük vissza . . .“

„14. pont: mert nem hogy földünk volna, hanem még ha a kemence vagy padka elnyűvik, nem vagyunk képesek megcsinálni, ha más vidékről nem hozunk egy kis tapasztó földet.“

„15. pont: a zsidók borzasztó urak, ki saját birtokán, ki haszonbérlő és nagyon rosszul bánnak velünk. És anynyira vagyunk, hogy maholnap ők lesznek az urak a nagy magyarországom. Egyhangúlag követeljük a kiirtását.“

„16. pont: a szülészónőnek a mi kis községünkben fixszon fizetése van 60 forint és most minden asszonytól 2 forintot kér azon felül. És lelkészek bérét is sokaljuk, hogy talpalatnyi földünk mincsen. Ami kis tengerit a más földjében kapálunk, két vékát követel. És a többi szertartásért borzasztó nagy uzsorát kér. És ha gabonát nem adhatunk, mert nincsen, a tengerit akkor fogadja el, ha három vékát adunk. Ha meghal valami munkás ember, 15 vagy 25 forintot kér. És ha nincsen annak a szegény embernek annyi

²⁶⁷⁾ A debreceni főügyész 277/fü. 98. sz. jelentése.

²⁶⁸⁾ A debreceni tábla ítélete 2702/1898. sz.

pénze, akkor anindgyár nem is megyén hozzá. Nagyon kérjük az tekintetes főszolgabíró urat, méltóztassék a sok kérésünkre köztünk megjelenni.“²⁶⁹⁾ Ezek voltak a főbb követelések és panaszok.

A vármegyei hatóság, amint tudomásaira jutott a szocializmus rohamos terjedése, nyomban megette a szükséges intézkedéseket. Az alispán utasította a községi előljárókat és a főszolgabírákat, hogy a békétlenkedők panaszait, kéréseit hallgassák meg s amennyiben azok teljesíthetők, azt vagy közvetlenül orvosolják, vagy azok mibenlétéről azonnal jelentést tegyenek. Egy-két helyen ez a rendelkezés hatásosnak is bizonyult. Csakhogy az is baj volt, hogy a legtöbb községben a bíró is szociálista volt s így vagy nem terjesztette elő a panaszt, vagy maga a bíró volt az, aki útját állotta annak, hogy orvoslással a mozgalmat elfojtsák. Intézkedett az alispán, hogy a veszélyeztetett pontokon a csendőrség kéznél legyen. Ezért Kárászbán, Ramocsaházán, Ófehértón, Apagyon és Szokolyban ideiglenes csendőrállo- mást létesítettek. Nyíregyházán 60 tagú csendőrükéonítményt helyezték el. Felhívást intézett az alispán a felső-tiszavidéki gazdasági egyesülethez, hogy tegye a szocializmus terjedésének az okát tanulmány tárgyává s közölje azon módokat, amelyekkel a mozgalom még csirájában elfojtható. Ezenkívül külön figyelmeztetést intézett a községek előljáróságához, hogy a közigazgatásban közvetlenséget, előzékeny bánásmódot és szolgálatkészséget tanúsítsanak. Egyelőre — tekintettel a szocialisták békés magatartására — gyökeres orvosszer alkalmazását időszerűtlennek találta az alispán annál is inkább, mert súlyosabb eszközök igénybevétele csak mérgesítené a helyzetet s ok nélkül keserítené a szocialistákat.²⁷⁰⁾

Szabolcs megye alispánja ezenfelül kiáltvánnyal fordult a községek lakóihoz, amelyben közölte, hogy elrendelte a panaszok megvizsgálását, majd a mozgalomtól így óvta őiket: „sajnos az első tekintetre jogosultnak, vagy legalább okszerűnek látszott a mozgalom, az utóbbi napokban elveszítette törvényes jellegét és oly üzelmekké fajult, amelyek egyrésről a hatóságnak nem segélyezésére, hanem szigorú megtorlására tarthatnak számot. Társadalmi rend felbontására vetemedtek, munka nélkül élni szeretők elhítték veleteik, hogy csak akarnotok kell, csak szövetkeznetek kell ... elhítték veletek, hogy nektek nincs szükségetek sem bíróra, sem jegyzőre, de még papra sem, mert nem fizettek ezután sem kincstári, sem egyházi adót, nem állítotok katonát, nem viseltek közterhet. Hogy lehet ily ostobaságot elhinni? Szabolcsi földfelosztás esetén két hold sem jutnia

²⁶⁹⁾ Szabolcsi Híradó 1900. máj. 31.

²⁷⁰⁾ Nyíregyháza 1897. dec. 2.

egy embernek. Álljatok meg s térjeteK vissza a veszélyes útról. A katonai beszállások költségeit majd ti fizetitek meg.²⁷¹⁾

Néhány nap múlva december 13—14-ikén a vármegye közgyűlésén a közgyűlés egyes tagjai panaszkodtak, hogy a nép a felvilágosító okos szóra nem hallgat, teljesen bizalmatlan mindenki iránt, aki merész ábrándjaik megvalósíthatatlanságát és oktalanságát vele megértetni igyekszik. Jelezték, hogy az elégedetlenkedők közül akadtak olyanok, akik főként az izraelita munkaadó gazdának a munkásokkal szemben tanúsított eljárását hozták fel a mozgalom indító okául. A vármegye kérte a belügyminisztert, hogy a földbirtokosok védelmezésére és nyugtalanság lecsillapítása céljából rendeljen ki idegen nyelvű ezredet, továbbá, hogy a szocialista sajtótól a postai és vasúti szállítást vonja meg. Hogy a községi jegyzők a nép tanácsadói lehessenek, — arra kérte a vármegye gyűlése, — hogy a jegyzőt a közadók kivetésével, nyilvántartásával és behajtásával járó teendők alól mentesítse, továbbá, hogy a csalást és uzsorát hivatalból üldözzék és a háziipar meghonosítását tegyék tanulmány tárgyává.²⁷²⁾ A varmegye alispánja fölhívta a szabolcsmegyei gazdasági egyletet, hogy új iparágak meghonosítása, hitelszövetkezetek, gazdalkörök alakítása által járuljon hozzá az elégedetlenség okainak megszüntetéséhez s ezzel a mozgalom lecsendesítéséhez Darányi, hogy a kisebb gazdák ismereteit fejlessze, a gazdasági egyesületeket kérte fel arra, hogy bármilyen hasznos dologról télen a megye székhelyén és a falvakban felolvasásokat tartsanak. Eredményesen működtek az egyesületek s a falusiak az előadásokat figyelemmel hallgatták, sőt egyes községek kérték, hogy náluk is tartsanak felolvasásokat. A miniszter 16 gazdasági egyletet támogatott, amelyek ilyen téli vándortanítást rendeztek. 32.000 hallgatójuk volt.²⁷³⁾

A mozgalom leküzdésére az egyház is segítő jobbot nyújtott. Az egri érsek, a munkácsi görögkatholikus megyés püspök és a tiszántúli ev. ref. egyházkerület püspöke hazafias pásztorleveleket bocsátottak ki.²⁷⁴⁾

A helyes irányú Néplapot és a Nagyváradon megjelenő Magyar Zászlót főispáni támogatással pártolták és terjesztették a Népszava és Földmívelő izgatásainak ellensúlyozására.

A Várkonyi-féle mozgalom gyorsan átterjedt Zemlén-megyébe is. „Először Cigádon, Agárdom és Karádon je-

²⁷¹⁾ Nyíregyháza 1897. dec. 9.

²⁷²⁾ Nyíregyháza 1897. dec. 16.

²⁷³⁾ Pesti Napló 1897. okt. 29.

²⁷⁴⁾ Nyíregyháza 1897. dec. 30.

lentkezett. Várkonyiék Kisvárdáról küldték szét alapszabálymintákat. Szocialista egyleteket alapítottak tisztviselő-karral, néhol a szolgabíró és a papot is jelölték.²⁷⁵⁾ Úgy-hogy egész Magyarország magyar ajkú földműves népe a Várkonyi-féle szocializmusnak lett a híve. Ellenben a szociáldemokraták (Csizmadia: Földművelők Szaklapja) Várkonyi befolyását nem tudták kellőleg ellensúlyozni, mert a budapesti pártvezetőséget az agrármunkások egyrésze a gyári munkásosztály képviselőjének tekintette s nem volt irántuk teljes bizalommal.²⁷⁶⁾ Legfeljebb a kubikusoknál érték el eredményt, mert munkájuk hasonlít az ipari munkához akkordmunka) és a proletár öntudat is ezeknél volt leginkább kifejlődve.²⁷⁷⁾

A közvélemény a független szocialisták által keltett mozgalmat az iparinál rosszabbnak tartotta, a szabolcsi földosztó mozgalmat pedig az alföldinél. Azért tartották a mezőgazdasági szocializmust sóikkal veszedelmesebbnek, mint az iparit, mert szerintük az csak jobblétet, több bért, kevesebb munkaidőt óhajt, míg a földműves, mint Bodroglókben, a földnek köztük leendő felosztását kívánja.²⁷⁸⁾ Ezért Várkonyira haragudtak a legjobban, egyesek fel akarták akasztani, mások közönséges izgatóként el akarták záratni, így Rohonczy, aki viszont a szociáldemokrata izgató előtt meghajtotta az elismerés zászlóját. Ennyire félreértették a szociáldemokraták működését. A független szocializmust Mailáth²⁷⁹⁾ a legsúlyosabb kifejezéssel illette: mikor Várkonyi mozgalmát „kifosztásra, a fennálló társadalmi rend felforgatására és paraszt uralom létesítésére irányult szövételzet“-nek tartotta. Hasonlóképen nyilatkozott a képviselőházban Rohonczy,²⁸⁰⁾ aki parasztlázadásnak minősítette a mozgalmat. A szociális kérdéssel foglalkozók valamennyien .megállapították, hogy ez a mozgalom nem is szocializmus, hanem szervezett parasztösszeesküvés.²⁸¹⁾ Ezért ezt le is kicsinyelték, mert parasztlázadás már volt máskor is Magyarországon.²⁸²⁾ Szathmáry úgy fogta fel a mozgalmat, hogy a szabolcsiak a szocializmus fejlettebb értelmi képességet igénylő «tanait felfogni nem voltak ké-

²⁷⁵⁾ Mailáth; Magy. munkásmozg. 19. oлд.

²⁷⁶⁾ Eoseri: Az alf.-i munkáskérdés 95. oлд.

²⁷⁷⁾ Takács: Az agrárszoc. 250. oлд.

²⁷⁸⁾ Mailáth: Szociálpol. 91. oлд.

²⁷⁹⁾ .Mailáth: Szociálpol. 59. oлд.

²⁸⁰⁾ Jelszó: Az örült. Rohonczy: Az agrárszoc. megfektezése párt. beszédei) 1898. 61. és 79. oлд.

²⁸¹⁾ Pesti Napló 1898. febr. 13.

²⁸²⁾ Dr. Mattyasovszky Miklós: A szocializmusról. Különlenyomat a Közgazd.-i Szemle VI. füzet., 1898. 16. oлд.

pések, azt maguk felfogása szerint módosították és átcsaptak a kommunizmusba és anarchiába.²⁸³⁾ Kállay szerint pedig nem is agrárszocializmus a szabolcsi zavargás, „hanem lelketlen felbujtók által előidézett, ta lehető legtörvényteleinebb és legképtelenebb formában fellépő munkabeszüntetés a földosztásra való erős hajlammal vegyítve.²⁸⁴⁾

A szociáldemokrata párt karácsonykor tartotta a II-ik földműveskongresszust. Lehangoltan állapították meg, hogy a 11-es bizottság nem felel meg céljának, mert a bizottság tagjai szegények s anyagilag nem bírják az ide-oda utaztatást. Az előző kongresszusom úgy állapodtak meg, hogy minden negyedévben összejönnek, de az egész évben csak egyszer jöttek össze és akkor is hatan elmaradtak. Abban állapodtak meg, hogy mivel a kormány nem engedi a földműves munkásegylet alapítását és gyűléseit betiltja, ezért minden községben és városban lapszervezetet alapítanak. A pártéletet úgy gondolták e lapszervezetem belül megoldani, hogy mikor a lappéldányok megérkeznek a faluba vagy városba, az előfizetők mind összejönnek az átvételre, aztán „szólnak egy pár szót másról is.“²⁸⁵⁾ Ezek a szabad szervezetek a földműves munkások központi titkárságával és a párt vezetőségével összeköttetést tartanak fenn.

Az említett II. földműves kongresszuson jelenlevők elégedetlenségüket fejezték ki, hogy a Földművelők Szaklapja havonként csak kétszer jelenik meg. Azonban azon kívánságnak, hogy a hírlap belenként jelenjék meg, eleget nem tudtak tenni, mert a pártvezetőség szerint az elvtársak a lapot nem támogatják eléggé. Elpanaszolták, hogy számtalan község van, hol a szervezet 5—6 tagból áll s a lapot 2—3 példányban járatják, minek következtében a lap kiadását a párt fedezi.²⁸⁶⁾

Kitanították egymást a kongresszuson, hogy aratási szerződést mindaddig ne kössenek, amíg a gabonámé a minőségét nem ismerik. Egymásnak ajánlották, hogy együttesen és egyetértőleg lépjenek munkaszerződésre, inert csak így köthetnek jó szerződéseket. Ezért aratási szerződés mintákat csináltak, hogy ilyen szerződésekkel megkössék a munkaadó kezét és a Mehéz feltételek magas bérek stb.) elfogadására rákényszerítsék.²⁸⁷⁾

A Földművelők Szaklapja eladott példányainak száma a kongresszus után 2000-ről 4—5000-re emelkedett s erre Világzabadság címen hetilappá változott. A Földmí-

²⁸³⁾ Szathmáry Király Pál: Ébredjünk 1898. 5. old.

²⁸⁴⁾ Kállay Andor: Szabolcsmegyei szoc. 1898. 11. old.

²⁸⁵⁾ A rendőrség működése 1897. évben 496. old.

²⁸⁶⁾ a rendőrség működéséi 1897. évben 483. old.

²⁸⁷⁾ U a. 491. oild.

velő hetilap példányszáma pedig 5500-ról 7500-ra emelkedett.²⁸⁸⁾

Az agrármunkás mozgalom továbbterjedt úgy, hogy rövid idő alatt Zemplént is felláztították. Negyvennégy községben alakult szocialista munkásegylet 4200 taggal.²⁸⁹⁾

Az 1897-iki év Karácsonya előtt Bodrogköz még nem ismerte mi a szocializmus, de a karácsonyi ünnepek előtt sűrűn találkoztak a zempléni földművesek a rokon szabolcsi földművesekkel, akiktől hallottak egyet-mást a szocializmusról. Ide is lopva, csomagokba kötve küldözgették a Földmívelőt, melyet éjjeli gyűléseiken mohón olvasgattak. Itt is a régi módszer szerint dolgoztak az izgatók: egyrészt a felsőbb hatóság támogatásával dicsekedtek, ha bekísért társaikat sikerült kiszabadítaniok, másrészt előre megjósolták a hatóság mindazon rendszabályait, amit ellenük alkalmaztak.²⁹⁰⁾

A szociáldemokraták kénytelenek voltak módosítani eddigi követeléseiket, mert ha a földművesek megtudják, hogy a magántulajdont is meg akarják szüntetni, elfordulnak a szociáldemokratáktól. Ép ezért, bár a mezőgazdaságnak kollektív üzemébe való szervezését fenntartották, lehetőleg a földosztás látszatát az által igyekeztek fenntartani, hogy a nagybirtokot «támadták s a kisbirtokkal teljesen összeférbeietlenneik tüntették fel.²⁹¹⁾

Alig volt magyar falu, ahol szociálisba érzelműre nem akadtak volna.

Mindkét párt az agrármozgalomban delelő pontját érte el, ezután csak pártviszály, szétzúllás és hanyatlás következett.

IV. Mezőfi mozgalma.

Az 1898-iki mozgalmak. Br. Fellitzsch útja. Az agitátorok lefényképezése. A szabolcsi mozgalom likvidálása. Sélley útja. Földmívelő és Világszabadság megszűnése. Visszaesküdések. Megint aratósztrájk. Csizmadia és Pollák elégedetlensége. aHrc az újságért. Darányi beszámolója. Mezőfi szentesi képviselőjelölt. A telepítésről. A szociáldemokraták országos kongresszusa. Az agrármunkásság a szociáldemokrata pártvezetőség ellen. Az újjászervezett szociáldemokrata párt megalakítása. A brassói értekezlet.

A független szociálisba mozgalom utolsó villanása az 1898-ik év első felére esett. A zavargások több helyen foly-

²⁸⁸⁾ U. a. 579. old.

²⁸⁹⁾ A rendőrség működése 1898-ban 308. old.

²⁹⁰⁾ Mailáth: Szoc. pol. 63. 9ld.

²⁹¹⁾ Cettler Jenő: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika 1914. 156. old.

tatódtak, néhol még erőszakoskodásra is ragadtatták magukat a zavargók. E mozgalmak már januárban megkezdődtek, természetes folytatásaként az előző évieknek. Január elején a torontálmezei szocialisták egy szemlakai gazda meghívására kirándultak Szemlakra izgatni, de rosszul jártak, mert a rendőrség letartóztatta őket s a Földművelőnek náluk talált számát lefoglalta. Szabolcs környékén is tovább nyugtalankodtak a független szocialisták, sőt néhol erőszakoskodásra vetemedtek, mint pl. a Szabolcs megyével határos Bagaméron, ahol a káptalan szőlőjében dolgozó munkások közit egy idegen, úri forma ember fordult meg. A népzótá gyűléseket tartott, majd fellázadt a munkaadók ellen. Félbehagyva a munkát csapatokba verődtek és oly fenyegető magatartást tanúsítottak, hogy a munkaadók kénytelenek voltak csendőröket hívni, akik szétoszlásra hívták fel a tömeget. A sokaság azonban nem csak nem engedelmeskedett a csendőröknek, hanem husángokat ragadott s közáport zúdított a csendőrökre. Mikor az egyik csendőrt ködaráb megsebesítette, a csendőrök szuronyt szegezve akarták a tömeget szétoszlalni. A csendőrök szuronya elől Balog Imre nem hátrált meg, hanem ellenszegült mire a csendőrök az ellenszegülőt leszúrták. „Gyilkosok! Hóhérok!” — kiáltotta a tömeg — „Üssük le a csendőröket! A jegyző küldte a nyakunkra! Üssük le a jegyzőt is!” A csendőröket a községházába való visszavonulásra kényszerítették. Százával tódult a nép a községháza elé, amelyet ostrom alá vettek, betörték az ablakait s az ajtókat feszégették. A csendőrök lövésétől többen megsebesültek. Ezek félve, hogy ha töltényük elfogy, felkoncolják őket, a községházából lövöldözve elmenekültek. A bosszút lihegő munkások felgyújtották a jegyző udvarán levő szalmaboglyát amitől lángba borult a jegyző istállója. Erre Takács bíró rákiáltott a népre: „Örültek! Mit csináltak. Hisz ha a tűz tovább terjed, leég a házatok, jószágatok. Jertek, segítsetek oltani.” A nép hallgatva az okos szóra, a tűz oltásához fogott s így a tűz továbbterjedését meggátolta. Mikor a nép eloltotta a tüzet, Székelyhídról megérkeztek a járásbíró-ságtól a bírák a vizsgálat foganatosítására. A zavargók, mikor a vizsgálóbírák megérkezéséről tudomást szereztek, megint a községháza felé rohantak s ordítottak: „Üssük le a bírákat! Üssük agyon a nép hóhérait.” A bírák már akkor túl voltak a község határán. Debrecenből megérkezett század katonaság csendesítette le a nyugtalankodókat.²⁹²⁾

Január végén két jelentősebb zavargás fordult elő, Pap község lakossága a cselédséggel együtt a falu közelében levő legelő területen január végén délben 3 órás gyűlést tartott, amelyen kimondták, hogy az 1842. évben végrehajtott tago-

²⁹²⁾ Arad és Vidéke 1898. jan. 15.

sítási munkálatokat felborítják és a nagyobb birtokosok kezén levő birtokokat egymás közt felosztják, a törvényes adófizetést megtagadják, a fennálló törvények végrehajtásának minden eszközzel ellenállnak s aki szocialistát végrehajtásért, kiírtják. A Földművelőből kiolvasott tanokat magukévá tették s betűszerinti végrehajtására felesküdtek.²⁹³⁾ „A karásziak már tovább mentek. Egy szép napon fölkerekedtek, felmérték a község határát, amelyet aztán felosztottak. Majd elindultak Kisvárdára, hogy a telekkönyvet elpusztítsák.”²⁹⁴⁾ A karásziak már a járásbírószéket akarták megtámadni. A bíróság több karászit lecsukott, erre társaik ki akarták ezeket szabadítani. A merényletre vállalkozó kb. 250 ember botokkal felszerelve vonult a kisvárdai járásbírószék elé. Épp ekkor volt a járásbírószéken dolga Fried karászi bérlőnek. A szocialisták meglátták Friedet és ordították: Na megállj, te kutya! Innen ugyan nem menekülsz élve! A nép azt hitte, hogy Fried oka annak, hogy 4 társukat elfogták s ő jár közben, hogy azokat ne eresse ki a bíróság. Fried elmene-
kült.²⁹⁵⁾ A szocialisták szitkok és fenyegetések közt követelték társaik szabadon bocsátását, összeütközésre a dolog nem került, mert a hatóságnak s különösen Vay járásbíróinak a részeg tömeget mielőtt elindultak, pálinkát osztottak ki közöttük) sikerült meggyőznie a támadás jogtalanságáról, annak nagy büntetőjogi következményéről, mire a támadók fenyegetőzve szétszörlöttek azzal, hogy később többen fognak jönni. Huszárezred megjelenése őket is megjuhászította. Pár nap múlva Királyhelmecen ismételték meg a kisvárdai példát a kis- és nagykövesdi szocialisták.²⁹⁶⁾ Gyürkén botokkal és vasvillákkal felfegyverkezve tartottak gyűlést az elégedetlenek.

Mándokon február elején Röblitz földbirtokos összeselődését elbocsátotta s a szolgabíró a szerződést törvényesen felbontotta. Nagy lett az elkeseredés. Röblitz napszámásokat fogadott, akik a legsürgősebb munkát elvégezték. Sörös, az ottani szocialisták egyik vezére, kérdőre vonta, hogy miért vett fel napszámásokat. Szóváltás keletkezett s nagy tömeg gyűlt köréjük. A főszolgabíró intézkedett, hogy Sörösst fogják el, de a nép megakadályozta. Éjjel csak katonaság segítségével lehetett Sörösst elfogni.²⁹⁷⁾ Br. Feilitzsch Berthold szabolcsi főispán Mándokra utazott az ügy megvizsgálására. Mándokon még február 11-én is erősen háborgott a nép. Különösen az asszonyok lázították a férfiakat:

²⁹³⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. jan. 31.

²⁹⁴⁾ iMailáth: Magy. munkásmozg. 17. old.

²⁹⁵⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. febr. 2.

²⁹⁶⁾ Zemplén 1898. febr. 6.

²⁹⁷⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. febr. 9.

„Le a katonákkal! Kutya csendőrök! Mi adunk nekik kenyeret! A mi zsírunkon híznak! Azért fizetjük az adót, hogy elvigyék fiaikat henyélni és a hatalom kedvéért testvéreket ölni. Most mutassuk meg nékik, kik a szocialisták! Menjete emberek; öljétek meg őket!“ Különösen Kardos kisbíró felesége lázított, akit a csendőrök erre megsebesítettek. Az izgalom tetőpontra hágott és az elfogott 3 elvtársat ki akarták szabadítani. A katonaság és a csendőrség felvonulása némileg lecsillapította a kedélyeket.²⁹⁸⁾

Br. Feilitsch főispán járta a falvakat s előtte az emberek elpanaszolták bajaikat s kifejezték kívánságaikat. Kívánságuk az volt, hogy ne csak a zsidónak legyen a faluban boltja, mézárszéke, meg kocsmája, hanem nekik is. Ezt oly módon kívánták elérni, hogy pár száz frt.-ot összeraknak, aztán nyitnak boltot, mézárszéket, kocsmát, ahol közös megbízottjuk fogja őket kiszolgálni. Arra törekedtek, hogy őket is embereknek nézzék, hogy oly napszámot adjanak nekik, amely mellett nem kell az éhenhalástól félniök s a kialakított napszámot fizessék meg s pedig télen, 60 kr.-t, nyáron 1 frt.-ot. Elpanaszolták, hogy lázadásukat az idézte elő, hogy a kisvárdadak nem engedték őket Fisvárdán sem fuvarozni, sem napszámot, sem feles munkát vállalni.²⁹⁹⁾ Döghén a nép a katonaságot sem akarta szállásra fogadni, úgy hogy a legénységet valósággal erőszakkal kellett elhelyezni.

Február 12-éig Nyíregyháza és környéke nyugodt volt, ekkor a nyíregyházi Királyteleken valamelyik birtokos földjén karóra tűzve levelet találtak a parasztok. Ez a levél minden aláírás nélkül jutott Zlotta bíró kezébe. A levélben az volt, hogy ha a királytelki lakosok e hó 20-áig nem lesznek szocialisták, akkor meg fog jelenni a vörös kakas a törvénybíró házánál s folytatódik a többieknél. Zlotta erre aláírásokat gyűjtött s mintegy 80 ember állott a szocialista táborba s az aláírással egyidejűleg 10 krt. fizettek be a pártkasszába. Február 13-ikán a népnek havat kellett volna hánynia, de nem ment, mert szocialista gyűlésen kellett résztvennie. Február 14-ikén a csendőrség kiment Királytelekre is többeket letartóztatott. A nép követelte azok szabadon bocsátását. Majd amikor ez a követelése nem teljesült s a letartóztatottakat kocsira ültették, hogy őket Nyíregyházára szállítsák, a nép a kocsi után nyomult. Erre a csendőrök leszálltak a kocsiról s visszavonulásra kényszerítették a 80 főnyi tömeget. Látszólag vissza is vonultak, de délután a nyíregyházi városháza előtt voltak s követelődtek. A polgármester megnyugtatta a zendülőket, hogy tár-

²⁹⁸⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. febr. 12.

²⁹⁹⁾ Nyíregyháza 1898. febr. 24.

saiknak nem lesz bántódásuk; ez és a 9 csendőr hatott, mert hazamentek.³⁰⁰⁾

Döghén hasonló történt. A törvénybíró Márius Dániel a következő fenyegető levelet kapta: „Vigyáz magadra hitvány bíró mert) a csillagos égre keservesen nézel, mert be fog feletted borulni mert minden szegényre jó tavasz derül és a gazdára is csak te fogod megsiratni tetedet vigyáz hát dolgozdra hogy szét ne ráncson hitvány bíró ne menj a más tanácsán hanem el a magad eszével kerüld a veszteséget magadnak.“³⁰¹⁾

A bodroghözi szocialisták egyre gyűléseztek. Mindenkit, aki a független szocialista elvtársak szövetségébe felvételre maigát, es Se hold világnál szabad iég alatt megesketlek, hogy testestül-Ielkestül híve a szövetségnek. Gigádon már templom rombolástól sem idegenkedtek. Február közepén a zempléni Cigádon 500 szocialista panaszt „Fegyverre!“ kiállítás közt feltörte a templom, ajtaját, mindent tört, zúzott, harangokat félreevert. Katonaságnak kellett közbelépnie s a csatatéren 8 sebesült maradt.³⁰²⁾

Az 1898-ik év február 25-én 42 szocialista egylet működött Bodroghözben 4.734 taggal. A panasztok egymást halálos fenyegetésekkel ikényszerítették, hogy „a szocialista tanok mellett kitartsanak. A Földmívelőnek azzal a híreszteléssel szereztek előfizetőket, hogy a lap járata által az illető jogot vált a földosztás alá kerülő bizonyos mennyiségű földre. A nép hit, fizette a tagsági díjat, a lapot járatta, holott erre a rendkívül takarékos népnél nem volt azelőtt példa. ... A földosztó jelszavak különösen iaz asszonyokat kapták meg is azok unszolták férjeiket a szocialista egyletbe való belépésre. Híresztelték egymásközt, hogy jön a muszka, aki az urakat, zsidókat és papokat üldözni fogja, csak a népet fogja szeretni. Az orosz iád majd fegyvert.“ Ez a mese, amely Várkonyi fellépése előtt is élt a nép száján, ekkor ismét forgalomba került.³⁰³⁾

Az agrármunkások titokban gyűléseket tartottak és szépen felosztották maguk közt a nagyurak birtokait — papíron. Mióta megkezdődött a földosztás, szocialisták lettek a 25—30 holdas gazdák is, hogy nekik is jusson az osztásból.

E zavargások alatt Szabolcsmegye birtokosaiból alakult küldöttség kereste fel br. Báinffy miniszterelnököt és Darányi földmívelésügyi minisztert, hogy elébe tárják a helyzetet s gyors és hathatós intézkedéseket kérjenek; még pedig teljhatalmú kormánybiztost és a szocialista lapok megfekte-

³⁰⁰⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. febr. 14.

³⁰¹⁾ A debreceni főügyész jelentése 53.5/ü. 98. sz. alatt.

³⁰²⁾ Arad és Vidéke 1898. febr. 15.

³⁰³⁾ Mailátgh: Magy. munkásmozg. 20. old.

zését, mert az táplálja folyton a mozgalmat. Bánffy sajnálattal vallotta be, hogy a sajtótörvény mellett ezek ellen tehetetlen. De megígérte, hogy végső esetben új sajtótörvényt fognak a ház elé vinni. Kormánybiztos kiküldését nem tartotta időszerűnek, mert a főispánok is tudnak intézkedni.³⁰⁴⁾

A kormány a zempléni lázongások leküzdése céljából hathatós intézkedések egész sorát léptette életbe. Az izgatás megakadályozása céljából az agitátorokat lefényképezték és fényképeiket la vidéki rendőrségeknek megküldték, hogy az izgatók a vidéki hatóságok előtt is ismeretesek legyenek és, így a hatóságok ezeket az izgatásban meg tudják akadályozni. A budapesti rendőrség az agitátorokat szemmel tartotta és a vidéki hatóságokat táviratilag idejében értesítette azok céljáról és útirányáról. Majd a fővárosi illetőséggel nem bírókat a fővárosból kiutasították — örökre. A pénz adomány) gyűjtőket letartóztatták, a vezérek lakásán házkutatást tartottak és az adománypénzeket lefoglalták. Bár a közvélemény elítélte a szocialisták működését és felháborodott, hogy a szegény emberek tagdíján urasán élnek, de az adományok hatósági elkobzása, az agitátorok lefényképezése ellen erélyesen tiltakozott. A lefényképezettek közt volt Mezőfi, a Budapesti Újságírók Egyesületének tagja. Ennek lefényképezése miatt mélyen felháborodott az Újságírók egyesülete, élén Mikszáthtal.³⁰⁵⁾

A mozgalom elleni védekezés egyébként is igen meg volt nehezítve, mert először is hiányzott a megfelelő törvény, amely lehetővé lette volna a szocialisták elleni igazán erélyes és eredményes fellépést. Arról sem igen lehetett szó, hogy ilyen törvényt hozzanak, mert a sajtószabadság korlátozását nem akarták, mert attól féltek, hogy ha a kormány a szocialista sajtót megrendszabályozza, azt esetleg ma-holnap ő ellenük is fel fogja használni. A mozgalom elleni védekezést megnehezítette továbbá az a körülmény is, hogy kevesen voltak az országban, akik párt- és személyes érdektől eltekintve nézték a dolgot és a kormányt nem támadták, hia egyszer jól intézkedett. A közös veszély ellen minden pártnak össze kellett volna fognia, „de a kormánylapok és a kormánypárt egyrésze is inkább a mozgalom ím ellett, mint ellene volt, erre engedett következtetni lapjainak magatartása és az a közöny és lekicsinylés, melyet az egész mozgalommal szemben tanúsítottak.”³⁰⁶⁾ A falusiak a szocialdemokrata ipari mozgalmat helytelenül ítélték meg, viszont a városiaknak is hibás volt a véleményük az agrárszocializmusról, mikor azt futó szélnek tartottak. Rohonczy szerint

³⁰⁴⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. febr. 8.

³⁰⁵⁾ Pesti Napló 1898. márc. 1.

³⁰⁶⁾ Mailáth: Szoc. pod. 64. old

az ipari szocializmus ezrekért küzd,³⁰⁷⁾ de nem kell félni, mert békésen működik.³⁰⁸⁾ Ezek a körülmények akadályozták meg, hogy a kérdéssel komolyan foglalkozzanak s helyes megoldást találva azt komolyan keresztül is vigyék;

A belügyminiszter a szabolcsi közgyűlés kérésére a Néplapból 2000 példányt bocsátott a vármegye rendelkezésére. Mikecz szabolcsmegyei alispán a belügyminisztert arra kérte, hogy a Szabolcsban lakó közös hadseregbeli tartalékosokat és póttartalékosokat hívassa be. A miniszter a kérést íeljesítette.

Az alispán az egyik rendeletben betiltotta a szocialista gyűléseket, a másokban pedig utasította a szolgabírákat, hogy a népet világosítsák fel arról, hogy a szocialistáknak tett eskü nem érvényes, annak semmi ereje sincs.³⁰⁹⁾ A belügyminiszter Szabolcsvármegye kérését, hogy idegen katonaságot helyezzen el és a szocialista lapok szállítását vonja meg, teljesíthetőnek nem találta, mert úgy vélte, hogy a közbiztonság teljesen meg van védve a csendőrséggel.

A gazdasági egyletek is bekapcsolódtak a lecsendesítés munkájába. Az aradi gazdasági egylet igazgató választmányi ülése pld. elhatározta, hogy bizottságot küld ki a szocializmus tanulmányozására. A gazdasági egyletek felolvasást tartottak, melyen szakszerű előadás keretében beszéltek a helyes termelésről, másrészt megmagyarázták az 1898: II. t.c.-et. Közvetítőnek is ajánlkoztak a munkás és munkaadó közt felmerült vitás ügyek elintézésére: pl. Szarvason a mezőgazdasági bizottság vegyes értekezletre hívta a munkásokat és munkaadókat, de megegyezni egymás közt nem sikerült. A Gazdasági Egyletek Országos Szövetsége felhívta a gazdasági egyleteket, hogy egy-egy imiegye birtokosait gyűjtsék egy-egy szervezetbe és állapítsák meg velők az egyöntetű eljárást. Az aradi gazdasági egylet a szövetség felhívásának nem tett eleget, nehogy a gazdák szervezkedése a szervezetlen munkásokat szervezésre indítsa.³¹⁰⁾

„Az 1898-ik év májusában Mailáth József grófné szervezkedésre hívta fel a vidék hölgyeit.“ A szervezet célja „helyreállítani a bizalmat az úri osztály és a nép között.“ Ezért ruhával, élelemmel látták el a szűkölködőket, ingyen gyógyítottak és orvosságot adtak, iskolalátogatásra buzdították a gyermekeket jutalmak, ingyen tanulási eszközök kiosztása által, népkönyvtárt állítottak fel részben a kormány segítségével, a parasztasszonyokat munkára szoktatták azáltal, hogy a szegényeknek szánt ruhaneműt ők varrják meg;“ háziipari tanfolyamot szerveztek. Mailáth József

³⁰⁷⁾ Rohonczy: Az agrárszoc. megfékezése 49. old.

³⁰⁸⁾ U. a. 54. és 48. old.

³⁰⁹⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. febr. 2.

³⁰⁹⁾ Arad és Vidéke 1898. febr. 1.

gr. pedig Perbenyikben az első fogyasztási szövetkezetet alapította.³¹¹⁾

A király Sélley miniszteri tanácsost — rendőrsztályvezetői minőségben — a veszélyeztetett vidékre küldte.³¹²⁾ Sélley előtt „megtérést és megadást színleltek a parasztok, félrevezettségüket emlegettek azzal a célzattal, hogy a katonaságot eltávolítsák. Az izgatók azzal ijesztgették az elpártolni akarókat, hogy homlokukon .megbélyegzik s így kitudódik, hogy ki volt szocialista és a katonaság költségeit azok fogják viselni. Azzal ámitgatták a kilépni akarókat, hogy a szocializmus győzelme esetén elesnek annak jótéményétől.“³¹³⁾ Így akadályozták meg a mozgalom lecsendesítését.

Apponyi Albert gr. a képviselőházban kifejtette, hogy ha a bajt a képviselőházban való megvitatással lehetne orvosolni, akkor beszélne, de „hiába“ figyelmeztette „tízszer a képviselőházat. . . süket fülekre“ talált, ezért ezt a parlamentet nem tartja alkalmasnak, hogy evvel foglalkozzék.³¹⁴⁾ A diagnózist kellene megállapítani. Darányi az agrárszocializmust nem tartotta nemzetközinek, hanem „egy speciális, belyenkint és országodként változó bajnak, amely időnkint jelentkezett más országokban is“ és reményét fejezte ki, hogy „minálunk is átmeneti jellegű lesz.“³¹⁵⁾ Hiszen a legtöbb helyen a nép a katonaság láttára abbahagyta a zendülést és belátta, hogy ámitók hálójába került. A nép kifogásolta, hogy miért engedik szétküldeni a lapokat, ha azok törvényellenes s lázító cikkeket tartalmaznak. Az elkeseredett hangulat dacára nem volt imminens veszély. A „helyzet nem oly kétségbeejtő, — írta az újság, — hogy kivételes rendszabályokat kellene hozni. A közigazgatás gyámoltalansága az oka annak, hogy a mozgalom annyira elfajult, mert a tömörülést meg lehetett volna akadályozni, ha a hamis cégérrel hirdetett gyűléseket betiltották volna. Ez egészen helyi jellegű, amely a tavalyi TOSSZ termés és a ímunkahiány következménye.“³¹⁶⁾

Perczel Dezső belügyminiszter a képviselőházban jelentette, hogy az egész forrongás a lelketlen, mesterséges izgatás műve. A miniszter tagadta, hogy a kormány biztost küldött ki.³¹⁷⁾

³¹¹⁾ Mailáth: Szociálpol. 69., 70. és 72. old.

³¹²⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. íebr. 16.

³¹³⁾ Mailáth: iMagy. Mmnlkásanozg. 20. old.

³¹⁴⁾ Az 1896. évi nov. 23-ra hirdetett orsz. gy. sképv. házának naplója XII. kötet 410. old.

³¹⁵⁾ U. a. 411. old.

³¹⁶⁾ Pesti Napló 1898. rfebr. 17.

³¹⁷⁾ Az 1896—1901. évi orsz. gy. képv. házának naplója XIII. ki. 52—53. old.

Borsodmegye törvényhatósági bizottsága ülést tartott, amelyen jelesen kikeltek a sajtószabadsággal való visszaélés ellen, mert ez az oka annak, hogy a szocializmus tért hódít. Feliratban kérték a kormányt, hogy a szocialista sajtótermékek terjedése ellen oly intézkedéseket léptessenek életbe, amelyek a sajtószabadságot nem sértik meg.³¹⁸⁾ Ez a felirat ki is fejezi a közvélemény állásfoglalását. Érzik, hogy tenni kell a szocialista sajtó ellen, de komolyan nem akarnak tenni, mert tartanak attól, hogy ha a sajtószabadságát korlátozzák, akkor a kormány ezt nemcsak a szocialisták ellen fogja alkalmazni, hanem ő ellenük is.

Még az év elején a királyi ügyészséget az igazságügy-miniszter a szocialista sajtó ellenőrzésére utasította. Többször lefoglalták a Földmívelőt és a Földművelők Szaklapját. Várkonyi lakásán adománygyűjtés gyanúja miatt házkutatást tartottak és a szerkesztőségben leveleket foglaltak le. Várkonyi kénytelen volt a Földmívelő szerkesztőségétől visszalépni és a lap tulajdonjogát a földmívelők 11-es végrehajtó bizottságára átruházni. A 11-es végrehajtó bizottság a hírlapot Mezőtúron adta ki, de a lap nem sokáig jelenhetett meg, mert a szerkesztőket a rendőrség Mezőtúrról 5 évre kitiltotta s illetőségi helyükre toloncoltatta. Ezután a 11-es bizottság nem is tett kísérletet a lap megjelenésére. A Világszabadság is hasonló sorsra jutott. A szociáldemokrata földmunkások lapját, a Virágszabadságot is folyton lefoglalták és terjesztését Budapesten megakadályozták. Ezért március 29-én Erzsébetfalván tartott értekezleten a pártvezetőség a földművesek országos 11-es végrehajtó bizottságával egyetértve kimondották, hogy a folytonos üldözés és az erők szétforgácsolása a harcot nehezítik, azért elhatározták, hogy a Világszabadságot egyesítik a Népszavával és a Népszava jövőben az ipari és mezői munkások érdekeit képviselő politikai hetilap lesz. A Világszabadság szerkesztője: Csizmadia Sándor a Népszava főmunkatársa lesz.³¹⁹⁾ Mindkét lap megszűnését az 1898:11. t.-c. segítette elő. Ez a mezőgazdasági munkásokat elcsüggesztette, ami lényegesen hozzájárult a mozgalom gyengüléséhez. A mozgalom visszafejlődésében nagy szerepet játszott a gyülekezési és egyesülési jog korlátozása, a földmívelő egyesületek alapszabályainak visszautasítása és a munkaadók és az agrármunkások közti jogviszonyt szabályozó törvény rendelkezései.

„A Várkonyi-féle szabolcsi mozgalom utolsó hulláma a Törökszentmiklóson tervezett munkáskongresszus lett volna. Erre meghívtak minden független szocialista egyesületből egy-egy embert. Betiltás ellenére igen sok helységről jöttek a ki-

³¹⁸⁾ Pesti Napló 1898. febr. 16.

³¹⁹⁾ A rendőrség működése 1898-ban, 242. old.

küldöttek, akiket a csendőrség megmotozott és eltoloncolt.³²⁰⁾

Ez volt a Várkonyi-féle mozgalom utolsó nagyobb villanása. Ezután következett a visszaesküvések hosszú sora. A hűségretérést elősegítette az a körülmény, hogy világos leít a lázadok előtt, hogy a mozgalmat a kormány és a király nem támogatja. Látván a hatóság erélyes intézkedéseit, lassan kezdték észrevenni, hogy a hangoztatott magas protekció nemcsak, hogy nincs, sőt a szövetségesnek hitt hatalom kíméletlenül elfojtja a zendülést. A visszaesküvések bizonyos formák közt folytak le. A hatóságok a községi bírák útján nyilatkozatokat osztottak ki, melyekben megbánásukat nyilvánosságra hozzák. Ilyen a szentgyörgyábrányi szocialisták nyilatkozata: „Mi ezennel ünnepélyesen kijelentjük, hogy ezen általunk is ilyenek ismert szociális tévtanokat és lelketlen népbolondításokat határozottan kárhozzatjuk s ha mi ezen tévtanokat tovább is vallanánk, megérdemeljük, hogy minket mint az igazság ellen törő gonosztevőket, minden tisztességes egyén elkelljen, ímeggessen és tetszés szerint nyilvánosan meggyalázzon. Eddig is meg wem tagiadott rendes foglalkozásunkat tovább folytatva ázom leszünk, hogy a meg nem hallgatott és általunk tudatlanságból félrevezetett lakostársainkat felvilágosítva, elkövetett hibáinkat jóvátegyük és azt sajnáljuk, hogy a Földmívelő című lapban minket elámított egyéneken nem mi hajthatjuk végre a nagyon ímégérdemelt megtorlást, hogy azonban más szegény ember fel ne üljön, okulásér,t kérjük ezen határozott akaratunkat egész terjedelmében a Nyíregyházán megjelenő Szabolcsi Hírlapban közölni.”³²¹⁾ A hatóság, hogy botlásuknak őszinte megbánására időt engedjenek, meghatározott időhöz kötötte a nyilatkozatok aláírását. Ezeket a visszaesküvéseket néhol templomban a pap kezébe ünnepélyes formákban, néhol pedig a hatóság kezébe tették le. Mikor a hatóság felvilágosította a munkásokat tévedésükről, akkor az aggodalmasok azzial álltak elő, mi lesz velük, ha esküjüket is meg kell szegniök! A hatóságnak, a lelkészeiknek és tanítóknak nagy fáradtságukba került megnyugtani azokat, hogy félrevezetésben tett esküt miegszegni nem bűn. Még így is akadtak, akik szertartásos visszaesküvés mellett nyugtatták meg lelkiismeretüket. A lövőpetrii szocialisták mintegy harminchárman július elején a református lelkész előtt a templomban csoportonként tették le a következő esküt: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy szocialista eskümet megbántam, azt semmisnek tekintem és kötelezem magamat, hogy a fennálló törvények és törvényes rend ellen irányuló bárminemű mozgalomban részt-

³²⁰⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. márc. 5.

³²¹⁾ Szabolcsi Hírlap 1898. április 4.

venni soha nem fogok és attól magamat távoltartom és ha ezen eskü miatt bárki által fenyegettetném, azt a bíróságnak be fogom jelenteni. Isten engem úgy segéljen. A lelkész erről jegyzőkönyvet vett fel és az alispánhoz küldte, hogy a kegyelmi kérvény mellé mellékeljék. Hasonlóan visszasküldték Gémzsén, számra 52-en.³²²⁾ Némelyek makacskodtak, hogy csak bizonyos esetekben esküdnek vissza. Így például az agárdiak, akik kijelentették, hogy ők addig nem nyilatkoznak, míg Budapesten Kossuth Ferencről, Perczeitől és Várkonyitól meg nem tudakolják, hogy hát csakugyan igaz-e, hogy már a földosztás nem volna érvényes? Kérték a hatóságot, hogy küldöttséget meneszthessenek Budapestre. A hatóság engedélyével felkeresték Perczelt és Kossuthot, akik előzékenyen fogadták, de fel is világosították őket, hogy földosztás nem is volt, nem is lesz. Várkonyit azonban nem találták otthon, Kossuthról és Perczeltől levelet hoztak azért, hogy eljárásukat igazolják. Az agárdi szocialisták a levelek felolvasása után aláírták a hatósági jegyzőkönyvet arról, hogy kilépnék a pártból és kötelező nyilatkozatot arról, hogy egymásért szavatosságot vállalva a földosztásra megalakult szocialista szövetkezetbe újra be nem lépnek.³²³⁾

A szocialista lapok tehát hiába ujjongtak, a nép sokkal radikálisabban fogta fel a szocializmus győzelmét, amedőn pedig túlzott reményeiben csalódott a tömeg, bekövetkezett a reakció, a kijózanodás és amilyen szalmalánggal lelkesedve csatlakoztak a mozgalomhoz, úgy imost hihetetlen gyorsan hagyták cserben eddigi szervezetüket. Ekkor egyelőre még csak a független szocialisták hagyták el zászlójukat, de zászlójuk elhagyásában wem sokáig késlekedtek a szociáldemokrata agrármunkások sem.

Ezen eseményekkel egyidejűleg Várkonyit kihallgatás végett március végén a nyíregyházi törvényszék megidézte, de Várkonyi félve a letartóztatástól Zürichbe, majd Bécsbe menekült. Erre a tulajdonjog elleni izgatás címén körözőlevelet adtak ki ellene. Bécsben elfogták Várkonyit és hazatoloncolták. Adománygyűjtés miatt a bíróság 100 frt. pénzbüntetésre ítélte.³²⁴⁾

A szocializmus megszüntetésére vonatkozó intézkedések ajánlgatásában is változás állt be a közvélemény körében. Az 1898-ik évig a latifundiumok kisajátításával, az uzsora eltörlésével, a helyi telepítéssel, az Altföld öntözésével stb. gondolták a kérdést megoldani, sőt a szociáldemokrata programpontokból is vettek át pontokat: így szakegyletek alakításával s progresszív adóval akarták megszü-

³²²⁾ Nyíregyháza 1898. július 28.

³²³⁾ Zemplén 1898. márc. 13.

³²⁴⁾ A rendőrség működése 1898. évben 292. old.

tetni a szocializmust abban a feltevésben, hogy ezek maguk gépesek a szocializmussal megküzdeni. Ebből a hitből azonban kiábrándultak s a parasztszocializmus ellen ettől kezdve mezőgazdasági szindikátusokat és szövetkezeteket akartak felállítani.³²⁵⁾

Alig, hogy lecsendesedtek a szabolcsi földosztó zavargások, ismét aratósztrájk hírek keltettek nyugtalanságot. Csongrádon szervezkedtek a mezőgazdasági munkások, hogy aratás idején sarokba szorítsák a gazdákat. Erre Csongrád-megye gazdasági egylete minta aratási szerződéseket készített az új törvönnyelk megfelelően. A gazdasági egylet értekezletre hívta a gazdákat, melyen kimondották, hogy szervezkedni fognak a gazdák a munkásosztállyal szemben. A mozgalom legélénkebb volt a békési járásban, hol aratási munkát nein vállaltak, ennek következtében ínség állott be, de azért több hónapon át tétlenkedtek a munkások, bízva, hogy követeléseiket teljesítik.³²⁶⁾ A szeghalmi járásban megállapították a íbérminimumot s aki lannál alább akart munkába állni, terrorizálták és a kisebb bért ígérő munkadót is igyekeztek megfélemlíteni.^{327⁴⁾} Május végén a munkásvezérek munkásbizottságokat alakítottak s ennek az engedélye nélkül semmiféle munkát nem vállalhattak, a bizottság esetről-esetre állapította meg a imunkkabért, munkaidőt és az aratási szerződést, amelyeknek elfogadása egyenlő volt a munkaadó tönkremenésével, vagy pótolhatatlan károsodásával.³²⁸⁾ A felvidéki munkásokat agyonveréssel fenyegették, mint az előző évben. Kisebb zavargások ebben az évben is előfordultak, de ezek a múlt évihez képest semmik sem voltak. Így Balmazújvárosban, ahol a munkások nem akarták kiváltani a munkásigazolványt, mire idegen munkásokat hoztak aratásra. Forrongtak, le akarták fegyverezni a csendőrt, lőtt s egy halott.

A kormány sztrájk ellen Mezőhegyesen, Kisbéren, Bábólnán, Szolyván Bereg m.) nagyszámú aratómunkást tartott készenlétben. Ezekben a telepeken 3000 munkásiartalékot vontak össze és 33.000-et írtak össze, akik szükség esetén az aratási munkálatokat elvégezték volna.³²⁹⁾ Az intézkedések jól beváltak, mert az aratás simán folyt le. Ehhez hozzájárulj; az 1898:11. t.-c, amelynek a főcélja Darányi szerint is az volt, hogy az aratás nyugodt lefolyását biztosítsa.³³⁰⁾

³²⁵⁾ Mattyasovszky: A szocializmusról 10—12. old.

³²⁶⁾ A rendőrség működése 1898. évben 313. old.

³²⁷⁾ U. a. 315. old.

³²⁸⁾ A rendőrség működése 1898. évben 314. old.

³²⁹⁾ U. a. 313. old.

³³⁰⁾ Mailáth: Munkásmozgalom 22. old. és Pesti Napló 1898. január 12.

Míg Vánkonyi mozgalma teljesen visszafejlődött s csak összejöveteleket tartottak, amelyekben anarchista témával foglalkoztak és Schmitt szellemi vallást hirdető előadásait hallgatták,³³¹⁾ addig a szociáldemokrata agrármunkás mozgalom fellendült azáltal, hogy annak élére a fővárosból kiutasított Pollák Béla állott.

Október 30-án a pártvezetőség hozzájárulásával Szegedre megyei vezetőség választása és egyöntetű szervezkedés megállapítása végett megyei kongresszust hívtak egybe. Ezen résztvettek Hódmezővásárhely, Török-Kanizsa, Félegyháza, Makó. Szentés, Magyar-Csanád, Szeged és a szegedi aratóanyag szocialista érzelmű népképviselői. E megyei kongresszuson kimondták, hogy imiivel a hatóság nem engedí a nyílt szervezkedést, ezért a szocialista eszméket lakodalmakon, temetéseken, keresztelőkön, eljegyzéseken és más összejöveteleken kell propagálni. Megválasztották a 14 tagú megyei vezetőséggel és elhatározták, hogy az agrármunkás mozgalom vezetésének központját Budapestről Szegedre helyezik át. Továbbá elhatározták, hogy az agrármunkás mozgalom érdekében a Szegeden megjelenő Munkáslapot fenntartják és szerkesztője Csizmadia lesz. A jövő évre vonatkozólag pedig megállapodtak, hogy az agrármunkások szerezék meg a munkásigazolványt, hogy ezáltal a számbavehető munkások számára nézve a kormányt és a hatóságot tévedésbe ejtsék és aratási szerződést Péter-Pál előtt ne írjanak alá.³³²⁾ A párt Heves, Zala, Somogy, Veszprém, Tolna, Fehér, Baranya és Szerem megyékben hódított, azonkívül a Vánkonyi-mozgalom elfojtása után Bihar, Zemplén, Szabolcs, Hajdú, Békés, Bács-Bodrog megyékben több Iközséggel párhoz csatlakozott.

A szociáldemokraták pillanatnyi előtörésének mintegy koronája volt az, hogy Szabadszentotirnyán a községi képviselőválasztás alkalmával 9 szociáldemokratát választottak be a képviselőtestületbe.³³³⁾

A szocialista kongresszusok folytonos szervezkedés jegyében folytak le. Mindig új és új szervezetet állítottak fel, mert nem voltak megelégedve az eddigi eredménnyel. Az agrármunkás mozgalomnak igazán kevés szervezett tömege volt, a nagy tömeg hol ide, hol oda hajolt, amerre a szél fűjt, alkalmi tömegként, statisztaként szerepeltek. Csizmadia szerint az agrármunkásokat a legnehezebb megszervezni, mert bennük nincs úgy kifejlődve az ügyért való áldozatkészség, mint az ipari munkásságban, pedig nagyobb számuknál fogva sokkal csekélyebb áldozattal is nagyobb

³³¹⁾ A rendőrség működése 1898. évben 406. old.

³³²⁾ A rendőrség működése 1898. évben 325. old.

³³³⁾ A rendőrség működése 1898. évben 348. old.

eredményeket mutathatnának fel.³³⁴⁾ Addig, „míg a párt 4—5 kr.-os füzetecskéknek 2—3000 példányban való árusításához 4—5 évre van .szükség, az ily mozgalom erősségébe sok bizalmat helyezni nem lehet. Ki kell venni a földművelő munkások fejéből azt a bitet, hogy a győzelmet csak úgy könnyedén meg lehet nyerni.“ Legyünk kevesen, de öntudatos szocialisták, „mintsem egy szép beszéd vagy egy jó újságcikk által pillanatnyilag felhevített bábuk nagy tömege.“ „A legcsekélyebb baleset visszariasztja őket, úgyszólván árnyékuktól is megijednek és vészkiáltásuk elrémiti miág a legderekabb elvtársaikat is.“³³⁵⁾ Vagyis a szocialista pártvezetőség „súlyosan érezte, hogy .mennyire megnehezíti a mezőgazdasági munkások szervezését proletár osztályérzésük hiánya,³³⁶⁾

Az ezután következő két év pártszakadásokban és pártviszályokban telt el. Többen a szociáldemokrata vezetők közül nem voltak megelégedve a budapesti pártvezetőséggel és ellenzékbe mentek. Pfeiffer Sándor volt az első, aki 1898. végén a párt vezetőségből való kizárása miatt ellenzékot szervezett. Ehhez csatlakozott Mezőifí is.³³⁷⁾ Ezenkívül ,még Csizmadia Sándor sem volt megelégedve a pártvezetőség működésével, mert a pártvezetőség őt anyagilag kellően nem támogatta. A kitörni készülő viszályt azonban a szociáldemokrata vezetőségnek sikerült elhárítania. Pollák Béla agitátor és a csongrádi pártszervezet vezetője is elégedetlenkedett, mert szerinte a pártvezetőség őt nem támogatta eléggé. Ez ellenzékével a kongresszuson többséget akart szerezni, de mivel ez inenr sikerült, a szerepléstől visszalépett és iBécsbe ment. Mindezek a pártvezetőségre nézve nem voltak többé veszélyesek, de annál nagyobb veszély fenyegette azt Mezőifí részéről. Miután Mezőidnek nem sikerült a pártvezetőségi hatalmat megszereznie, tovább szervezte az ellenzékot is minden eszközt megragadott, hogy a hatalmat kezébe Ikerítse. Az ellenzék szervezkedését elősegítette az a körülmény, hogy az agrármunkások sohasem lelkesedtek a nemzetközi, hazátlan szociáldemokrata pártért, amdt legélesebben kifejezésre juttatott a földműves munkások és kiscgazdák 1899. április 2—3-án tartott kongresszusa azzal, hogy nagy résztvétlenség mellett zajlott le. A résztvétlenség okozta bajon úgy akartak segíteni, hogy a kongresszuson megállapodtak a mozgalommalk Erdélyre is kiterjesztésében és abban, hogy ott szaklapot is indítanak. „Erre szűségünk van, — hangoztatták a kongresszusom, — mert ha itt Önök) mozgalmat indítanak, hogy maguknak kenye-

³³⁴⁾ Csizmadia Sándor: Népszava naptár 1899. évre 67 old.

³³⁵⁾ Csizmadia Sándor: Népszava naptár 1899. évre 68. old.

³³⁶⁾ Takács I.: Az agrárszoo. 249. old.

³³⁷⁾ A rendőrség működése 1899-ben 333. old.

ret biztosítsanak, akkor mintegy rémény előttük a hegyek népe: a tótok, a rutének, az oláhok, akik megbontják az itteni harcot... Az önök érdeke, hogy az oláhság felvilágosult legyen.³³⁸⁾ Ez egyrészt arra vonatkozott, hogy felvilágosítás hiányában az aratósztrájkot a tót munkások verték le, másrészt arra, hogy hír szerint idegen katonaságot küldenek a sztrájkolok ellen. Ezenfelül a mozgalomba úgy akartak még életet önteni, hogy a 11-es bizottságba Ikköltségkímélésből az egymáshoz közel lakó vidéki elvtársakat választották meg, mert az előző évben a megválasztott bizottsági tagok elmaradtak az összejövelekről, mivel távol laktak a bizottság székhelyétől. Minthogy a Népszava a Világszabadság pótlására nem volt alkalmas, elhatározták, hogy a Világszabadságot újra megjelentetik. A Világszabadság február 26-tól nagy áldozatok árán .mieg is jelent minden pénteken, minthogy azonban kb. csak 300 példány kelt el, ezért a pártvezetőség június 30-ikán beszüntette.³³⁹⁾ Azonban az agrármunkások nem tudtak ebbe belenyugodni s inem is maradtak sokáig lap nélkül, mert nem tudtak nélküle megélni, annyira hozzászoktak.³⁴⁰⁾ A lap kapcsolta össze a falviakat a központtal s a hírlap megszűntével veszendőbe ment a kapcsolat a faluval és elpusztult a szervezet. Hogy a pártba náj éleiet öntsenek lés megszüntessék a pártot majdnem teljesen elorvasztó bajt, harcot indítottak az újságért s minden törekvésük arra irányult, hogy foarmi áron megjelentessék a hírlapot. Az a körülmény, hogy október 15-én Szentesen a csongrádi pártszervezet új lap .megindítása érdekében értekezletet tartott, Mezőfinék kapóra jött. Azonban Izrael: a Népszava kiküldöttje a szentesieket új lap kiadásáról lebeszélte. De egy másik értekezleten, melyen Mezőfi is jelen volt, az új lap kiadását mégis elhatározták, mert Mezőifii meggyőzte őket, hogy nem kötelesek a lap kiadására nézve a központi pártvezetőség beleegyezését kikérni, hanem a pártvezetőség — Mezőfi szerint — a bejelentést köteles tudomásul venni. Erre .megindult az új lap: a Szabad Szó 1899.) október 28-ikán. Pásztor János lett a szerkesztő, Mezőfi pedig a munkatárs.³⁴¹⁾ A Szabad Szó szerint az oirszág földjét ne egysesik bírják, hanem az országé legyen, almit a kormány megmunkálás végett a földműves népnek bérletekbe adna.³⁴²⁾ Erre újra kitért a viszály. A viszály elsimitásával Sz. Kovácsot bízták meg, akit a börtönből kiszabadulása után mindkét párt maga részére akart megnyerni s erre a célra szükséges pénz .megszerzése

³³⁸⁾ A rendőrség működése 1899. évben 397. old.

³³⁹⁾ A rendőrség működése 1899. évben 471. old.

³⁴⁰⁾ Pesti Napló 1898. műre. 17.

³⁴¹⁾ Bodroγκzóy Z.: id. in. 73. old.

³⁴²⁾ U. o. 75. old.

céljából gyűjtést indítottak. A szociáldemokrata pártvezetőség 556 frt.-ot gyűjtött, amit Sz. Kovácsnak át is adtak, ki erre nyíltan a szociáldemokratákhoz csatlakozott. Sz. Kovács Szentesre utazott s a szentesieket pártlapjuk beszüntetésére akarta rábírní, de ezek arra nem voltak hajlandók.³⁴³⁾ A pártvezetőség ez évben még egyszer kudarcot vallott azzal, hogy a szentesi mandátumnak az év elején megüresedésekor a pártvezetőség által ajánlott képviselőjelöltet a szentesiek nem fogadták el, hanem elhatározták, hogy maguk állítanak nekik tetsző jelöltet,

Az agrárszocializmus ezután már hanyatlott. Az aratás simán folyt le, a kormány gondoskodott munkástartalékokról. Csak szórványosan fordultak elő kisebbsérvű, munkabeszüntetések. Varjason a bérmozgalom békésen intéződött el. Heves vármegyében a munkásegylet alakításában nyilvánult meg a mozgalom. Nagyobb forrongás Szent-Domonkoston fordult elő, hol a csendőrséggel szemben fenyegető állást foglaltak el a munkások, de a hatóság a mozgalmat elfojtotta. Nagyobb mérvű lázongást úgy előztek meg, hogy Beccsen, Nádujfalun és Terpesen csendőrkülönítményt állítottak fel. Az agrármunkások csak az aratási idő alatt zavarogtak, később ilyenek már nem fordultak elő. A mozgalom haldoklását siettették a kormány intézkedései, továbbá az 1898:11. t.-c. és egyéb intézkedések.³⁴⁴⁾ Darányi képviselőházi beszámolóján elégedetten tekintett vissza munkájára, hogy a jóslatok és a fenyegetések a munkástörvényvel kapcsolatban nem váltak be. „A magyar munkás elismeri — mondta —, hogy ez a törvény az 1898:11. t.-c.) nemcsak kötelességeket ró rá, hanem lényeges védelmet és olalmat nyújt neki.“ Millió és millió példányban terjesztette ezt a törvényt a kormány, amely 383 drb. dicséző oklevelet adott ki azoknak, akik 30—50 évig egy helyen szolgáltak. A földművelésügyi miniszter 313 .könyvtárat létesített. „Ezenkívül gondoskodás történt a népies irodalomról, mert nagy tévedés azt hinni“, — hangoztatta Darányi — „hogy mi a munkáskérdést csak golyóval és puskával akarjuk «megoldani. A munkáskérdést úgy kell megoldani“ — emelte ki nagyon helyesen Darányi, — „hogy mi amaz agitációkkal versenyre kelünk. Nagy súlyt helyezek arra, hogy a munkások egészséges szövetkezeti támogatásban részesüljenek ama munkásegítő alapok létesítésével, melyeknek célja az, ha önhibán kívül élesnek a munkától, megélni tudjanak. A munkaközvetítést szélesebb alapokra fektettem. Nagy gondot fordítottam a háziiparra.“³⁴⁵⁾

³⁴³⁾ A rendőrség működése 1899. évben 424. old.

³⁴⁴⁾ Mailálh: Magy. munkásmozg. 22. old.

³⁴⁵⁾ Pesti Napló 1899. ápr. 7.

Ezek ugyan csak kisebb jelentőségű intézkedések voltak, de ép a munkáskérdéssel szemben észlelt általános közöny miatt váltak alkotóiknak becsületére.

Az aratás nyugodt lefolyásához hozzájárult a szociáldemokraták és a független szocialisták mozgalmának erősödő hanyatlása. Leginkább mégis a független szocialista mozgalom hanyatlott annyira, hogy szinte a jelentéktelenségig süllyedt. 1900. január elsején nagy erőfeszítéssel sikerült ismét megjelentetni a Földművelőt Hódmezővásárhelyen 1000 példányban, melyből 600—650 példány kelt el.³⁴⁶⁾ Csak nagy áldozatok árán tudták e lapot fenntartani. Pütkösd hétfőjén a mezőgazdasági munkások értekezletet tartottak, amelyen 30 község volt képviselve és bizalmasan felszólították a küldötteket, hogy fejezzék ki bizalmukat Várkonyi iránt, mert véleményük szerint csak így lehet Várkonyit — szabadulása után — mozgalmuknak visszaszerzeni. Várkonyit felszólították, hogy a vezérszerepet vegye át, azonban ő ezt nem fogadta el.³⁴⁷⁾ Így aztán a független szocialisták lassankint Schmitt szellemi vallásbölcseleti elméletének propagálóra köré csoportosultak. Nagyobb ára vallási kérdések, ritkábban aktuális napi események fölött vitatkoztak. Csak december 19-ikén léptek a nyilvánosság elé egy felolvasással, amikor Schmitt — szellemi vallásáról — tartott előadást.³⁴⁸⁾

Az agrármunkás mozgalom az 1900-ik évben a mélypontra süllyedt. Mind a szociáldemokrata, mind a független szocialista mozgalom teljesen lehanyaglott, az újjászervezett szociáldemokraták mozgalma pedig, mert csak ez évben indult meg, még nem erősödött meg.

Ebben az évben történt meg az, hogy a szociáldemokrata földműves munkások fellázadtak a pártvezetőség ellen s ennek elnyomásáról panaszkodtak.

Mezőfi mindjobban eltávolodott a szociáldemokrata párttól s az 1900-as év elején mind kevesebb kötelék fűzte a párthoz. Ezen kötelék lazításához hozzájárult az a körülmény is, hogy a szociáldemokrata párt taktikai hibát követett el. T. i. az előző évben 1899.) megüresedett szentesi kerületbe a pártvezetőség képviselőjelöltnek Klárikot küldte, akit a kerület előbb kért, majd visszautasított. A kerület Klárik helyett Mezőfit jelölte. A pártvezetőség ahelyett, hogy a kerület megváltozott akaratához simult volna, a visszautasítás ellenére is Klárikot akarta a kerületre rátukmálni. Mezőfi a jelölést elfogadta s fel is lépett és nagy érdeklődés mellett még is tartotta 1900. január 1-én programbeszédét. Ebben célul tűzte ki, hogy mindenkinek annyija

³⁴⁶⁾ A rendőrség működése 1899. évben 425. old.

³⁴⁷⁾ U. a. 426. old.

³⁴⁸⁾ A rendőrség működése 1899. évben 488. old.

legyen, amiből tisztességesen megélhet, hogy a kisgazda is gépekkel művelhesse földjét és az adósságát az állam vegye át úgy, hogy a kisgazdának ne kellessen az uzorakamatot fizetnie. Ezzel kikerüli a gazda, hogy rossz termés esetében földjét elárverezzék. Az állam ugyanis adhat haladékos. A jég és tüzbiztosítás benne legyen az adóban. Helyes társadalmi rend mellett már a földön is élhetünk mennyországot. Magyarország függetlenségét akarjukj — mondta Mezőfi a programbeszédében s ez hatott, mert eddig még egyetlen szociáldemokrata képviselőjelölt sem kapott annyi szavazatot, mint Mezőfi. Mezőfi a képviselőválasztáson kapott 113 szavazaton felbuzdulva és a vidéktől támogatva mint nyílt ellenzék készült a kongresszusra.³¹⁹⁾ Hogy a szociáldem okirata eszmék mennyire idegenek voltak, élénken bizonyítja az, hogy Mezőfi, habár kitűnő agitátor és szónok volt, nem jutott mandátumhoz. A szociáldemokrata pártban helyzete nagyon megerősödött annak következtében, hogy a Szabad Szó a tönk szélére jutott és a február 3-án tartott szentesi értekezlet Mezőfit bírta meg a lap szellemi vezetésével. Ezen az értekezleten mondták ki, hogy tinivel a budapesti pártvezetőség diktatúrát gyakorol, ezért arra fognak törekedni, hogy a legközelebbi kongresszuson oly pártvezetőséget válasszanak, amelyet nem egyéni szempontok, hanem a párt érdekei vezérelnek. Ezzel megkezdődött az ellenzék szervezése a kongresszusra. Céljuk most már az volt, hogy a kongresszuson vagy többséghez jutnak, vagy külön párttá alakulnak. Pollák Bécsből agitált Mezőfi érdekében.³⁵⁰⁾ Az agrármunkásokhoz felhívást intézett, melyben a budapesti pártvezetőséget támadta. Mezőfi röpiratban hívta fel a mezei munkásokat, hogy a kongresszuson a pártvezetőség jelentését ne vegyék tudomásul, hanem annak bizalmatlanságot szavazzanak.

Ebben az időben a telepítés kérdése megint homlokterbe került. Jeszenszky Ignác a Közgazdasági Társaság ülésén a bérleti telepítés mellett foglalt állást, meri a nép jelen gazdálkodási képessége és egyéb átmeneti nehézségek nem ajánlják a tulajdonjogi állapot nagymérvű megbolygatását.³⁵¹⁾ Ez ki is fejezte az akkori közvéleményt, hogy t. i. maradjon minden a régiben, földet a népnek ne adjanak. Ugyanebben a hangulatban folyt le a telepítési anket. Mandell a hitbizományok ellen volt, de a parciális bajok miatt felforgató elvi intézkedéseket tenni helytelen dolognak tartotta. A jelenlevőket arról akarta megnyugtatni, hogy nem is kell nekik földet adni, ímeirt hiszen nem annyira földénes a zsellér, mint inkább csak házra és egy ikis kertre vágyik.

³⁴⁹⁾ A rendőrség működése 1900. évben 507. old.

³⁵⁰⁾ U. a. 510. old.

³⁵¹⁾ Pesti Na.pló 1900. jan. 17.

Károlyi is a haszonbérleti telepítés mellett volt. Zselénszky pedig már ellenezte a telepítésnek nagyobb arányban folytatását. Az idő rohamos parcellázásra — szerinte — nem alkalmas. Általában elég jónak tartotta Magyarország birtokviszonyait is ezek túlrohamos bolygatását helytelennek vélte. Gondoskodni kell — szerinte — a középbirtokosság és a paraszibirtokosság fenntartásáról, ez fontosabb, mint a telepítés. Telepíteni csak ott lehet, ahol a földet jóformán ingyen lehet kapni.³⁵²⁾ Vadnay a szélesebb körű telepítést abból az önző szempontból ellenezte, mert az alföldi uradalmaknak szükségük van napszámosra, a Felvidékről hozott napszámos meg túldrága. Rubinek az lakkori kor fel fogásának megfelelően minden telepített község élére egy középbirtokost (gentryt) akart állítani. Darányi megnyugtatta a jelenlevőket, hogy a kormány a tulajdonjog szentségét nem akijarja csorbítani, teljesen vagyontalanokat nem fognak telepíteni, a királynak új hiibizomány felállítását nem fogja javasolni és a telepeken a vezető a középbirtokos lesz.³⁵³⁾ Tehát ezek a tanácskozások az akkori szellemnek megfelelően folytak le. Tisza minden földreformra vonatkozó kérdést elutasított. Zselénszky ellenzett minden parcellázást,³⁵⁴⁾ mert az csak a földéhséget növeli, „Pallavi-oini irtózott a kisajátítás gondolatától, az a köztudatba is átment s az uralkodó közvélemény nem is engedte azt felszínre vetni.”³⁵⁵⁾

A szociáldemokraták országos kongresszusa 1900. április 15-én izgatott hangulatban nyílt meg, minden pillanatban tettelegességtől kellett tartani. A pártvezetőség az ellenzékét nem engedte szóhoz jutni. Ennek ellenére elégedetlen hangok hallatszottak a pártvezetőség ellen, amely le is mondott s új pártvezetőségnek adta át a hatalmat, de az ellenzék az új pártvezetőségben sem jutott képviselőhez. Ezen a kongresszuson beismerték a szociáldemokraták, hogy nagyon rá vannak szorulva az agrármunkások támogatására³⁵⁶⁾ és ezért kijelentették, hogy bákejobbot akarnak nyújtani nekik és őket önmagukkal egyenlőknek ismerik el. Azonban ezzel a nyilatkozattal nem érték el a célzott eredményt, t. i., hogy a földműves munkások hűséges s továbbra is szerény tagjai maradjanak a pártnak, mert a kongresszusokon a szociáldemokrata ipari munkásvezetők addig hangoztatták a íföldművesek csatlakozásának fontosságát, kiemelve, hogy Magyarország földműves állam, tehát

³⁵²⁾ Pesti Napló 1900. jan. 21.

³⁵³⁾ U. a. jan. 23.

³⁵⁴⁾ Ziselénszky: A szocializmusról 1898. 6. old.

³⁵⁵⁾ Szeberényi L.: A parasztkérdés külföldön és hazánkban 1908. 136. old.

³⁵⁸⁾ A rendőrség működése 1900. évben 371. old.

a földműves szocializmusnak van létjogosultsága és addig állították, hogy a kormányt azzal lehet a választójog megadására kényszeríteni, ha a földművesek követelik, — hogy a földművesek tudatára ébredtek fontosságuknak és részt követeltek a hatalomból.

A szociáldemokrata vezetőséget elégedetlenség, az ellenzéki-szellem teljesen magával ragadta az agrármunkáságot. Az elégedetlenség jegyében zajlott le az orosházi értekezlet és a budapesti földműves kongresszus. A pártvezetőség látván, hogy a földműves mozgalom mennyire hanyatlott és mennyire fáj a földműveseknek, hogy nincs lapjuk, elhatározta, hogy a Világszabadságot megint kiadja. A pártvezetőség abból a célból, hogy a Világszabadság kiadását megbeszéljék és szerkesztőül az általa ajánlott Csizmadiát válasszák meg, az említett kérdések tárgyalására a földművelők 11-es bizottságát 1900. április 16-ára értekezletre hívta össze. Az értekezleten a szociáldemokrata párt központi pártvezetőségének ezen átiratában felvetett kérdések fölött heves vita fejlődött. A pártvezetőséggel szembeszállva Békési Imre indítványát fogadták el. E szerint a földművelők országos 11-es bizottsága a Szabad Szót ismeri el a földművesek országos lapjának és a szerkesztési a földműveskongresszusra bízza és átír a pártvezetőségnek, hogy ezt békésen intézze el. Augusztus 21-ikén megint értekezletet hívtak egybe a Világszabadság kérdésében, de eredménytelenül.³⁵⁷⁾ A szociáldemokrata pártinak ezen veresége után jöttek a többiek. Mezőfiék, miután a kongresszuson hatalomhoz nem jutottak, április 16-ikán kiváltak a szociáldemokrata pártból és felvették az Újjászervezett szociáldemokrata párt nevet.³⁵⁸⁾

A következő napokon ismét vereséget szenvedtek a szociáldemokraták, imég pedig a szociáldemokrata párt által április 17. és 18-ára egybehívott mezei munkás és kisgazda kongresszuson. Bokányi és társai ugyanis látván az elégedetlenséget, hogy ímentsék, ami menthető, megadták magukat s a kongresszuson kijelentették, hogy a mezei munkások ügyébe nem folynak be, azojk rendezzék ügyeiket szabadon és önállóan. Erre a földművelők kiöntötték minden keservüket. A keserű szavakat először Huszka tolmácsolta. E szerint: „a szegény földművelő népet elnyomják, pedig Magyarország földművelő állam. Vártuk a segílyt. A mostani vezetés alatt a földművelők mozgalma tönkrement, mert a Világszabadság két ízben jelent meg, de vissza lett vonva, akkor, mikor egy szűkebbkörű, kis földművelőbizottság képes krajcárokból egy lapot fenntar-

³⁵⁷⁾ A rendőrség működése 1900-ban 474. old.

³⁵⁸⁾ U. a. 464. old.

tani.³⁵⁹⁾ Bokányi erre azt válaszolta, hogy a Világszabadság azért nem jelent meg, mert ráfizettek.³⁶⁰⁾ Békésy is vádolta a szociáldemokrata vezetőséget, hogy el akarták nyomni a mezei munkás mozgalmat.³⁶¹⁾ Csontos hanyatlásról beszélt, hogy amit 7 éven át alkottak, az rövid egypár hét alatt tönkrement.³⁶²⁾ Kimondta a kongresszus, hogy miután a földmívelők szervezete a jelenben nem kielégítő, azért iannak újabb és szilárdabb alapokra fektetése szükséges. Lapszervezetet állítanak fel, amely egyúttal pártszervezet is. A lapszervezet titkárt választ, ez összeköttetésben lesz a földmívelő titkársággal és a 11-es bizottsággal. A szervezet tagja csak az lehet, ki a földmívelők lapját járhatja. Míg nincs külön lap, addig a csütörtöki Népszava a földmívelőiké. Karsai is kifejezte idegenkedését a pártvezetőségtől mondván: a lapnak szerkesztősége ne Pesten, hanem vidéken legyen s a lap ne tartson fenn összeköttetést az iparosoztállyal. „Ne arról írjanak, hogy kiket toloncoltak haza, hanem írják meg mindazokat a szempontokat, amelyek a mezei munkásokat érdeklik.”³⁶³⁾

A mezei munkás és kiscgazda kongresszus további tanácskozásából tűnt ki a legjobban, hogy a földmívelők mit akarnak. Kívánságuk az, hogy saját kezükbe vegyék sorsúkj irányítását. Függetleníteni akarják magukat minden befolyástól s különösen az iparomunkásoktól, akiknek céljai és helyzetük más, mint az övék.

A szociáldemokrata párt a mezei munkás mozgalmat ellenséges szemmel figyelte, sőt annak fejlődését hátráltatta, meg a párizsi kongresszuson a párt panaszkodott is, hogy a mezei munkás mozgalom: „ez az óriási tömeg megbénítja az ipari munkásmozgalom erőteljes fejlődését, mert elvonja azon erőket, amelyek az ipari munkás mozgalomban nem nélkülözhetők.”³⁶⁴⁾

Április 29-ikén tartotta első értekezletét az Újjászervezett szociáldemokrata párt országos 11-es bizottsága Szentesen.³⁶⁵⁾ A 11-es bizottság elnökéül Békésit választották meg. Az értekezletein pontosan körülírták, hogy mit köteles az arató a földbirtokosnak elvégezni és a gazda mit tartozik ezért az aratónak juttatni.³⁶⁶⁾ Április 29-én a szentesi népgyűlésen szövetkezve a 48-as Kossuth körrel állást foglaltak általában minden telepítés ellen. Mert szerintük —

³⁵⁹⁾ A rendőrség működése 1900-ban 400. old.

³⁶⁰⁾ U. a. 401. old.

³⁶¹⁾ U. a. 407. old.

³⁶²⁾ U. a. 414. old.

³⁶³⁾ A rendőrség működése 1900. évben 434. old.

³⁶⁴⁾ U. a. 452. old.

³⁶⁵⁾ u. a. 507. old.

³⁶⁶⁾ A rendőrség működése 1900-ban 509. old.

minden telepítés nem más, mint a földbirtok előnyösebb értékesítése. 11-es bizottságok alakultak: Szegváron, Türkevén, Bács-Madarason, Mindszenten, Füzes-Gyarmaton, Aradon és Új-Aradon.³⁶⁷⁾

A szociáldemokrata mozgalom ezután már csak tengődött, aratósztrájkot már nem volt képes megszervezni. 1900. évi december b évában a földmívelők még tudtak országos értekezletet tartani Hódmezővásárhelyen, de ezen már csak 15 község volt képviselve, holott az áprilisi értekezletre 32 község küldte el képviselőit. Látszott, hogy a tagok mindinkább elhagyták meglévő szervezeteiket. A megmaradt földműves párthívekben élt a kívánság, hogy lapjuk legyen, amely /kizárólag a földművesek érdekeit szolgálja és azok igazgatása és ellenőrzése alatt áll. Az előző kongresszuson választott S-es bizottsággal nem voltak megelégedve. Panaszkodtak, hogy a községek és a központ közt nincs meg a kellő kapcsolat. Elhatározták, hogy «minden városban és minden községben szociáldemokrata földműves munkásszervezetet alakítanak, mely bizalmi férfit választ. 2-3-4-en összeállva egy lapot kötelesek járni. A bizalmi férfiak a levelezések elintézésére levelezőt választanak. A helyi szervezet levelezői jelentik minden hónapban, hány tag van.³⁶⁸⁾

Mikor április 16-án Mezőfi a zászlót kibontotta, egymásután csatlakoztak hozzá az agrárszocialista pártszervezetek: Csongrád, Szegvár, Arad «tb. és később a független szocialista töredék is. A független szocialisták Mezőfihez való csatlakozásuk előtt Schimitihez akartak csatlakozni. Ez a csatlakozási gondolat az 1900. januárban tartott II. kongresszusuk előirékezetén jött szóba, amikor az elégedetlenek elhatározták, hogy mivel Várkonyi őket nem segíjezi, a lapot átengedik Schmittnek és a párt felveszi az ideális-anarchista nevet.³⁶⁹⁾ Erre vonatkozólag történetek is lépéseik. Schmitt gyakran írt a Földmívelőben, de az év végén kijelentette, hogy ha a lap nem tiszta ideális anarchista programot vall, akkor annak nem dolgozik. Végül is a független szocialisták elállottak Schmitthez csatlakozási szándékuktól és megmaradtak független szocialistáknak, mert attól féltek, hogy a földművesek érdeke csorbát szenved, ha Schmitthez csatlakoznak s ideális anarchisták lesznek. A Földmívelő nagy anyagi nehézséggel küzdött, mert olvasói tábora mindinkább összezsugorodott. 1900. évi októbertől e hetilap havonként kétszer jelent meg, főleg azért, hogy a lap szellemi részét kellő időben elláthassák. A lap 800 példányban jelent meg, 479 volt az előfizetők száma.³⁷⁰⁾

³⁶⁷⁾ A rendőrség működése 1900. évben, 510. old.

³⁶⁸⁾ U. a. 477. old.

³⁶⁹⁾ U. a. 511. old.

³⁷⁰⁾ U. a. 520. old.

Az 1900. évi január 6—7-i kongresszusukon hangoztatták a független szocialistáik, hogy ők a törvény keretén belül akarnak dolgozni. Nagyon kezes bárányokká lettek, ami abból látszott, hogy az 1900. április 22—23-án Szeghalmon tartóit kongresszusukon kimondták, hogy a gyűlések megtartását egyes hatósági közegek belátására bízzák. A független szocialisták a szeghalmii kongresszusukon mozgalmuk fellendítése érdekében szövetségtanácsot állítottak fel az előző kongresszussal szemben, hol abban állapodtak meg, hogy minden község egy-egy titkárt választ, akinek feladata a munkások érdekeit képviselni és a hatóságoknak a munkásokkal való bánásmódját, a törvények megtartását és helyes alkalmazását ellenőrizni és a hatóság előtt a munkást képviselni. A Földmívelő szerkesztőjének segítő társul a 11-es bizottságot állították ífel.³⁷¹⁾ A szövetségtanács felállítását úgy gondolták megoldani, hogy minden községben, ahol elég független szocialista van, egy szövetségtanácsot állítanak fel. Ezek kerületenként egy kerületi szövetségtan a 2 sot szervezzenek. A kerületi szövetségtanács székhelye Hódmezővásárhelyen lesz.³⁷²⁾

Mezőfivel való egyesülés feltételeinek megbeszélése védett 1900. október 28-ikán Szegváron értekezletre jöttek össze az újjászervezettek és a független szocialisták. Ezen az értekezleten kimondták, hogy közös címük a független szociáldemokrata szövetség lesz. De megállapodtak abban is, hogy a legközelebbi kongresszusig, azaz 1901. április 7 — 8-ig a régi elnevezések megmaradnak.³⁷³⁾

Mezőfit az Újjászervezett Szociáldemokrata párt megalakítására az is indította, hogy tapasztalatai szerint a szociáldemokrata párt vezetősége csakis az ipari munkásságra támaszkodott és programja is csupán az ipari munkásság érdekeit ölelte fel. A földműves munkásságról tudni sem akart a szociáldemokrata párt vezetősége, mert az teljese! közönyös volt a szociáldemokrata eszmék iránt. Mind Várkonyi, mind Mezőfi mozgalma inkább agrármozgalom volt s a földmívelő népre is támaszkodott, a fővárosban az ipari munkásság körében híveinek száma csekély volt. Mezőfi programjait között először szerepeltek az agrármunkást érintők, csak aztán az ipari munkást érdeklők. Hogy Mezőfi mozgalma mennyire távol esett a szociáldemokratáktól, szembeszökően mutatta azon programjait, mely szériát „egészen az 1000 holdig megengedhető a magánbirtok.“ Ezzel elvetette a földközösség elvlet s egyre jobban közeledett a nemzeti gondolathoz. „Nagy hatással beszélt az igazságtalan adóról, a nagyúri nyugdíjakról.“ Mezőfi mű-

³⁷¹⁾ A rendőrség működése 1900. évben 513. old.

³⁷²⁾ U. a. 519. old.

³⁷³⁾ U. a. 522. old.

ködösét megkönnyítette az, hogy népegyleti alapszabályait Széli a jog, törvény és igazság elveire támaszkodva jóváhagyta.³⁷⁴⁾ Mezőfi „idejekorán észrevette,“ hogy a szociáldemokrata párt „vörös lobogója alá még a legelnyomottabb s panasszal leginkább telített rétegeket sem lehet nagyobb tömegekben csoportosítani. Mezőfi pártja .ranyjából lerázta az internacionális jelleget s bizonyos nemzeti mezbe öltözött, szociális alkotások megvalósításáért harcoló, sok esetben különösen a mapszámbérek emelése szempontjából — nem sikertelenül működő polüikai párt alakulat lett.“ A párt vezető tagjai a nép előtt előszeretettel hangoztatták, hogy ők 48-as szocialisták.³⁷⁵⁾ Evvel is hangsúlyozták a nemzeti jelleget. Ezen nemzeti jelleg hangoztatása először az erdélyi részek értekezletén 1900. június 3—4-ikén Brassóban hangozott el. Itt jelentették ki, hogy „a párt a magyar állam eszméjéhez ragiaszkodik, valamint a magyar nemzetnek politikai vezérszerepét, mely ezer éves államéleten alapul, elismeri.“³⁷⁶⁾

A magyar föld a nemzetközi szociáldemokrata mozgalmat jobb híjján csak pillanatnyilag fogadta be és csak addig, míg azt népe lelkének megfelelően magához nem idomította, így foszlott le mindjobban a nemzetközi máz s Varkonyin, Mezőfin át jutott el Áchimig, akinek mozgalma már teljesen nemzeti mozgalom volt.

IRODALOM.

- Dr. Gaal Jenő:* Az alföldi munkásmozgalom 1891. és 1895.
Koerek Jenő: Társadalmi ellieintétek röpirat), Bp. 1895.
Zih Károly: A hazaárulók költemény), Mezőtúr 1897.
Dr. Wolfner Farkas Pál: A szocializmus története és tanításai, 1906.
Zselénszky Róbert gr.: A szocializmus ellen, Bp. 1898.
 — —: Az agrárszocializmus megoldása Magyarországon röpirat).
Geőcze Sarolta: A szocializmus női világításban, Bp. 1898.
Dr. T. Vargha Dezső: Agrárszocializmus és az egyház. Esztergom, 1896.
Dr. Geguss Gusztáv: Vádbeszéd. Melléklet az Ügyvédek Lapja 46. sz.
 A budapesti fő és székvárosi m. kir. rendőrség működése 1894—1900.
 évben.
Révész Mihály: A magyarországi munkásmozgalom története 1867—
 1913. Bp. 1913.
Jászai S.: A magyar szakszervezetek története, 1925.
Csizmadia Sándor: A földmivelő munkásság helyzete és fietadata,
 Orosháza, 18%.
Milhoffér Sándor: A mezei munkásviszoiynok hazánkban, Bp. 1898.
- ³⁷⁴⁾ Szeberényi: A parasztok helyzete Magyarországon 75. old.
³⁷⁵⁾ Bodro, gközy: i. m. 73. old.
³⁷⁶⁾ A rendőrség működése az 1900. évben 471. old.

- Dr. Ormos Ede:* A szocializmusról, különös tekintettel a hódmezővásárhelyi munkáskérdésre, 1896.
- Dr. Gaal Jenő:* Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalizmus alapján, 1896.
- Dr. Verus:* A szociális kérdés hajdan és most. 1839. I—111. kt.
Régi szocialista iratok. I. A magyarországi Szocialista Párt alakulása, Bp. 1916.
- Márton bácsi:* Új veszedelmünk. A szocializmusról.) Szt. István-Társulat, 1898.
- Csizmadia Sándor:* A mi hőseink! 1904.
Jegyzőkönyv az 1897. évi jan. 31-én és febr. 1-én és 2-án Bp.-en tartott első magyarországi földműves kongresszusról.
- Grósz Adolf:* A IV-ik rend. Szociálpolitikai tanulmány, 1896.
- Rubinek Gyula:* Telepítés és földbirtokpolitika,
A Demokrata páholy könyvtára XXXII. Az aratómunkások megrendszabályozása, Bp. 1897.
- A nemzetközi szocializmus és a magyar paraszt-munkás mozgalmak, Bp. 1902.
- Schön József:* A szocializmus ismertetése, Bp. 1899.
- Dr. Ambrus István:* A szocializmus, 1888. Eger.
Az „Árpád” páholy könyvtára XXV. *Arató Frigyes:* Földműves szocializmus. Szöged, 1899.
- Vadnay Andor:* A Tiszamellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről. Bp. 1900.
- Völgyi K.:* Néhány őszinte szó a szocializmusról. Pécs, 1899.
- Mezőfi Vilmos:* A szociáldemokraták tízparancsolata.
Rubinek Gyula: Parasztszocializmus. Bp. 1895.
- Dr. Gróf Apponyi Albert:* Ötven év. — Ifjúkorom. — Huszonöt év az ellenzéken. Bp. 1922.
- Mezőfi Vilmos:* Védelmet a munkásnépnek. Bp. 1898.
Jelszó: „Az örült”. — Rohoczgy Gedeon orsz. .gy. képv. beszéde), 1898.
- Dr. Fábry Sándor:* Az alföldi munkásmozgalom. Bp. 1895.
- Bodrogek Zoltán:* A magyar agrármozgalmak története, 1929.
Huszadik Század 1900. jan.—jún. *Szántó Menyhért:* Mezőgazdasági munkás törvényhozásunk kezdetei.
- Mail áh József gr.:* Szociálpolitikai tanulmányai és beszédei. 1903.
- Szeberényi Lajos:* A parasztok helyzete Magyarországon. 1907.
- Dr. Ecseri Lajos:* Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság. 1898.
- Mailáth József gr.:* Magyar munkásmozgalmak és szociális tevékenység. 1904.
- Mailáth József:* A szocializmus múltja, jelene és jövője. 1901.
- Dr. Király Péter:* Magyar szocializmus. 1906.
- Dr. Szekfü Gyula:* Magyar történet, IV. Hóman—Szekfü IV.)
- Dr. Sylvester:* A parasztszocializmusról. 1898.
- Zlinszky István:* Az agrárszocializmus Békés vm.-ben. Közgazd. és Közigazg. Szemle 1895.
- Horváth János:* Munkásviszonyok és kendertermelés Békésmegyében.

- Dékány Mihály*: A mezőgazdasági munkáskérdés. 1895.
- Wiener Moszkó*: A magyar parasztsztyál emelése. 1901.
- Bogdánfy Ödön*: A földmíves szocializmus és az Alföld öntözése. 1899.
- J. gr. Mailáth*: Studien über die Laindarbeiterifrage in Ungarn 1905.
- Beksics. Gusztáv*: A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk. 1896.
- Szeberényi L. Zs.*: A parasztkérdés külföldön és hazánkban. Békéscsaba, 1908.
- Szathmúry Király Pál*: Ébredjünk. Miskolc, 1898.
- Dr. Ecseri Lajos*: Telepítési ügyünk, 1899.
- Dr. Sebess Dénes*: EmlékiTiat az erdélyrészi telepítésről, 1895.
- Lévaij Henrik*: Néhány szó mezőgazdasági bajaink orvoslásáról, 1895.
- Kállay András*: Szabolosmegyei szocializmus, 1898.
- Dr. Czetilsr Jenő*: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika, 1914.
- Pesti Napló, Pesti Hírlap, Egyetértés, Budapesti Hírlap, Népszava csak az 1912. évf.), Orosházi Újság, Arad és Vidéke, Orosházi Közlöny, Alföld, Hódmezővásárhely, Battonya és Környéke, Zemplén, Nyíregyháza, Kisvárdai Lapok, Szabolcsi Hírlap, Szabolcsi Híradó 1891—1900-ig, Gazdasági Néplap 1898. évf., Társadalomtudomány 1932. évf., Magyar Törvcnylár 1875—1376. évi törvcnycikkek, Országos Levéltárból belügymín. és földmívelésügyi akták, Országgyűlés képv. maplója XII., XIII., XVIII. kt., továbbá szocialista pörökre vonatkozó ítéletek és főügyszí jelentések.
- Dr. Mattyasovszky Miklós*: A szocializmusról. Különlenyomat a Közgazdasági Szemle VI. füzetéből; 1898.

TARTALOMMUTATÓ.

I. fejezet. A szociáldemokraták első szárnypróbálgatásai	3
II. fejezet. A hódmezővásárhelyi zavargás	22
III. fejezet. Várkonyi fellépése.....	37
IV. fejezet. Mezőfi mozgalma	60
Irodalom	83